

Európai utasok

Klasszikus eset: Varga Pista bácsit (akkor még Varga Istvánt) SAS-behívóval kiviszik a keleti frontra, ahol hiányos fegyverzettel, nyári katonaruhában, félig megfagyva megússza a Don-kanyar jeges poklát. Ezután ráadásként lehúz még mondjuk négy évet a nagy orosz bányavidéken, de átvészelve flekktífuszt, sárgaságot és vérhast, lefogyva negyven kilóra, hazavánszorog. Mert hiába született parasztnak, világhódítót, katonát, bányászt kreálnak belőle. Európai utast. Már az apja is az volt: ő a Dolomitokban tett hosszabb kirándulást. István Pesten keresztül igyekszik hazafelé, ahol mindenféle hivatalokban kilincsel, s ahol közlik, adja le útlevelét, egyelőre nem mehet haza, mert a faluja már Csehszlovákia, s ott órá nincs szükség. Nem érti, miért nem mehet haza a szülőfalujába. Vár, lődörög Pesten. Majd – mi mást tehet? – hazaszökik. Hiszen szántani kell, aratni, szőlőt metszeni, megjavítani a tetőt. S mikor azt hiszi, ennél rosszabb már nem jöhet, akkor jön a következő meglepetés. Listára kerül, csomagoltatják, viszik a Szudéta-vidékre. Családostól. Vagy Baranyába. Attól függően, hány hold földje van, végleg el akarják-e takarítani, vagy csak ideiglenesen. Földjeit, marháit, ingóságait természetesen otthon kell hagynia. Mehet magyar cselédnek cseh gazdához, cseszkó jöttmentnek magyarokhoz. Birtokára rákerül a mágikus „K“ betű, azaz: konfiskálva.

Tipikus felvidéki magyar sors. Egy darab múlt, mondhatnánk. S ebben a kitelepítés, a lakosságcsere még nem is volt a legvéresebb fejezet, mert ott nem a pusztaság életről, „csak“ a vagyonról, a szülőföld kényszerű elhagyásáról volt szó. Éppen hatvan éve ennek. Hat évtized nem nagy idő a történelem végtelen folyamában. Hatvan esztendő azonban végtelen hosszú egy-egy nemzedék, család, kisközösség életében. Egy nemzetében. Különösen, ha azóta is cipelni kell a múltat, amely nyomasztó, és kihatása generációk sorsát pecsételi meg. Hatvan éve történt, és hatvan éve emlékezünk rá; hatvan éve avatjuk emlékműveinket, jelentetjük meg visszaemlékezéseinket, állítjuk össze listáinkat, énekeltetjük nótafáinkat, verseltetjük alkalmi fűzfapoétáinkat. Hatvan éve próbálunk, ha nem is feledtetni, mert azt nem lehet, legalább egy bocsánatkérésért kicsikarni a csehszlovák államtól, majd jogutódjától, Szlovákiától. Esélytelenül, hiábavalóan. Mert nem történik semmi, a téma államilag tabuizált folyamata csak újabb és újabb folklorisztikus epizódokkal és felhangokkal bővül. Már akkor hitetlenkedve néztünk, mi zajlik ebben a különös, keresztény, zsidó, görög, barbár, mindenféle múltat ötvöző Európában, amikor országunkat úgy vették fel az Európai Unióba, hogy nem kötelezték, nyilvánítsa semmissé a Beneš-dekrétumokat. Csehszlovákia úgy masírozott be az Unióba, hogy tovább hurcolja a jogtalan törvényeket, mi, szlovákiai magyarok pedig úgy, hogy homlokunkon ott a bélyeg továbbra is. Igaz, ez nem Dávid-csillag, nem horogkereszt, nem vörös csillag, ez „csak“ a lelkek mélyén éget, de ott nagyon.

Miközben az ifjú generációk tudatában egyre inkább eluralkodik az a rózsaszín naivitás, amely térségünk európai uniós csatlakozása után a „közös európai nagycsalád“ fehér abrosszal megterített vacsoraasztalánál képzelet az automatikus megoldást, a traumák és azok következményei a párolgó leves gőzével fognak elillanni. Hiszen a határok megszűnőben, Schengen jótkony leple úgy borul ránk januártól, hogy megoldást nyújt minden bajunkra. S a vacsoraasztalnál ülve kedélyesen kvaterkázhatunk, vízpipát szortyogtatva, hallgatva a kandallóban a fahasábok pattogását, miközben a beneši árnyék horrorisztikus kulisszaként ott imbolyog a fejünk fölött a plafonon. Mert közös dolgainkat mások nem oldják, nem oldhatják meg.

Számtalanszor eszembe jut nagyapám esete, aki az orosz fronton szerzett sebesülésébe vesztette el a fél lábát. A háború után még vagy tizenegy évig élt a „rossz“ lábával, amelyet végül amputálni kellett. S mire megjött az értesítés, hogy mehet átvenni a protézisét, meghalt. Mert mifelénk minden mindig késik.

Kövesdi Károly

Utóirat: A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 2007. szeptember 20-án határozatban erősítette meg az ún. Beneš-dekrétumok érvényességét és érinthetetlenségét.

B. Kovács István

Egy ismeretlen magyar író Jegyzetek és adalékok Gömöry Olivér életéhez és művészetéhez

I. „Egy a varázslók közül“

„Olivér bácsi érkezett Liszkára. Váratlanul jött Bachó Bertiekkel Trebánból. Útközben betértek Szuhára, Seibel Dénesért is. Most mindannyian együtt voltak a liszkai tornácban. Lizó osztotta ki a kávékat a mademoiselle helyett, mert a kis Paulette „chez les siens“ tölti a nyarat Franciaországban. Lizó illegette magát. Úgy próbálta a süteményt kínálni, hogy mikor előrehajlott, jól kigömbölyödjék a fara. Mert az a szép, mondotta Marjocska, ha meglátszik, hogy van.

Berti bácsi ráüött.

– Hogy állsz, te musztáng? Tán a hasad fáj? Ez rosszul esett, Lizó nem ezt várta. Leült Bachó Klári mellé, és rendesen viselkedett. Klári is rendes volt. Keményre vasalt vászonruha volt rajta, és lenszőke hajából egy szálcacska se kunkorodott elő. Olyan lány ő, aki varrni és főzni tud. Csipkét is köt, franciául is olvas, de keveset, amint az egy Bachó kisasszonyhoz illik. Ami fő, nem affektál.

Tulajdonképpen butaság affektálni, állapította meg Lizó, az elébb is megérdemelte a leckét.

Klára mama vendégei közt sürgölődött, magas sarkú cipője kellemesen kopogott a tornác kövén. Megsimogatta fiatal druszáját: Olyan az arcod, mint az őszibarack. Mit csinálsz vele, hogy egy szeplős sincs rajta?

– A napon kapál – rivallt közben Berti –, nem csinál faksznit, mert eltörném a derekát, ha megpróbálná!

Kis Klári felnevetett.

– És aludttejtel mosakszom, néni kérem.

Berti elfordult. Úgy tett, mintha nem hallaná.

János odaszegődött a lányok mellé.

– Látja, Klári, dicsérem, hogy maga mindig megmondja az igazságot. Nem úgy, mint a többi kisasszonykák.

– Minek hazudnék? Aki szeret, az úgyis szeret, aki meg nem... – rándított a vállán. János figyelte, hogy pirul el Klári. Lassú rózsaszín kúszott végig arcán, nyakán, bebújt a ruha fodrai alá. – Igaza van, Klári, a szerelmet nem lehet kormányozni.

Klári buzgón szedte elő horgolását.

– Mi ez? – kérdezte János, esetlen óvatossággal forgatva ujjai közt az elkezdett munkát.

Andris bácsink unokát vár, annak horgolom. Kedves kis rékli, ugye?

– Kiváló... bár nem értek az ilyesmihez. De az helyes, hogy törődik a háznépük családjával.

– Már úgy értek a gyerekhez, hogy kell pólyázni, mosdatni, etetni: valósággal tapasztalt mama módjára.

– Az igazi nő mindig „mama“... Ez a maguk hivatása, Klári.

Lizó úgy találta, hogy János és Klári nevetségesen fontoskodnak.

– Én is mama leszek – mondta vállvonogatva –, de horgolni nem fogok még a magaménak sem. Csak angyalokat meg állatokat stikkelek neki a paplanára, hogy beszélhessen velük.

– Te tacsó vagy... Klári meg okos, felnőtt kisasszony!

Lizó sértődötten vonult vissza. Az öregek érdekesebbek ezeknél a félfelnőtteknél, mikor egymásközt vannak. Kisasszonyok közelében még János is elhülyül. Ott a tornác sarkában Demeter bácsi meg a kutya. Lizó köztük foglalt helyet: azok rendes népek. A Treff Lizó ölébe fektette busa fejét. Demeter bácsi átkarolta a kislányt.

– Te, Olivér – kérdezte Demeter –, hát te mikor jöttél el Pojánkáról?

– Már hat hete nem látta volt a saját portáját, mire hozzám ért – harsogta közbe Berti –, mondtam is, hogy befogatok és felrakatom a kocsijára az öreg Andrással, hadd vigyék haza!

– Mit csináljak odahaza? – dünnyögte Olivér. – Ha otthon vagyok mellette, miért imádkozhassék az asszony? Így meg kiimádkozhatja magát szíve szerint, hogy hazakunyeráljon a jóistenétől.

Klára rosszállólag rázta a fejét.

– Szegény Irma, azóta nem is találkoztak? Hol bujkált, Olivérkém?

– Nagy jártában vagyok, Klára. Ide is csak azért jöttem, mert meg akarom beszélni magával. Maga érti a csíziót.

– Tudja, Klára, mit keres hetek óta udvarról udvarra ez a mi Olivérünk? El sem hinné az ember.

– Ne zavarj meg, Déneském! Én akarom elmondani Klárának, az megérti.

– Halljuk Olivért!

– Hát az úgy van: ahogy odahaza ülök a pojánkai ebedlőben, egyszerre csak ellepi a számat valami íz. Olyan jó, finom íz, hogy valósággal megmozdult bennem a lélek.

– Nem azt gondolná az ember, hogy a kedveséről ábrándozik? – tréfált Dénes.

Lizónak feltűnt, hogy miért olyan hallgatag ma édesapja. Alig szólal meg, most se nevetett a többiekkel.

– Hagyd el, Dénes! – folytatta Olivér bácsi. – A szerelem múlandó, de a finom ízek megismételhetők. Hát amint ott ülök és elmélkedem, hirtelen eszembe jut: smankerli* volt. Olyan volt, mint a Korán-hirdette gyönyörök, hurik tállalhatták volna hősök és poéták elébe. Gyermekkorom... édesanyám kezének illata... Csak azt nem tudom, hol, kinél, mikor ettem azt a paradicsomi smankerlit! »Irma, szólok az asszonymnak, aki éppen odavetődött, nem tudod te, galambockám, hol ettem én azt a mennyei smankerlit?« De az persze nem tudta, imakönyve után kajtatott a kredencben. »Dehogyan tudom, lelkecském – azt mondja –, lekésem a misét, hát csak hagyjad el.« Ilyen ő. Nagyon restellem, hogy leszidtam szegényt, mert jó asszony az.

– Bizony jó – erősítette Klára –, földre tévedt, magához tévedt angyal, Olivérkém!

– De ha angyal a lelkem, úgy tudhatná, hogy az Úrisztemnek mindegy, vajon a templomból vagy akár a konyha kövéről száll fel az az imádság! Az meg nem lehet mindegy a mennyei atyának, hogy egyik árva teremtése ráakad-e a

számára kirendelt eledelre, vagy sem? Hát mire Irma hazajött a miséről, én már odahaza sem voltam! Jártam azóta Dluhán meg Kohanócon, Hódyéknál meg Lázáréknál meg Bolynál, aztán Lasztomérban, még a vén Száviknéval is próbálkoztam Jeszenőn, mert az tudott ám a maga idejében... Mindenüvé elvándoroltam, ahol az elmúlt esztendőben szívesen láttak. Kikötöttem Bertiéknél is... Hetek óta csak smankerlit eszem, de egyik sem az. – Olivér bácsi homlokán összefutottak a ráncok. Élénk, apró szürke szeme visszahúzódott, mint a megfenyegetett csigáé. Ajka lebiggyedt. – Nem tudom megtalálni – ismételte keserűen.

Az asztal körül kacagtak. Még Klári és János is elmosolyodott. Csak Berkovicsné fogta fel vendége esdő pillantását.

– Jól van, Olivérkém, megértettem. Tudok én vagy tízféle smankerli receptet. Elkészítjük mind sorra, talán sikerül rátalálnunk az igazira.

– Klára, maga a legjobb, legmegértőbb asszony! Úgy hát itt rakok fészket.

Megragadta Klára kezét, de az szigorúan folytatta:

– Egy feltétellel, Olivér, különben nincs smankerli próba: Irmát elhozatja Liszkára!

Olivér kedvetlenül rázta a fejét.

– Ne ma, ne most, galambom... minek lásson az asszony ilyen szánalmas, epekedő állapotban! Ha ettaláltuk az igazi smankerlit, ha megvolt benne az örömem, akkor úgyis visszatérek óhózzá, hadd legyen boldog szegény Irma.

Az este már smankerlit tálaltak Liszkán. Nagy ezüst-edényben pihent: habosan, hófehéren, ostyatekerccsel telehintve, égetett cukor csillogott rajta. Olivér elébb beszippantotta az illatát, reménykedő pillantása kissé elborult, néhány kanálnyi merített belőle. Mindenki őt figyelte.

Csak Lizó nézett apára: határozottan komor és szóra-kozott volt.

– Nem az... kitűnő, de nem az! – jelentette ki kisvártatva Olivér. Kezét az asztalra fektette. Fáradt volt és öreg.

– Sebaj – vigasztalta Klára –, majd holnap!

Átkérték Kostyák papot, leültek tarokkozni, bort is hoztak, csak hogy Olivért felderítsék. István, aki nem kártyás, bement a könyvtárba.

Lizó utánaasompolygott.

– Apa, Olivér bácsi nem bolond, nem is tréfál: szerelmes a smankerlibe. Én tudom, hogy az milyen.

[...]

Már egy hét óta mindennap smankerlit főztek Liszkán. Most már csak Olivér bácsi kapta külön kis tányéron. A többiek, akik nem voltak »szerelmesek«, betettek vele. Volt már vanília és baracklekváros és tejszínhabos és hideg és meleg smankerli, de egy sem volt az igazi, a megálmodott. Pénteken este Klára csüggedten jelentette ki, hogy nem ismer több smankerli receptet.

Olivér bácsi elkomorodott.

– Sejtettem – mondotta –, tovább kell vándorolnom.

Szombaton hajnalban felrakatta kofferét a homokfutóra, és elutazott. Berkovicsék magukra maradtak. Klára is észrevette már, hogy István ismét ideges, kedvetlen. Megint elkívánczós az arca. Hogy elszórakoztassa, megmutogatta neki új virágait, könyveket hozott elő, elzongorázta István kedvenc áriáit. Mindhiába. János jövőjéről kezdett beszélgetni.

– Még egy év az egyetemen... de aztán?

– Ügyvéd lesz. Ez az a pálya, melyről legkönnyebb átérni a politikára.

– Nem felel meg Jánosunknak az a nyughatatlan politikai élet. Ugye, fiam? Én úgy érzem, más pályára születél! Idővel talán átvehetnéd a gazdaságot.

János fel se nézett könyvéről, de István kifakadt.

– Eltiltom! Ha úr, tönkre megy, mint én! Azt pedig nem engedem, hogy grájzlert csináljatok belőle!

Klára ijedten hallgatott el.

Estefelé a bérlő akarta tiszteletét tenni: jelenteni szeretne valamit. István nem fogadta.

– De Istvánkám, lehet, hogy fontos amit mondani akar!

– Takarodjék! – kiáltotta a máskor olyan vendégszerető István hangosan, hogy a várakozó ember odakünn a teraszon is meghallhatta. – Rám kényszerítették azt a zsarolót! De a házamba nem teszi be a lábát!

Klára kisietett, hogy eligazítsa a dolgot. De János felugrott, dühösen fordult apjához.

– Apa, hogy inzultálhatsz egy ártatlan embert!

– Nem ártatlan, gazember! Edelsteinék spionja!

– Édesapám, mért veted meg úgy azokat az Edelsteinékat, mikor mégis az ő pénzükből élünk?

– Hazudnak, a birtok az enyém!

– De nem jövedelmez.

– Úr kezében semmi sem jövedelmez! Aki pénzt keres, az mástól lopja; mert miből gazdagodnék meg, ha nem a máséból!

– Mégis az Edelstein pénzből élünk – ismételte János konokul.

– Az anyádéból! Nem nekem adják, a lányuknak! A saját lányuknak azt, ami úgyis az övé!

– A Borka is abból élt! – kiáltotta János magából kikelve. István felemelte az öklét.

Klára meg Lizó egész éjjel János szobája előtt kuporogtak. A kulcslyukon keresztül figyelték, mit csinál. János gesztikulálva járt fel-alá. »Megölöm! Hozzám mert nyúlni, megölöm!« Aztán ágyára vetette magát, kioltott.

– Mi lesz holnap? – sírdogált Klára.

– Semmi. Reggelizni fog – nyugtatta Lizó. De ez egyszer ő maga is nagyon megijedt. Jól tudta, hogy János sohasem bánatná édesapját, de milyen lelkiismereti furdalása lesz azért az egy kiejtett szóért!

Vasárnap délben János töredelmesen bocsánatot kért apjától. Átölelték egymást.

– Bolond beszéd volt... már azt se tudom, mit mondtál, édes fiam.

– Sajnos, én tudom.

János dúlt és megtört volt. Este apa elutazott Buda-

pestre, ismét megelégette Liszkát. Olyan üres volt nélküle a ház, mintha kivándorolt volna a lelke.

Hétfőn Klára és Lizó Trebánba készültek. János a revolverét pucolta. Rossz lehetett a ravasz, vagy mi történt – érthetetlen! Katonatiszt létére csak tud fegyverrel bánni?! Szerencse, hogy a golyó csak a vastaghúst súrolta a vállán, és nem tett kárt semmi fontosabb szervben. Jelentéktelen kis baleset.

– Marha vagy! – Lizó bögve csókolgatta János arcát. S mert a szoba sötét volt és árnikaszagú: – Nem érdemled meg azt a nyakas körtét, amelyet a mi fánkról hoztam neked.

János módfelett restellte már az egész ostoba históriát.

– Csak az a fontos, Lizó, hogy apa meg ne tudja.

– Bíz rád, majd én mondom el neki, hogy mi történt. Azon próbálgjon eligazodni! Három nap múlva már kint ültek mind a tornácán. János Kostyák pappal sakkozott. Kerékörgés: Olivér bácsi érkezett.

– Mit bolondoztok! Azt regéli a fáma... No de, hála Istennek, látom: gyerekség volt az egész. Nagyobb az én bajom, kedveseim!

– Mi, az istenért?

Olivér valóban sápadt volt és mintha összezsugorodott volna az arca.

– Soha – mesélte –, soha többé! Már Kemencén is voltam Leporiszéknál, Legenyén is. Éppen Izbugyának tartottam, mikor úgy jött rám, mint egy kinyilatkoztatás. Irma mondja, hogy szent emberekkel szokott megenni az ilyesmi. Megvilágosodott bennem, hogy Morván volt! Két esztendeje. Az öreg Panner Ágostonnénál. A Marinka néninél. Fordulj Morva felé, mondom a kocsisnak. A falu előtt rossz sejtés fogott el: harangoztak. Tudjátok, olyan vagyok, mint a sátán, nem állom a harangot. Mi az? Szólok egy ruszín atyafinak, ünnepetek van, vagy mi? Dehogy, feleli a vén gazember, halottnak harangoznak. Tegnap halt meg a pana velkomozsánk... A Marinka néni tudta egyedül a módját. Most már árva marad az ínyem mindhalálig.

– Ne búsuljon, Olivér – vigasztalta Klára –, van elég más jó édesség a világon. Megcsináltatjuk a dulcsással töltött török tortát.

Olivér bácsi tenyerébe ejtette a fejét.

– Nem elég az, lelkem, smankerli kell a boldogsághoz.

Lizó megértette Olivér bácsit. Sírt, mikor elbúcsúzott, és kocsira szállt.

*

Lizó, azaz a **Moscovitz Amáliaként** született **Lesznai Anna** emlékezik ily módon gyermekkorára a Volt egyszer egy kert c. önéletrajzi ihletésű regényében. A színhely Alsókörtvélyes, egy szlovák lakta falu az Ondava mentén, a Vihorlát tövében. A **Szirmayak** által emelt kastély birtokosa 1872-től a **Moscovitz** család (regénybeli nevük: **Berkovics**). A baráti körben csak **Málíként** becézett Amáliának van egy bátyja is: **Iván**, vagy regénybeli nevén **János**. Nagyapja, **Mór**, rozgonyi kocsmáros fiaként szerzett Bécsben orvosi diplomát. **Kossuth Lajos** ifjúkori barátja, id.

Andrássy Gyula bizalmas híve volt. Amikor az utóbbi miniszterelnök lett, kijárta, hogy híve nemesi címet kapjon, „zempléni” előnévvel.

A kis Máli, regénybeli nevén Lizó számára a kúria állandó vendégei közül néhányan „nem olyanok, mint a többi vendég. Tulajdonképpen öten vannak. Mindegyik valami csodálatosat tud. Varázslók”. Későbbi értékelése szerint „Csupa tiszta lelkű aranyember megannyi és mégis: csupa zsákutcába került, saját zsírjában tespedő egzisztencia.” Egyikük maga az apja, **István** (aki valójában **Geyza**) politikailag ugyan függetlenség párti és ellenzéki, de egyben **Andrássy Gyula** grófnak elkötelezett híve. A **Nemzeti Kaszinó** egyetlen zsidó tagja. Tekintélyes könyvtára van, s éli a dzsentrik szokványos életét. Gyakorta rándul fel Budapestre. Felesége a Hatvanban honos **Deutsch** család sarja, a bárói címet elnyert **Hatvany Deutsch Sándor** testvére. A család barátai közül **Bachó Bert**, „kálvinista, Tisza is az, ő különben is: – ördögbe a nagy politikával! – Bachó számára a megye a világ, és Trebán a világ székhelye. Egy rózsabokor az udvarán többet ér a pesti parlamentnél; egy zsellér peres ügye fontosabb a külügyminiszter fondorkodásánál”. **Lajkay Demeter** szintén megyebeli dzsentri. **Seibel Dénes** jószágigazgató, politikailag a függetlenségi párt híve. „Az a német herceg főnyereményt fogott ki, annyi biztos! Más jószágigazgató meggazdagodik a rábízott uradalmakon: Dénes ráfizetne a stallumára, ha módjában állna. Gyöngy ember!” A varázslók ötödik tagja **Kemenessy Olivér**, aki „a blattot veri, amikor nem olvas latint meg egyéb verseket; persze azokhoz ért, mint senki más”.

Lizó bátyja kissé eltérően ítéli meg a társaságot:

„Apa szigorúbb lehetne baráti köre megválogatásában. Persze, ez nem könnyű, mert kevés abszolúte korrekt úriember akad. Bachó Bert, az igen; de hát nem lehet mindenki kifogástalan. Demeter bácsi, az megjárja: durva a parasztjaival; anakronizmus, de úriember. Olivér bácsi, akit Lizó úgy imád, maga a korrektség; de újját se mozgatja, ha cselekvésre kerül a sor. Ha nem olvas verset, akkor a blattot veri...”

A körtvélyesi kúria gyakori viták színhelye. Az egyiket így örökíti meg a szerző:

„István hátán összefont karral járkált fel-alá. Seibel Dénes sem telepedett le a stammfoteljébe; az ablakpárkányra támaszkodva kapingálta bicskával a régi tölgyfa deszkát.

– Szű, szuwas – mondta csak úgy magának.

Bachó Bert félredobta az újságot.

– Csupa szemét áll benne. Érdekesebb az, amit a Csi-csavszkítok beszél. Mit szólsz hozzá, Olivér?

Kemenessy Olivér elmerengve dobolt az asztalon.

– Hát bizony, sokat jártam én oda kölyök koromban, jó ozsonnákat ettem a kedves tornácukon. El se hinné az ember, parasztkézen az ősi Divényi kastély!

– Persze, a zsellérek Amerikába szökdösnek, megszedik magukat, urizálnak – krákogott Demeter dühösen. – Mi meg munkáskéz hűján verekedhetünk itt a földdel.

– Jól beszélsz, Demeter. Hanem amíg pipogyák, bécsi bérencek grasszálnak Pesten, ne csodálkozzatok, ha bitangján az ország. István hangjában szemrehányás csengett. Hányszor bízatta már cselekvésre tunya barátait!

Most a hallgatag János is beleszólt a beszélgetésbe.

– Nem Bécs csinálja a kivándorlást, édesapám, hanem a rossz viszonyok. Törődni kéne a paraszttal, földhöz jutatni a cselédet.

Szemnóczy Gábor kedvetlenül kergette el maga elől csibukja füstjét.

– A paraszt ezer évig megélt cselédsorban, de most egyszeribe –

Hanem Demeter robbanásig volt már. Felpattant karzékéből, bal válla éles szögben szökött fel, mint a zsinóron rángatott pojácáé. Még gyér szakálla is elferdült.

– Hát csak te törődj a paraszttal, Jánoskám! Nevelgesd, légy cucilista! Úgy is kilopják alólatok még a hátaslovat is. Csak menjetek tönkre! Majd meglásd, sajnál-e benneteket a Zsincsák.

– Ne kiabálj, Demeter – csitította István –, kiköhögöd a lelkedet. Persze hogy segíteni kell a bajon, és lehet is, még pedig józanul.

– Te, józanul? Nem is értem, hogy egy okos zsidóember hogy lehet olyan bolond mint te!

– Minden zsidónak két eszet mért az Isten, s azok veszekszenek egymással, azért bolond. Hála Istennek, az én apám elhasználta az egyik eszét, rám csak egyet hagyott. Ezért van most is igazam. Hanem bezzeg Demeter, akinek egy esze sincs, mint neked, az kiköhögi a tüdejét, mielőtt meghallgatná a józan szót.

– Te csak beszélj, úgy is szeretsz szónokolni – lihegte Demeter, de elhallgatott, mert már nem bírta hanggal.

Bachó Bertti Istvánhoz fordult.

– Halljuk a panacéádat, István. Csak az a kérdés, illik-e a pesti kaszinóban kotyvasztott kenőcs az itteni koszra.

– Légy nyugodt, Bertti. Illik az, ha helyesen alkalmazták. Csak sietni kéne, mert késő lesz.

– Igaz, hogy kutyaliter állunk – sóhajtott Olivér. – Még egy-két rossz esztendő és úgy leszünk vele, mint ahogy a Gyulai Pál regényében olvasom. »Egy régi udvarház utolsó gazdája.« Jó írás az, el kell olvasni. Ösmeri a magyar...“

*

Mondandónk tárgya és főhőse az utóbb említett Olivér. Lizó, vagyis Moskovitz Máli, írói álnevén Lesznai Anna így jellemzi ezt a varázslót idézett regényében:

„Na, de még egy barátról kell írnom, azzal vagyok én – hogy is mondjam – a legpajtasabbul, pedig ő az, aki már hatvanöt esztendő: az Olivér bácsi. Fogalmad sincs róla, hogy milyen érdekes ember! Olyan, mintha álruhában járna, a maga rendetlen, rongyos öltönyében. Elöl a hasán mindig hiányzik néhány gomb – egy kis sárgás bőr és szürkés szőrök látszanak ki inge alól. Azt a rengeteg furesa és nevetséges dolgot is csak azért cselekszi, hogy elrejtse

magát – mint a mesebeli királyok. Valahol belül ő is nagyon fiatal, és lehet, hogy egy napon vissza is fog varázsolódni fiatallá. Édes tésztákat és verseket szeret legjobban. Furesa, ugye? De én megértem. Amint kitavasodik, mama mindent súroltat, sepertet, pókhálóztat. Ilyenkor, nagytakarítás közben gördül be udvarunkra Olivér bácsi fogata. A kocsis nyalka, a lovak kövérek, de ő maga olyan lompos és rongyos, mint valami koldus. Képzeld csak, a saját botosispánjának a felesége csavargónak nézte és kiutasította, mikor belátogatott a konyhájába. Külső cselédei nem is ismerik, mert ki se néz a gazdaságba, csak sétál a kertjében, és szimatol. Szereti a jó szagokat – mert így üzen neki illatával a fenyves, a trággyadomb, a körtefa, a friss sütemény. Aztán kártyázni szeret. Mindenkinek kártyázni muszáj vele naphosszat – néha még apának is, aki mérges ilyenkor, mert megveti a kártyát. Apa csak a »valóságot« szereti játszani – mint mi, mikor kicsinyek voltunk, emlékszel? Mindig azt játszottuk, ami igazán volt. Te ezt rendesen untad, de én még ma se unom. Hanem Olivér bácsi kártyázik. Mikor nincs vendég, kibalag a kert szélére. Leül az árok mentén. Ha csavargó jön arra, magához inti. Ad neki öt forintot, és addig kártyázna, míg Olivér bácsi vagy visszanyeri a pénzt, vagy még ötöt elveszít hozzá. Azt akarom megírni, hogy milyen az, mikor Olivér bácsi megérkezik hozzánk. Leszáll a kocsirol, és mert mama takarított, apa meg olvas, vagy tollba mond a pap bácsinak, hát legelőbb hozzám jön be. »Eljöttem – mondja –, mert a mama jó testi papit, a lánya meg jó lelki papit fog adni nekem. No, lányom, eredj le a konyhába, és kérdezd meg, mi lesz vacsorára, aztán elő azokkal az új pesti versekkel!«

Akkor elő kell venni mindenféle új verseskönyvet, amit Pestről hoztunk. Néha tetszik neki, néha nem. Franciául is nagyon jól tud, szereti Maeterlincket meg Verlaine-t meg Baudelaire-t. Ezeket itt Liskán csak én olvasom; szerencse, hogy mama nem olvasta őket, különben tilos könyvek lennének. Pedig az ember egészen elfeledi, hogy milyen tilosságok vannak bennük, mert olyan gyönyörűek. Nem úgy, mint a Nanában Zolától, amit a bizihelyen olvastam (és csak kötelességből, mert mindent kell tudni), de hányási ingerem volt utána. Néha azt képzelem, hogy mégis másképp van a szerelem. Néha félek. De sosem vagyok szomorú, mert még az is érdekes és mulatságos, hogy milyen az, ha az ember kificamítja a karját, vagy ha viszonatlanul szerelmes. De én mindenféléről beszélek, ahelyett hogy Olivér bácsiról beszélnek pedig sietni kell, mert ezt a levelet már hat napja írom, és holnap hétfő van, reggel el kell induljon a postával. Olyan sok mindent szeretnék csinálni, kár, hogy csak egy életem van. Talán több is lesz. A hinduk – ezt is Olivér bácsi mesélte – hisznek abban, hogy minden embernek végtelen sok sorsa van. Talán azért nem siet ő sem, úgy él, mintha csak sétálgatna és nézelődne. »Úr nem siet« – szokta mondani. Nem is tervez soha. Elmegy hazulról, és hétszámra vándorol egyik barátjától a másikhoz, egyik kertből a másikba, mint Harun al Rasid. Mindenütt megnézi, mit főznek az embe-

rek, milyen új virágok nőttek, és milyen könyveket olvasnak. Azt mondja, nálunk van legjobb dolga a pesti verseskönyvek miatt. Apával arról veszekszenek, ki nagyobb: Arany vagy Petőfi. Ebéd után kiülnek a teraszra, és versenyolvasást rendeznek. Apa persze Petőfit olvas. Mire odakerül, hogy: »Ha feldobnám az égre szívemet« – már olyan, mintha részeg volna. Néha hirtelen felemelem a fejemet – mert azt hiszem, látni lehet, hogy repül fel egy ragyogó piros szív a magas égre. Ez pompás. De aztán Olivér bácsi fog az olvasáshoz: »Jer, Osszián, ködös, homályos énekeddel.« Halkan, szomorúan olvas, mintha csak magának mondaná. Ha apa olvas, az olyan, mintha vele történe valami, de Olivér bácsi eltűnik olvasás közben, és csak a verset lehet látni, ahogy felépül előtte. Istennem, de szép. A szó – ezt persze mindenki tudja, még a parasztok is – nagyon varázsos. De ha versbe van szedve, akkor ellenállhatatlan. Borzasztó arra gondolni, hogy Olivér bácsi meg fog halni, és akkor mindennek vége lesz. Mert ő csak vándorol a világon, és nem akar semmit csinálni! Én mindig olyan dolgokat szeretnék csinálni, amik megmaradnak.“

Valójában még a negyvenedik évét sem töltötte be ekkortájt (nemhogy a 65-öt!) Olivér „bácsi“, aki kis barátját (akitől 16 évvel volt öregebb!) bevezeti az irodalomba.

„Mindenkori a meredek sziklapincébe készült, csak a várandós Lizó meg Olivér bácsi maradtak a lugasban. – Bolond talján – motyogta Olivér – négyessel jön ide, mikor jól tudja, milyen szűk az udvarotok. De bocsássunk meg neki, nem elég gróf ahhoz, hogy két lóval járjon. Bocsássunk meg neki azért is, fiacskám, mert mi is bolondok vagyunk, mind egy szálig. – Kedélyesen kuncogott, s felhajtott egy pohárral a lizskai mustból. – Te is kóstold meg, Lizó, és szavald el szépen annak a fiatal Ady Endrének a versét.

– Melyiket, Olivér bácsi?

– Tort ülök az ellillant évek szőlőhegyén... Mondd tovább.

– Nem tudom betéve.

– Ejnye, hát valami mást.“

Más alkalommal külföldről érkezik Körtvélyesre:

„Olivér bácsi megjött Monte Carlóból, Claudel »Jeune Fille Villaine«-jét hozta magával. – Olvasd fennhangon, hadd élvezzem én is – mondotta Lizónak. Olivér bácsi figyelmesen hallgatta. – De úgy olvasol, mintha sírna benn valami.

– A boldogság sír bennem, Olivér bácsi.

– Vigyázz, fiam, hogy meg ne vigasztalódj, mert csak addig ér valamit a boldogság, amíg megrikatja az embert.“

„Amikor Lizó György [azaz: **Balázs Béla**] versét kezdte szavalni, szerelmes sorokat.

– Sír még a hangod – mondotta Olivér –, sír még, akkor jól van. De olyanért sírjon, aki megérdemli. Ne azért a

kurta kis költődért, aki megcsal minden verssorával.

– Nem érte sír, Olivér bácsi, legyen nyugodt. György jó barátom, jó költő, de nem egyéb.

– Ha már egyszer elvetteted, most vigyázz, fiacskám. Várd meg, míg borrá erjed a mustod. – Olivér egy méhecskét figyelt, amely belekeveredett a poharába. Kisegítette egy gyufaszállal, aztán elnézte, hogy piros nyomot hagy az asztal lapján. – De arra a Józsi gyerekre se várj, Lizó. Az meg csak önmagát ismeri, azt is csupán távolból, mert mindig előrefut, s otffeledi magát valahol.

A méhecske elszállt. Olivér megveregette Lizó vállát, megsimogatta a haját, a szemébe nézett. – Hallgass rám, fiam, nem vagy te az anyád lánya, apádé vagy egészen. Szeretsz adni, de többet kérsz, mint amit adni tudsz. Azért válassz olyan embert, akinek nem kell egyéb, mint maga az élet: a kedves nap, a csepergő eső, a fa, amikor rügyezik, meg amikor sárgul. Aki gyönyörködni tud más tetteiben, más versében, aki megcsodálja a villámot, amikor beüt. Ilyen ember kell neked, mert csak az tud téged igazán boldoggá szeretni. Persze, fiatal legyen, jóképű...“

Ilyen lehetett Olivér bácsi ötven év előtt. Saját elmúlt tavaszával kínálta meg. Lizó áthajolt az asztalon, és hálásan megcsókolta Olivér bácsi barázdás, borotvátlan orcáját.

– Hé, musztáng, felborítottad a poharamat, feléd folyik a must. Tudod-e, hogy az mit jelent?

– Keresztelőt, Olivér bácsi...“

Anyja egy helyen megjegyzi Lizónak:

„Olivér elkérte tőlem minden megjelent versedet. Rettenetesen büszke rád.

– És te, anyám, mit szólsz a versekhez?

– Persze, én is büszke vagyok rájuk. De azért ne feledd el, hogy egy asszony sorsában a tehetség csak ráadás.“

Megemlékezik az író nő hősünk haláláról is.

„Berkovicsék éppen Pesten időztek, mikor Olivér bácsi, felesége és vidéki orvosa kíséretében, megjelent a fővárosban. Klára és István rögtön a szállodába siettek. Nagyon gondterhelten tértek haza látogatásukból.

– Eredj Olivér bácsihoz még ma délután – mondta Klára Lizónak –, mert holnap tán már be is szállítják a kórházba. Megoperálják.

Lizó estig ott ült a barátságosan szállodai szobában Olivér bácsi ágya mellett. A beteg arca hamuszürke volt, jobb oldalára fordulva csendesen nyögött. Felesége a szomszéd szobában imádkozott és sírt. Már sötétedett, amikor Olivér bácsi megszólalt.

– Ki van itt – kérdezte, és mikor Lizó följe hajolt, magához vonta és halkan, lélegzetével nehezen küszködve, a fülébe súgta: – Jól vagyok én, fiam... csak te hallgasd velem, hogy szólongatja a szél a lizskai fenyőket. – Kis idő múltán újból megszólalt: – tovább, tovább.

Lizó könnyei rápotyogtak Olivér bácsi kezére. Hány-szor hallotta volt, mikor öreg barátja ugyanezzel a szív-tépő hangszólyal ismételte a »Bolygó zsidó« szimbolikus,

strófazáró szavait.

Olivér bácsit nem kellett kórházba vinni. Még az éjjel csendesen átmotyogta magát a másvilágra. Irma néni könnyörögve emlegette a papot, de a hitetlen, szelíd varázsló tagadólag rázta a fejét. – Nem – mondta hirtelen, erős, határozott hangon. És még egyszer, nagyon halkán: – Tovább, tovább... – Azután már nem volt semmi mondanivalója.

Így folytatja az író:

„Mikor Berkovicsék visszatértek Liskára, Lizó összereste mindazt a verset, amelyet Olivér bácsival olvasott. Berakta őket a tulipános ládába, és fenyőággal kevert friss virágot tett a verskoporsóra. Ha a huszonöt esztendő Olivér került volna az útjába, akkor megszeretik egymást, úgy ahogy szerelmesek szeretnek...

De ez az álom csak percegig tartott, és Lizó gondolatai visszatértek Józsihoz. Sok minden megmászult Liskán és Pesten, de viszonyuk szeszélyes jellege nem változott. Lizó nem volt sem boldog, sem boldogtalan, csak éppen nem tudta életét Józsi nélkül elképzelni. De karjaiból kiszabadulva, Meluzinaként saját titakzatos életébe menekült.

Mi volt ennek az életnek a tartalma? Még mindig a liskai kert vagy mindinkább az, amit a kert szimbolikusan jelentett?

Vagy az írás? Lizó sokat és szeretettel dolgozott, de mégsem azzal a szenvedéllyel, amely az elhivatott író jellemzi. A versek szándéktalan sűrűséggel virítottak ki benne, és ha megértek, papirosra potyogtak, mint érett gyümölcs a gyepe.

Talán a felismerés öröme? Élvezte az olvasást, tanult is. Falta a népmesét, a verset, a filozófiát. De kedvenc foglalkozása az volt, hogy eleven emberek lelkében böngésszen, és hogy egyre tüzetesebben ismerkedjék meg önmagával. Liskán nagyon meggyérült azoknak a köre, akik képzeletét foglalkoztatták. Érdeklődése és szeretete gyakran fordult a múlt felé. Bachó Berti, Olivér bácsi ott voltak mindennek gyökerében. Lassanként ők is a mesék körébe siklottak.

Regénye vége felé az író,

„...Lizó lehunyta a szemét. Olivér bácsival ül a szőlőlugasban... „Olyan embert válassz, Lizó, akinek nem kell egyéb, mint maga az élet...“ Ezt a hegyi beszédet mondta Olivér bácsi, a szőlőhegyen... És Gottlieb is varázsló! Mit adott neki, amitől így elálmosodott, ilyen édesdeden elbágyadt? A szép hangját? Vagy az erős kezét, amivel most Lizó csuklóját fogja? Ó, miért nem volt fiatal legény, amikor Lizó még fiatal lány volt, az a drága Olivér bácsi...“

[...]

Ahol sűrű bozóton át visz lefelé az út, buja zöld foltoska rejtőzik védett helyen. Kerek levél alatt kék ibolya. Milyen remek november! Nem csoda, hogy ma visszajár mind a régi varázsló. Csak Olivér bácsi nincs még itt. Talán lenn vár a házban, és ott mondja majd: »Nos, Lizó, olvasunk ma? Mit írtak már megint azok a fiatalok? Ha van szép vers, hallani akarom.« Mert verset írni nem tilos;

az nem cselekvés, hanem alkotás! De fehér holló az a költő, aki valóban alkot; legtöbbje, mint Lizó is, csak élete feleslegét fölözi le egy-egy tetszetős sorba. Ártatlan játék, miért ne engedje meg magának, aki örömet lel a verselésben. Persze, az ilyen írás nem életcél, csak mellékterméke az életnek... »De hiszen, fiam, s Olivér bácsi átkarolja Lizót, az élet a legfontosabb!«

[...]

„A fák és bokrok ágboga közül Lizó kilépett a meredeken lejtő domboldalra. A lemenő nap sugara aranyport szórt a pázsitra, amelyben sűrűn pislogott még a láncfű és a százszorszép sok kandi csillaga; megkoszorúzta a fák tar fejebúbját, és felragyogtatta a kastély violaszín zsindeletetejét. Azon túl a lapos mezők és a bíbor hegyek... A liskai völgy serlege színültig megtelt: kicsordult belőle a részegítő szépség, szerteáradt az egész világon. Nem kell egyéb, csak ráemlékezni a helyes ígére, és elmondani itt, a helyes helyen, most, a helyes pillanatban.

Ez a világ az elmélyedő öröm, a megválthatatlan szépség milliő arcú világa. Itt csak élni, nézni lehet alázatos és elfogadó szemmel, hogy tekinteted le ne seperje az édenkert hímportát, amit egy érthetetlen Isten hintett a földkerekségre. Miért is mondod magad Lizónak? Minek neked név? Miért akarsz kiválni minden szépség öléből?

A lehulló alkonyatban óriás lett a kert, és eltörpült a kastély, a falu, a templomtorony... minden, ami emberi kéz műve. – De a szenvedés és a gonoszság? – tiltakozott még valami Lizóban – a félelem, és a halál? – Nincs jó és nincs rossz – jött a válasz. – Az akarás hiábavaló, a szeretet azonosulás. Nincs különbség közted és a világ között. Nincs félelem!“

II. A varázsló leveszi álarcát

Ki volt hát valójában ez a Kemenessy Olivér néven szerepeltetett rejtélyes személy? Ama bizonyos „drága Olivér bácsi?“

Ezt maga Lesznai Anna mesélte el, mikor 1965-ben, az emigrációból hazalátogatott, s **Vezér Erzsébet** beszélgetést készített vele. Ebben elmondta: „csakugyan **Francis Jammes** volt a legnagyobb hatással rám. Kötetét különben egy nagyon érdekes embertől kaptam ajándékba. A neve nem maradt fent, mert minden sort elpusztított halála előtt, amit írt. Apám barátja volt, valamelyik minisztériumban dolgozott elég magas beosztásban. Gömör megyei dzsentri úr volt. Sok jó regényt írt. Engem megtisztelt bizalmával, nekem felolvasta őket, bár sokkal fiatalabb voltam nála. Nagyon szerettük egymást, nagyon jó barátok lettünk. Írt egy regényt: Egy köpőláda története. Arról szólt, hogy egy magasrangú ember protegál valakit, aki köpőládákat csinált és rákényszerítik az összes hivatalokat, hogy ezt a köpőládát megrendeljék. Rettentő sok fölösleges köpőláda jelenik meg az összes hivatalokban és a pasik, akik bejárnak, azok ugyan mind melléköpnek, de az nem baj. Ennek kapcsán megmutatja, hogy egy pár egzisztencia beleomlik ebbe az üzletbe és hogyan vezették az országot ilyen kis protekciókkal és panamákkal. És azután mielőtt meghalt szegény, minden sort, amit írt,

elszakított, mert többnyire ilyen vezető körök elleni írárok voltak és állítólag akkor – én már nem láttam, mert akkor már nem élt a közelünkben – azt mondta: nem akart rosszat mondani a saját fajtájáról, bár igaza volt. Nagyon érdekes ember volt. Tulajdonképpen a magyar irodalomnak meg kellene emlékeznie róla, bár sohasem jelent meg egyetlen műve sem nyomtatásban. Gömör Olivérnek hívták.“

Mint Vezér Erzsébet írja, a hindu filozófiáról is tőle hallott először Lesznai Anna, még otthon.

Az író nő a naplójában is megemlékezik róla. 1920-ban, Gömör halálának évében az alábbi sorokat jegyzi fel:

„A jó Isten segedelmével! G[ergel] októberi alkonyi kertben. (...) A már meztelen diófásor rajzolódik hindu ibolya és zöld és narancs égen, egy szál arany újhöld és az esthajnali csillag reálisak. A kékbé szürkülő rét felett. Kérdem, ez is bűnös mágia, ha ezt a szívfeslítő szépséget élvezem, szeretem? (...) A fásor fiatalodik, kezd olyan sötét lenni, hogy a rég kivágott régi diófák kinőnek. Az emlékeim világítanak. Milyen értéke van mindezek lekonstatálásának? Nem tudományos. Esztétikai, ha művészetben nyer kifejezést. Metafizikai is van bizonyára, de még nem bírjuk elhelyezni. Etikái? Valami tisztázódás, törekvés az értésre és őszinteségre, közösködéssre? Ilyen dolgokat tudatosan átélő embert alig ismerem: Én, H[erbert]², G[erg], Z[o]ltán]³ és – de már átvitt értelemben, nem a természet, de az emberi mű »mágiáját«, »öncélúságát« illettőleg – szegény Gömör Olivér volt ilyen.“

*

A Rozsnyó környéki Gömör család Gömörnek azon részéből származik, amelyet évszázadokon át a többnyelvűség jellemezett. A név jól cseng a magyar (és szlovák!) művelődéstörténetben. A ma is viszonylag elterjedt vezetőknév viselői (sokan vették fel és használták pontos „i“-vel is) azonban nem egyetlen családhoz tartoznak.

A családnév a művelt magyar köztudatban talán leginkább a **Gömör Károly** által adományozott, s róla elnevezett, 16. századi *Gömör-kódex* révén ismert, amelyet nyelvemlékeink sorában kitüntetett hely illet meg.

Dobsinán számos Gömör töltött be bírói tisztséget, így **Simon** (1691, 1696, 1703, 1706, 1709), **Mátyás** (1723, 1725), **Simon** (1754, 1760, 1761, 1763–1765, 1768–1772, 1785), **György** (1783), **Jakab** (1822, 1823), **Sámuel** (1844, 1845) és **Pál** (1868–1870).

Gömör András rozsnyói evangélikus lelkész volt az, akinek a társaságában **Petőfi Sándor** 1845. május 25-én Rozsnyóról Rimaszombatba utazott, hogy tanúja legyen a megyei tisztújításnak. Mint tudjuk, nem csupán tanúja lett, de részese is, amennyiben megválasztották Gömör és Kis-Hont törvényesen egyesült vármegye tiszteletbeli táblábrájának.

Az a Gömör család, amelynek Olivér is tagja volt, az 1590-ben született **(I.) János**ig visszanyúlóan adatolja történetét – a 19. század végén készült családfa szerint.

Ennek **György** nevű fiától született 1665-ben Rochfalván **Dávid**, akit egyébként **II. Rákóczi Ferenc** kapitányként tartott számon a családi emlékezet, s akit 1688-ban fogadtak Rozsnyó város polgárává. Neje a csetneki illetőségű nemes **Vaxman / Vachsmann Kata (Catharina de Vaxman)** volt. Két fiuk közül **Dávid** (1708–1795) híres orvos lett, aki rövid rozsnyói praktizálás után Győrbe került, majd 1767-től Somogy vármegye, azaz Somogyország orvosaként működött. **Mária Terézia** 1741. október 28-án testvérel együtt nemesi rangra emelte. Dávid dédunokája, **Gusztáv** (született 1822-ben, Nápolyban) hadtörténészként írta be nevét a magyar művelődéstörténetbe.

A család gömöri ága testvére, **(II.) János** (1703–1785) révén folytatódott, aki Kuntapolcán lakott, s aki 9 településen 35 jobbágyportával rendelkezett. Neje **Frenyó Judit** volt, Köviből. **Pál** nevű fia (1734–1708), a tíz gyerek közül a második, többek közt a tiszai ev. egyházkerület felügyelői tisztségét is ellátta. **Martin Lauček**, az 1732-ben Turócszentmártonban született és 1756–1761 között Kuntapolcán is szolgált evangélikus lelkész **Zlatá Báne** c. imádság- és énekgyűjteményét „a méltóságos Gömör Pál úrnak, a dicső Gömör megye aszessorának, a csetneki uradalom kasztellánusának és tisztartójának... valamint [nejének – a szerző megj.] született Sturmann Julianna asszonynak“ ajánlja – szlovák nyelven: „wyoce Urozenému Pánu Gömöry Pálovi, slavné Stolice Gömörské assessorovi, sl. Kasstýle a Panstwj Sstitnického compossesorovi... a Pani Julianě, roz. Sturmann“. A megnevezettek a maga korában kiváló hírnévnek örvendő csetneki középiskola elkötelezett támogatói voltak. Az iskolát szlovákok, németek és magyarok egyaránt látogatták. Pál a kibontakozó gömöri vasiparban is jelentős szerepet vállalt, az 1808-ban létrehozott *Murányi Unió* egyik alapítója, **Mihály** (1747–1809) testvérel együtt a hrádeki vasbányák egyik tulajdonosa. Csetneken egy háhora és három ún. tótkemencéje, Kuntapolcán pedig két háhora és négy ún. tótkemencéje is volt.

Öt gyermeke közül a másodszületett **(III.) János** (1768–1827) és második felesége, **Máriássy Borbála** házasságát 9 gyermekkel áldotta meg az Úr. Közülük a negyediként született **(IV.) János** volt a 19. században a család büszkesége. 1813. február 17-én Csetneken látta meg a napvilágot. A rozsnyói evangélikus gimnáziumban folytatott tanulmányait 1827. november 4-én fejezte be. Az ezt igazoló bizonyítványt a híres tanár, **Farkas András** írja alá (akinek a leánya később a neves esztéta, **Greguss Ágost** anyja lett). Ezután Sárospatakon tanult jogot. Az erről szóló okiratot 1830. július 15-én állították ki. Ugyanezen év szeptember 8-ától december 20-áig a pozsonyi országgyűlés képviselője, **Széchenyi István** gróf egyik legközelebbi munkatársának, **Andrássy György** grófnak az írnoke volt, amit az utóbbinak aláírásával és pecsétjével ellátott okmány igazol. Innen **Szontagh Lajos** ügyvédi irodájába került, majd a mosonmagyaróvári gazdasági akadémián folytatott tanulmányokat 1833. szeptember 2-tól 1834. szeptember 3-áig. Ezt követően a **Kohá-**

ry-Coburg uradalom sávolyi központjában dolgozott 1834. Mindszent hó (október) 1-től 1836. Szent Mihály (szeptember) havának végéig. Az ügyvédi vizsgát 1837-ben tette le, majd németországi tanulmányúton vett részt. Hazatértét követően a Coburgok birtokában lévő pohorellai és dobsinai vasműveknél helyezkedett el. 1844. április 6-án nevezték ki annak igazgatójává, majd – pályája betetőzéseként – az uradalom központi jószágigazgatója, azaz intézője lett Bécsben. Megbecsülését mutatja, hogy 26 éves korában, azaz 1839-ben – már megyei táblabíróként – Rozsnyó, „szabad püspöki bánya város“ díszpolgára lett. Művelt úr volt, számos magas kitüntetés birtokosa. Első felesége, a Feleden honos, francia eredetű **De La Motte** családból való **Klotild** volt, akivel 1846. november 27-én kötött házasságot. Frigyükből egy leánygyermek, **Klotild** született. Második neje, a szintén megyebel-i, **kiscsoltói** előnevet viselő **Ragályi** család tagja, **Rózsa** (18.. –1911), akivel 1859. január 18-én esküdtek meg.

Gömöry János 1877-ben vásárolta meg az erdélyi illetőségű **czegei Wass**, majd leányágon **Inczédy**, illetve **Szilassy** család tulajdonát képező, akkortájt már a **Kubinyi**-árvák által bírt serkei birtokrészt „belsőségekkel, lakházakkal, gazdasági épületekkel és királyi kisebb haszonvételi joggal együtt“ 60.000 Ft vételáron az árvák törvényes gyámjától, **Kishonthy Gyulától**, s később itt is telepedett meg.

Különös véletlen, hogy a birtokot korábban a szabolcsi származású **Vay** család bírta. A birtokszerző **Ádám II. Rákóczi Ferenc** udvari marsallja volt, kuruc, **Tompa Mihály** fogalmazásában „nyakas, mérges magyar“, aki a bujdosásba is követte urát, s Danzigban / Gdanskban halt meg. A Vay család a Szabolcs megyei Anaracson is birtokolt. Utóbb a serkei Gömöry Olivér és az anarcsi (leányágon egyébként Vay-leszármazott) **Czobel Minka** kapcsolata révén a két település – most már ugyan nem birtokosai, hanem a szellem emberei révén – ismét „egymásra talált“.

A serkei kastély valószínűleg a közel eső Kapla hegyen lévő egykori Lorántffy-vár köveiből épült, valószínűleg még a 17. században. (A várat a 16. század végén romboltatta le a török.) „Az épület Gömör-szerte ritkaság számba menő értékeket képviselt, csónaktestet formázó tetőszerkezete a vidéken egyedülálló megoldásnak számított. Napjainkban már csak vadszőlővel befutott ódon falai állnak...“ – írja róla **Tököly Gábor**.

„Az épület egyik legimpozánsabb helyisége a gyönyörű »nagy szalon« volt, melynek vasajtaja a délnyugatra fekvő teraszt övező rózsakert felé nyílt. A gazdag könyvtárban igen értékes, főként latin, német, angol és francia nyelvű könyv volt található. Az épület keleti oldalán tágas gazdasági udvar (istállók, kocsiszín, műhely) biztosította a kapcsolatot a mindennapi élettel. [...]

A kúria környezetét a gyönyörű angolpark tette varázslatosan széppé, romantikussá. [Vay Ádám] művészi kertet létesített, öntöző csatornákat és tartályokat építtetett, külhoni fákat, cserjéket telepíttetett ide. Ebbéli igyekezetét valószínűleg a 83 éven át itt élő leánya, Judit folytatta és tovább fejlesztette a kertet.“ – írja **Danis Tamás**.

Az egykoron Lorántffyak által bírt serkei birtoktest két másik részét 1888-ban **Fáy Barnabás** (kúriája a Gömör-ekével átellenben állt – áll ma is) és báró **Bánffy Dezső** későbbi magyar miniszterelnök két fia, **Jenő** és **Ernő** birtokolta. Ezeket a birtokokat később serkei, simonyi és darnyai parasztagdák vásárolták meg.

János, matuzsálemi kort megérve, 1907. december 29-én hunyt el Serkében, végelgyengülésben, ahol december 31-én temette el **Gyürky Pál** evangélikus főesperes és **Baráth Károly** rimaszombati lelkész.

Két fiútestvére közül az egyik, **András** voltaképp féltestvére volt, hisz annak anyja, apjának első felesége, **De La Motte** lány volt, **Mária**.

Mikszáth Kálmán a *Temesi gróf* c. karcolatában a jelző mögött megbúvó **Tihanyi** alakjának bemutatásakor egy tőle rangban, tehetőségben lejjebb álló, ám rátarti földesurat is bemutat: talán éppen Andrásnak az alakját örökíti meg.

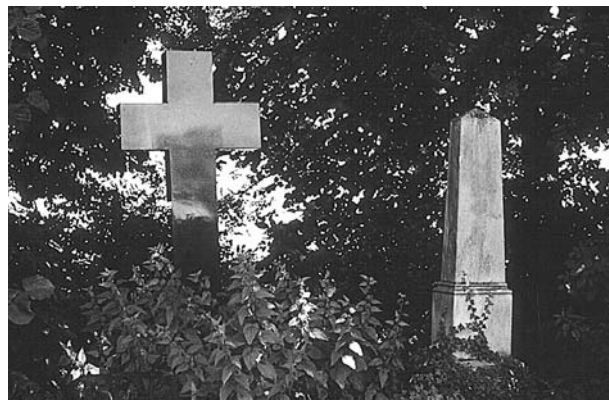
A Gömöry család címere

„[...] Ott egy Gömöry nevű kurtanemes (akiből »Mácsik a nagyerejű« alakját faragtam) egy hosszú szpícset vágott ki, melynek éle Tihanyi, illetőleg kommasszacionális érdekei ellen volt irányozva, mire az excellenciás fumigatívve integetett a kezével.

Többen csitítani akarták Gömöryt, rángatták a bekecsét.

– Ugyan hagyja abba, sógor, ne beszéljen!

– Mért ne beszélne? – pattant fel Gömöry uram ingerülten. – Az én földem is csak olyan mély, mint a Tihanyi kegyelmes úré.

A Gömöryek sírkertje az 1970-es években
Czenthe Zoltán felvétele

– Persze – jegyzé meg a hatalmas septemvir nagy flegmával –, de nem olyan széles, Gömör yram.“

András fia, **Oszkár** (sz. 1839. december 10-én Pusztaszalatnyán, Nógrád vm.), Olivér unokatestvére, a magyar színháztörténetnek is ismert alakja. Miniszteri biztosként irányította az 1879–1880-as tanévben az 1865. január 2-án alapított pesti színiakadémiát.

Rokonságába tartozott **Gömör János** (Nyíregyháza, 1869. május 12. – Budapest, 1966. május 7.) evangélikus lelkész, publicista, 1897-től az eperjesi evangélikus kollégium legendás tanára, több mint két évtizeden át igazgatója, a *Kazinczy Lap- és Könyvkiadó Szövetkezet*, majd a *Tátra* c. irodalmi folyóirat és könyvkiadó vállalat egyik alapítója, a szlovenszkói magyar közélet igen megbecsült alakja is. Nagypapa jómódú vaskereskedőként telepedett meg Kecskeméten, ahol apja Petőfi Sándornak volt iskolatársa. 1947-ben áttelepítették Magyarországra. Művei: *Caraffa* (Rozsnyó, 1930); *Az eperjesi evangélikus kollégium rövid története* (Eperjes, 1933); *Eperjes* (Tátra-Almanach, Pozsony, 1938); *Emlékeim egy letűnt világról* (Szaltnai Rezső bevezetőjével, Bp., 1964).

*

Ilyen legendás famíliába született hősrünk, aki tehát Gömör János és kiscsoltói Ragályi Rózsa második gyermekeként látta meg a napvilágot 1869. május 17-én Pohorellán (az *Egy köpőláda története* c. regényben: Lipovnik), a Garam felső folyása mentén, s aki nem csupán a regényben, a való életben is Olivér volt, csak éppen – mint az elmondottakból nyilvánvaló – nem Kemenessy. A keresztelésben az Olivér mellé még a **János** és **Győző** neveket is megkapta. Barátai számára: **Olly** / **Oli**.

Az ifjú ember kitűnő nevelést kapott. Bécsben, a *Therziánumban* érettségizett (1886). A németen kívül angolul és franciául is megtanult. Ezt követően a budapesti tudományegyetemen jogi tanulmányokat folytatott. Azt követően, hogy letette az államtudományi doktori címhez szükséges első szigorlatot, Gömör és Kis-Hont vármegye az 1895. április 20-22. között tartott közgyűlésén megválasztották szolgabírónak és a rimaszécsi főszolgabírói hivatalhoz osztották be. A második szigorlatot 1895. szeptember 16-án tette le. Tisztsége gyakorlása nem volt konfliktusmentes. Olyannyira nem, hogy önkényeskedés miatt még büntetőeljárás is indult ellene, amelyet azonban sikerült elrendezni. Szolgabírói tapasztalatai nyilván az *Egy köpőláda története* c. művében is visszaköszönnek. Említett regényében utal arra is, miként került a miniszterelnöki hivatalba. Valaki közbenjárta az érdekében. Bánffy Dezső miniszterelnök (aki – mint fentebb említettük – egyébként szintén birtokolt Serkében!) 1897. március 1-én kelt hivatalos levélben tájékoztatja az ismeretlen közbenjárót:

„Fenséges Úr!

Külön öröömre szolgál, hogy Fenségednek folyó évi február hó 6-án hozzám intézett nagybecsű levelében nyil-

vánított kívánságának eleget tehettem az által, hogy dr. Gömör Olivért, feledi járási szolgabírót a miniszterelnökség sajtóosztályába tudósítává neveztem ki.

Fenséged megtisztelő érdeklődésére való hivatkozással szerencsémnek tartom, hogy erről ezennel tiszteletteljes értesítést adhatok.

Engedje meg Fenséged hódoló tiszteletem kifejezését.
Budapesten, 1897. évi márczius hó 1-én.“

1897. március 27-28-án a megyei közgyűlésen már napirenden van Gömör Olivér lemondása a szolgabírói tisztségéről. A bejelentés „sajnálattal tudomásul vétetik“. Április 1-től már „segédfogalmazó“ a miniszterelnöki hi-

Gömör Olivér szigorlati bizonyítványa

vatal sajtóosztályán. Jövedelme 800 forint és 350 forint lakpénz. Budapesten ekkortájt a Damjanich u. 51-es szám alatt lakott (később a II. kerületi Zsigmond utca 9-es szám alatt van lakása).

Olivér – még mielőtt elfoglalta volna budapesti szolgálati helyét – 1897. március 22-én házasságot kötött **ifj. Czékus István** anyakönyvvezető előtt az 1880. március 21-én Kézsmárkon született, de Berzétén élő **Máriássy Ida Malvin Gizella Pálma** kisasszonnyal. (Feltehető, hogy az ő alakját örökíti meg Lesznai Anna Irma alakjában.) A tanúk a férj részéről **Fáy László** nyústyai-, a menyasszony oldaláról **ifj. Széky Péter** (a család nevét a Széky pusztá a mai napig őrzi) tiszaugari földbirtokos. Mindketten ágostai hitvallású evangélikusok. Házasságuk aligha volt boldog. Ezzel függhetnek össze a főhős gyakori kima-

Gömöri GÖMÖRY OLIVÉRNÉ szül. Marótegyházi MARÓTHY MARGIT
fájó szívvel jelenti, hogy forrón szeretett férje

Dr. Gömöri GÖMÖRY OLIVÉR

nyug. miniszteri titkár, Gömör-Kishont vármegye volt t. főszolgabírája,
a vármegye volt közigazgatási és törvényhatósági bizottságának tagja, földbirtokos
folyó hó 18-án délután félöt órakor, életének 51-ik, boldog házasságának 13-ik
évében, hosszú szenvedés után elhunyt.

A drága halott földi maradványai folyó hó 20-án délelőtt 10 órakor helyez-
tettek — kívánsága szerint — a legnagyobb csendességben örök nyugalomra a
serkei sírkertben.

BÉKE LEGYEN VELE!

Serke, 1920. február 20.

W. Rébely Miklós könyvnyomdája Rimaszombat Rimavskí-Sóbat.

Gyászjelentés

sírfát borókabokrokkal töltsék meg, s csak azután temes-
sék be földdel. (Ez a mozzanat egybeeseng az idézett
regénybeli jelenettel.) Amint életében, úgy halálában is
rejtélyes maradt. A család serkei sírkertjében hiába keres-
sük a síremlékét. Bizonyára – végakarata szerint? –
jeltelen sírba hantolták, ahová később özvegye is követte,
aki miután harmadszor is férjhezment és másodszor is
megözvegyült, 1955. február 27-én távozott el az élők
közül. **Burszky József** feledi református lelkész temette
Serkében március elsején. Az özvegy emlékéit egy hagyomá-
nyos faragású serkei fejfa őrzi. A rajta lévő kopott
feliratból még nehezen, de kibetűzhető:

GÖMÖRY OLIVÉRNÉ
ISAAK ELEMÉRNÉ
* 9.11.1872
+ 27. FEBR. 1955
BÉKE HAMVAIRA

Megjegyzendő még, hogy Olivérnek volt egy nővére, a
pártában maradt **Gizella** (1859–1914), és egy öccse, **Béla**
(1878–1906). Az utóbbi, miután ledoktorált, a belügyimi-
nisztériumban lett köztisztviselő. Nőtlen fiatalemberként,
28 éves korában, sorvadás, azaz tüdőbaj következtében
hunyt el, apját egy évvel megelőzve, 1906. december 12-
én. Ők is a családi sírkertben pihenik örök álmukat.

Gömöry Olivérről – évtizedekkel halála után – előbb
Lesznai Anna, majd **Dévényi Iván**, illetve Szombathy
Viktor, érintőlegesen **Turczel Lajos**, majd pedig Danis
Tamás emlékezett meg.

Gömöryné Maróthy Margit fejfája a serkei temetőben
Gecse Attila felvétele

Gömöry Olivér és felesége személye és munkássága annak a levelezésnek is tárgya, amelyet a rimaszombati múzeum utolsó egyesületi (akkortájt már állami) igazgatója, **Holéczy Miklós** és a város jeles fia, a Budapesten élő **Szombathy Viktor** folytatott.

Holéczy Miklós nyilvánvalóan beszámolt levelezőtársának arról is, hogy elhunyt Gömöriné Maróthy Margit, s végrendelete szerint hagyatékát, illetve annak egy részét a rimaszombati múzeum veszi át. Mivel grafológiaiával is foglalkozott, nyilván elemezte az érintett kézírását. Erre is utalhat Szombathy Viktor 1955. március 14-ei keltezésű levelében, amikor egyebek közt ezt írja:

„Nunc venio...: a theozófa-lady!

Első leveled írásakor még élt... A másik leveledkor már nem.

Pro primo: elhamvasztottátok? – Illetve... tatták?

Pro secundo: megint fogtam egy remek, – még remekebb, – regényalakot s témát. Kár, hogy nincs most lehetőség megírni, bár megpróbálkozom vele. Bizonyos, hogy regénybe való alak s egyéniség. Ami megállapítást írtál róla, az »ül«. Pontosan azt gondoltam róla én is és most még jobban, mint akkor.

...Emlékszem:

1924-ben, vagy 25-ben, etájban lehetett, amikor hazaérkeztem vakációra s szülővárosomat nagy szellemi lázban találtam. Akkor még voltak ilyen szellemi lázak otthon. Maróthy Margit-láz volt. A lady felkeverte a városkát. Éppen akkor tartott Indiáról előadást a Tatra-szálló nagytermében, amikor hazaérkeztem. Zsúfolt terem. A lady az emelvényen ült, – akkor még voltak hallgatók, nagy tömegben, ilyen attrakcióra. Ingyen volt. Aznap nyírtam kopaszra a hajam, azt hittem, mindenki engem bámul, hogy milyen randa vagyok. De mégsem engem bámultak, hanem az előadó szépasszonyt a pódiumon. Ti is ott voltatok. A kispolgárok meg voltak hatva, hogy legalább így látnak be a gazdagok konyhájába s férkőznek közel Indiához. A lady előadott s előkelően a »sport« szót angol módra »szpórt«-nak ejtette. Ez külön megragadta figyelmünket. Azonban Ilonka néni találta fején a szöveget előadás után, – mert néhányunkat nem hatott meg az Indiával szpórtoló hölgy, s Ilonka néni kijelentette, hogy ez nagyon szép vallás, csak egy a fontos benne, hogy sok pénz kell hozzá. Akkor aztán el lehet kezdeni. A könyvét Károly bátyámnál nyomatta ki. Emlékszem, molett Károly bátyám milyen tisztelettel hajolt meg a lady előtt s csókolt kezét neki, valahányszor bejött a nyomdába. Előkelő hölgy volt s fizetett, nem szedte rá, úgy mint Darkó Pista és a többi vagányköltő. A könyvet még én korrigáltam is, valahol most is megvan. Nos, a könyv megjelenésének öröme Benkovits és Laci bácsi, talán Suta is: kikocsiztunk Serkébe, s ott furcsa dolgokat tapasztaltunk. (Kár, hogy akkor még zöldfülű s tapasztalatlan voltam, azaz jóhiszemű s nem nagyon kritikus; de azért nem dőltem be.) Látunk egy szép, de elhanyagolt házat, – te jobban ismered már, – fel-feltűnő szegény nénikkel, agg társalkodónőkkel, egy-egy Bugaczy Laci-féle lengyelkedővel, (valami Almássy

lehetett, grófsággal, vagy anélkül), – egyszóval lebzsett ott néhány ember, s az egész olyan valószínűtlen, Krúdys volt, almáriom-szag és kutyák, fel-feltűnő, szerényen libegő, életükért is bocsánatot kérő agg nők s agg férfiak, akik a lady jóindulatára voltak utalva s mozdulni is alig mertek. A lady tehát valóban kegyelemkenyéren tartotta őket s így kissé elvette tőlük emberi, – megmaradt – méltóságérzetüket. Mi teát s szendvicseket kaptunk, elég szerény kis uzsonnát, de gazdag részletezését az indiai útnak – azt is megmondta, mibe került, s főleg a teozófiának akart bennünket megtéríteni, ami különösen Gyula és Suta esetében eleve lehetetlennek látszott, annyira tele voltak életigenléssel. Mikor eltávoztunk, a jobbágytelkeire sandítottunk, s megállapítottuk, hogy a roskatag cselédházakat javíthatná meg inkább, minthogy teozófa legyen. Azokkal nem gondolt. Elmerült a létben... Kicsi jobbágyvisek voltak bizony, – se jobbággal, sem magyar üggyel nem törődött, – de hát ilyennek is kellett lenni. A kocsis egész Feledig panaszkodott. – Amit tehát megállapítottál róla, az úgyis van.

Abban az időben, – Berlinből s Londonból indult ki, – de inkább Berlinből, a veszett háború eredményeképpen, – nagy divat volt a buddhizmus. Jól szituált berlini polgárok és perverz nők buddhistákká lettek; mert más kiút a német nirvánából akkor nem volt. Indiából s Perzsiából mindenféle lelki járványokat hoztak, szerencsére, nem tartott sokáig, Pesten a mazdaznanistákkal ismerkedtem meg, de Bicsárdy is ennek a kinövésnek köszönhetette létét.

Nos, élt az első világháború előtt s után egy Annie Besant nevű, igen idős angol hölgy, aki megismerkedett egy jóval fiatalabb s igen jóképű indiai fiatalemberrel, Krishnamurtival, s mivel az angol hölgynek pénze volt, Krishnamurtinak dumája s villogó szeme: Annie Besant vallást alapított Km-val, ők lettek a teozófusság apostolai, özszevisszakeringtek Európa s Ázsia között, a vallásalapítás jó pénzt hozott: ezt ment kitanulni, s ennek áldozott a serkei jobbágyok pénzéből a szép lady is. Később Besant meghalt, Krishnamurti is letűnt, megérkezett a Tagore-divat, s később a németeket Hitler szédítette meg.

A serkei lady ennek az Annie Besant-nek lett gömörmegei tolmácsolója s végül is, hálistennek, Károly bácsi mégis csak profitált belőle, valami kis pénz neki csurrant a könyvért. Ez volt az egyedüli pozitívum.

Lelki képe nem lehetett más, mint amit te leírtál. Pompás regény-alak, kár, hogy ezt sem időszerű megírni. Nagyon kérlek, bármit tudsz felőle, jelleméről, szokásairól, írdd meg. Nem élek vissza vele: elteszem egy későbbi asztalfiókom számára...

[...]

Elővettem régi, nyomtatott írásaimat, vajjon írtam-e cikket annak idején a serkei lady-ról: nagy csodálkozásomra nem találok róla egy fikarenyit sem. Érdekes, mindenféle hülyeségekről írtam, tele van Gyüker bá-val az a cikkgyűjtemény, csak éppen ez nincs, amit keresek. Nekem az a gyanúm, hogy az igazat mégsem mertük megírni, amit gondoltunk, mindenféle puffogó frázist nem akartunk, s mivel az uzsonnázást jól végeztük, kuncogva magunkban,

hazajöttünk a nagy teozóf-uzsonnáról. Milyen kár, hogy nem jegyeztem fel az emlékeimet ekkor!

Nem tudnád megmondani azt az esztendőt, amikor azt a bizonyos Tátra-beli előadását tartotta? 1924, 25, 26? Mert akkor utánanéznék a N. Múzeumban: már magam is kíváncsi vagyok, hogy a köteles hódolaton kívül írtunk-e róla valamit? Nem hiszem, hogy szatírikusan írtunk legyen: a Gömörben nem lehetett, túl közel volt személyileg is, üzletileg is, a PMH-ban pedig nem illett egy »nagyaszonny« megkunérozni.

De a kocsis panaszaira s a félrebillent tetejű cselédházra még most is emlékszem, s elég vegyes érzelmekkel jöttünk el Serkéből. Ilonka néni váltig emlegette, hogy ez csak gazdag embernek való divatos vallás. – Gondolom, a színésznő nem tagadta meg önmagát még nyugdíjbavonulása után sem.“

1960. március 20-án kelt válaszlevelében a Gömör Olivér könyvéről mond véleményét:

„Nem tudom, írtam-e: ha írtam, ez csak ismétlés: megtaláltam a múzeum könyvtárában Gömör Olivér novelláskötetét: Erdő, mező, és aszfalt a címe, 1900-ban adták ki, igen szép papíron, nyilván az író költségén, 385 számozott példányban, képekkel. Akkoriban divat volt a miniszteriális széplelkeknek is letenni névjegyüket a szenvelgő, dekadens irodalom asztalán. Egy jobb műkedvelő írása, utánérzés, franciás, pesties, parasztos. Ezek Justh Zsigmondot utánozták akkoriban, úgy látszik. Fülledt erotika, csupa Tiborok és Erzsébetek, pesti aszfaltvirágok, bor, mámor, erdő, mező: szecesszió. Egy kis miszticizmus is, afféle wilde-i transzcendentalizmus, utánérzés. De a névjegy le volt téve, magasabb osztályba léphetett. Lépett is: olvasom az akkori sajtóban, hogy Gömör Olivér szolgabíró a belügyminisztériumba – sajtótudósítónak – lépett be. Gondolom, a sajtóosztály titkáraját hívhatták akkoriban ekkép. – Az a Ferenczy-arc képe, amit a múzeum falán őrzöl, nyilván pár évvel később született, de a lelkeség már előzőleg adva volt: irodalmi ambíciókkal, pesti és párisi szalonemlékekkel, miszticizmussal fertőzött arszlán lehetett. Egymásra találtak a lady-jével. Csakhogy a lady önzése egészségesebb, harcosabb volt, a dekadenciát a férj viselte. – Néhány egykori képesújságban látom Ráthonyi Ákost is, leképezve: valóban daliás bonviván lehetett. Mindenesetre: Gömör Olivér 60 évvel ezelőtt »felfedezte« s leírta a legdivatosabb amerikai streap tease-t. (Nyilván olvasol mostanában a divatos sztrip-tizekről, vetkőző-számokról). Nos, Olivérünk valami fülledt párisi-pesti budoár levegőjében, éjjelutáni bacchanáliában olyan remekül írta meg a korabeli vedette, – azaz »Leonie, a zölde szemű asszony« – vetkőző jelenetét, pezsgős dáridó közben, hogy ahhoz valóban személyes élmény volt szükséges. »Leonie, a zölde szemű asszony nagyon szép volt, de kaczer és szívtelen. Több évi zajos ünnepeltetés után kifogástalan lett, mert meg akarta mutatni barát-nőknek nevezett ellenségeinek, hogy ilyen is tud lenni. Tiborral épp akkor ismerkedett meg, amikor már nagyon kezdte őt untatni a kifogástalanság. Tibor snob volt... De

szellemes is volt, művészi ízlésű.« – Így ír G. Olivér; nem mondom, elég döcögős stílusban, s azt hiszem, ezek a snob Tiborok az önvallomás erejével hatnak...

Nem került véletlenül kezedbe ez a könyv?

Leonie aztán, Tibor tiszteletére »ékszer nélkül viseli gömbölyű nyakát«. [...]

Mindaz, amit Gömör Olivér személyiségéről tudunk, **Csók Istvánnak** és **Ferenczy Valérnek**, kivált pedig a fentebb már bőven idézett Lesznai Annának köszönhető. Azt viszont már tényleg csak Lesznai Anna tudná megmondani, hogy egyes részleteiben mennyire valós, illetve képzelet szülte a regénybeli Kemenessy jellemzése. Annál is inkább, mert – mint maga mondja – csak gyermekkorában voltak közvetlen kapcsolatban.

Gömör Olivérnek egyetlen fotója ismert pillanatnyilag, amely katonaruhában ábrázolja. Megvan azonban az a művészportré, amelyet nem kisebb alkotó, mint **Ferenczy Károly** készített barátjáról. A serkei kúriából került a Gömör-Kishonti Múzeumba. Ugyanitt található az a szoborportré, amelyet későbbi sógora, az egyébként építészként ismert (ő tervezte pl. a nyíregyházi Jósza András Múzeum mai épületét – eredetileg pénzügypalota), de 1902–1905 között a Képzőművészeti Főiskolát is látogató **Maróthy Károly** készített 1903-ban. Maga Gömör Olivér – mint Czóbel Minkához intézett levelében utal rá – elégedett volt az elkészült munkával. Szerette volna ugyan bronzba öntetni, de nem bízott a magyar öntők felkészültségében, s végül csupán gipszbe öntötték.

Ferenczy Valér szerint Gömör a közismerten zárkózott természetű Ferenczy Károly kevésszámú bizalmas barátainak egyike volt. Így emlékezik rá: „Amikor vendéglőbe mentünk, ösmerősök társaságában étkeztünk, Mednyánszkyval, Gömör Olivérrel. Apám kedvelte Mednyánszkyt, akiről nekem egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy minden különöse mellett izig-vérig úr; igen jól mulatott Mednyánszky elmességén, szarkazmusán. Gömör Olivérről épp azelőtt festette barátságából azt a gyönyörű képmást, amely egyik kimagasló mesterműve ebből az időszakából, és amelyen valóban megkapó a folthatás, a világos színfoltok, arc, kezek, kézelők elhelyezése a mély, sötét ösztónusban. [...] Gömör képmásában festői érdemein kívül igen megkapó az ábrázolt jellemzése is; az elegáns fiatal férfi nyugodt karbafont ülésében, sötétszakállu arcában, világos szeme tekintetében valami rejtélyes, magnetikus, csaknem démoni jelleg van. »Portrait of an interesting man«, így ismertette a képet valami angol műbíráló, talán a Studióban, alighanem apám akkori képeinek valamelyik külföldi szereplése alkalmából. »Küldjük el Olinak, örülni fog neki«, élcelődött, amikor Nagybányán olvastuk ezt az angol cikket. Ily vonatkozásban az is érdekes, hogy Mednyánszky, akinek megrögzött szokása, vesszőparipája volt, hogy mindenkiben valami állatnak a vonásait fedezte fel, Gömöryt kígyóhoz hasonlította. (Apámban a mókus vonásait vélte felfedezni.)

Hogy apám a képen ilyen misztikus, mondhatnám: Svengali-szerű beállításban fogta fel Gömör Olivért, a kor

Tartalékos tisztként

szempontjából is eléggé jellemző. Gömör, mint irodalmi hajlamú, dekadens századvégi esztéta alkalmas volt rá, hogy így legyen feltüntetve a képen.“

Réti István úgy értelmezi a képet, hogy „...az ő [már-mint Ferenczy – szerző megj.] megfogalmazásában az arckép nem csupán a polgári hasonlósági igények kielégítése, hanem magasabb festői feladat is. Ezután a műterem fekete homályából alig elővilágító, inkább tisztán lelki, mint materiális képmások következnek: Joanovics György kitűnően megfestett feje és Gömör Olivér híres sötét arcképe (1899).

Ez a sötétségkedvelés az általános nagybányai érdeklődési spherával áll összefüggésben, akkortájt valamilyen nyien keresik az est és a homály hangulatait, szabadban és interieurben egyaránt.“

Genthon István még lakonikusabban foglalkozik könyvében Gömörrel és az őt megjelenítő portréval: „Az átható tekintetű, összekulcsolt karokkal ábrázolt modell Ferenczy baráti köréhez tartozott. A kép pszichologizáló törekvése mintegy éreztetni kívánja azt, hogy Gömör sokat foglalkozott a hipnotizmus és az okkultizmus kérdéseivel.“

Gömör Olivér fiatal korában szenvedélyes természetjáró volt. Beírta nevét a Magas-Tátra felfedezőinek krónikájába is. Ő mászta meg elsőnek 1890. augusztus 12-én a Bibircset (annak róla elnevezett Gömör), valamint Hacker-tornyát) és augusztus 15-én a Batizfalvi csúcsot / Jeges-tavi-csúcsot. Szombathy Viktor, aki 1927-ben járt az özvegnél, s első kézből való információi is voltak, megemlékezett arról, hogy Gömör Olivér hegymászó élményeit írásban is megörökítette, de ezek elvesztek. A Tátra tehát éppúgy téma volt a számára, mint Mednyánszky Lászlónak – vagy **Csontváry-Kosztka Tivadarnak**.

Gömör Olivért szoros kapcsolat fűzte a Czóbel–Justh

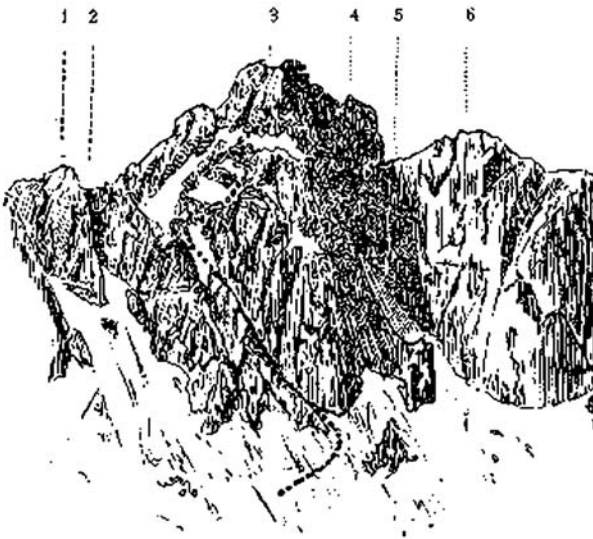

Maróthy Kálmán: Gömör Olivér (1903) – a Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 1062) • Mgr. Ján Aláč felvétele

kör tagjaihoz, a Szepes-megyei Nagyörön (ma: Strážke) élő vallás- és kultúrtörténész **Czóbel István**hoz (1847–1932), annak húgához, a Szabolcs megyei Anarconson élő költőnőhöz, Czóbel Minkához (1855–1947), sógorukhoz, a festő Mednyánszky László báróhoz (1852–1919) és a szintén szepességi gyökerű, de már a Turóc megyei Necpálon honos, innen pedig az alföldi Pusztatornyára elszármazott **Justh Zsigmond** íróhoz (1863–1894). A társasághoz tartozott **Malonyai Dezső** és a rozsnyói gyökerű **Pekár Gyula** is. Gömör Olivérnek a Czóbel Minkához írott leveleiből az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára 163 drb-ot őriz.

A századforduló budapesti művészvilágának is résztvevője Gömör Olivér. Csók István visszaemlékezése szerint a néhai Abbázia kávéház egyik asztaltársaságához tartozott. Erről így ír: „Már megint kávéház a színhely, de ezúttal nem Münchenben vagy Párizsban, csak Budapesten. Még a neve is Budapest. Nem elsőrangú hely, de azért – vagy éppen azért – jó volt mégis Mednyánszky László bárónak s egy csomó fiatal piktornak, kikhez képest Atlasz törpe volt. E fiatal piktorkor névsora a következő: Réti, Thorma, Grünwald, Ferenczy, Faragó és Horthy Béla, a piktorképviselő vagy képviselő-piktorkor. Egy-két egészen kezdő óriás, köztük dobai Székely Andor. No meg jómagam is persze.

Mednyánszky László bárót, ezt az igazi peregrinus nagy művészt, már évek óta ismertük mindnyájan, ha ugyan ismeretségnek lehet nevezni azokat a futó találkozásokat, mikor néha-néha láttuk egymást. De most a millenium éve összehozott bennünket. Én első ízben egész véletlenül az Operaház előtt találkoztam vele. Azt hiszem, Ferenczy mutatott be bennünket egymásnak. Rém hideg volt. Rajtam prémes bunda. Mednyánszky egyszerű saccoöltönyben volt, mégsem fázott. Később tudtam meg, hogy

A Bibircs csúcsa négy toronyból áll. Ezek közül a magasabbik toronypár: a Gömör-torony (Ny) és a Hacker-torony (K) a Nagytarpataki völgy oldalán emelkedik (3)

a legnagyobb hidegben is fűtetlen szobában alszik. Jég-hideg zuhany után addig jár fel s alá míg meg nem szárad. Többé-kevésbé minden bohém az isten szabad ege alatt a vándormadár természetét örökli, de Mednyánszky olyan rekord, ami messze felül áll minden összehasonlításon. Nemcsak mint művész, de mint ember is egyike a legérdekesebbeknek, kikkel valaha találkoztam. Sőt mint ember, talán még érdekesebb. Akár Hollósy, kivel, dacára tökéletesen ellentétes egyéniségüknek, az ember önkéntelenül is összehasonlítja. Ő is, mint Hollósy, teljesen önálló, maga alkotta világban mozgott, ez az, ami szinte provokálja az összehasonlítást. Nemcsak magánvagyonai állapota fényes, de amit keres, biztosíthatna számára hozzáméltó megélhetést, de ő megelégszik kopott ruhájával, félretaposott cipőjével, hogy – mindenét elosztogathassa. És ezt nagyon jól tudják róla minden rendű és rangú kéregetői. Ha »véletlenül éppen nem volt pénze.« Ami pedig – éppen ennek folytán gyakran megesett – odaadott az ötven vagy száz koronát kérőnek egy képet, egyik-másik gyűjtő nem csekély örömeire, mert potom áron juthattak sokszor ezreket érő Mednyánszky-képek birtokába. Tudása, olvasottsága óriási és teljesen elütő minden másétól. A hindu és spiritizista tanokkal ő ismertetett meg bennünket oly vonzó s érdekesítő modorban, melynek lehetetlen volt ellenállni. Én el-elsakkoztam vele, míg a többiek diskuráltak. Kártya nem volt, csak néha biliárd. Sokszor nagyon érdekes témákat vitattunk meg az Operára néző ablaknál, hol asztalunk volt. Nemcsak művészetről, de a legelvonatibb tudományos dolgokról is. Hogyne. Hiszen ott ültek még Ferenczy, Thorma, Réti is, kit Hollósy már régebben duplafejű filozófnak hitt, annyi tudalék szorult széles, különös alakú koponyájába. Faragó száraz szarkazmusa is éles észre vallott, úgy hogy bátran állíthatom, az »Aquarium« egyik legnívósabb asztaltársaság volt a fővárosban. Volt is látogatónk bőven.

Mednyánszky keresztelte el a társaságot aquárium-

nak. Ő osztogatott állatneveket is valamennyiünknek. Ő maga magát vén házörző kutyának hívta. Én daxli névre hallgattam. Réti agár volt, Thorma ujjfundlandi, Gömör kigyó. Csak Ferenczyt hívta szent mókusnak. Mikor én azt kérdeztem tőle, miért? Hisz Ferenczy sem jobb a Deákné vásznánál? A legkomolyabban felelte:

– Te csak hallgass! Te daxli vagy. Ha mi imádkozunk, az nem olyan ideális, mint a szent mókus legprofánabb cselekedete.“

A Münchenből hazatérő **Hollósy Simon**nak az Aquarium körében szerzett első benyomásairól így ír: „Hollósy több mint tíz évi távollét után jött haza Magyarországra. Mennyire meg volt hatva, amint – meghallotta Banda Marci hegedűjén az első hangokat. Az Aquarium ezúttal nem filozofált. Nyoma sem volt egymás tanulmányozásának, ugyanis ezt tettük nagy ravaszul, titokban, legszívesebben, azon naív hitben, hogy a másik nem veszi észre. Most mindnyájan az öreget figyeltük, aki csillogó szemekkel, mohón szívta magába a rég nem hallott zenét...“

Minderre **Iványi-Grünwald Béla** is emlékezett.

„Budapestre épp a millenáris kiállítás megnyitáskor érkeztünk. Itt minden ragyogott, mindenütt ünnep volt. Az Abbázia-kávéházba alig mertünk beülni; ott, ahol mindenki ünnepi ruháját vette magára, az a harminc-negyven festőtáncos, mestereikkel együtt, olyan siralmas kopottan nézett ki.

Estére csak jobb kedvünk lett mégis; elmentünk meghallgatni egyik legjobb cigány zenekarunkat. A rég nem hallott nóták új életre keltettek bennünket és egy, valamennyiünknek felejthetetlen éjjel után, másnap Nagybányára utaztunk.

Ott már velünk voltak Thorma és Réti is.“

Csók István memoárjában így foglalja össze emlékeit:

„Szinte fáj az emlékezés. Most, hogy visszakényszerítem ezt az időt, úgy vagyok vele, mint Manfred, lord Byron hőse, kit szellemek gyűrűznek körül. Lónyay Sándort azóta elparentálta a főrendiház. Felesége nemrég követte őt. És testvérhúga, a szép Becsky Klára? Akkor azt hittük, angyal, oly szépen énekelt. Vajjon énekel-e most is még, mikor már csakugyan angyal? Akkor még Korányi, a későbbi pénzügyminiszter, nekünk csak Frici volt. Hogy otthagya ő is a párizsi követségi palotát, majd a piros bársonyszéket, egy intésére a nagy Kaszásnak. Akárcsak még előbb Ferenczy Károly, aki most is praktikus volt. Mesterművekbe rögzítette lelkét és ezzel biztosította lelkének a halhatatlanságát. Már Gömör Olit, ki szintén intim baráti körünkhöz tartozott, az arekép nélkül, mit Ferenczy festett róla, legfeljebb ha ketten emlegetnénk, Horthy Béla meg én.“

Nos, ennek az asztaltársaságnak az emlékét idézi meg Gömör Olivér az *Egy köpödedény története* c. regényében. A regény utolsó változatát – mint az alábbiakból kikövetkeztethető – apjának 1907-ben bekövetkezett halálát követően írta meg.

A regénybeli **Bényey Tibor** talán nem más, mint maga Gömör Olivér. Amennyiben azonosításunk helyes, így

jellemzi önmagát: „Bényei Tibor félig-meddig hajótörött existencia volt. Felvidéki vagyonos földbirtokos fia apai akarat ellen festőnek készült. De nemsokára belátta, hogy a groteszkben tetszelgő ízlésével nem tudja megnyerni a vevőközöniséget. Kényszerűségből újságírásra adta magát. Evvel se boldogult. Kegyetlen, semmit és senkit nem kímélő, cinikus élcelődései gyűlöltté tették. Nem volt kenyere. Megismerkedett a nyomorral, a kétes eszközeivel az adósságcsinálásnak és pénzszerzésnek, a lebujvendéglők és kávémerések törzsvendégeivel. De még mielőtt egészen elzúllott volna, egyetlen testvére, nemsokára utána apja meghalt, és így tekintélyes örökséghez jutott. Élete bohém éveiben elszokott a falusi lét egyenleges békéjétől. Otthon nem volt maradása. Budapesten telepedett le. De tulsoká élt a bűn és a tisztesség határvonalaán tengődő emberek, a váratlan ötletek, a hirtelen jólét és nyomor gyors változása pittoreszk környezetében, minthogy ne unta volna a jobb körök hypokrita társaságát, az etiketezett emberiség unalmas egyformaságát, a társalgás kész frázisait, hazugságait, nézeteit, melyek a jelentőségtelenség, a sajtócikkek sivár mezején teremnek. Csak annyit járt jobb körökbe, a mennyi épen szükséges volt, hogy ne menjen teljesen letört alak számba. Többnyire magának élt. Művészekkel még mindég összejött. De ezek között is jobban érezte magát a még nagygyá nem lett, vagy pályát tévesztettek körében, mint a hírneves mesterek czéhében. Szerette a fiatal óriások kávéházi filozofálását. Mint megfigyelő, az emberi hülyeségek, léhaságok és különczségek amatőrje, fenntartotta összeköttetéseit a kétes existenciákkal is, kikkel kényszerűségből töltötte élete nyomorteljes éveit. Még mindég szívesen kereste fel a törzsasztalt a lebujkávémérésben, s mulatott a gyakran kifíczamodott észjárású, de mindég az élet rejtélyei mély ismeretéről tanúskodó beszédeken. Titkos czimboráit néha segítette is, de eléggé ismerté őket, hogy közelebbi összeköttetéstől tartózkodják.“

Kaplonyi Jenő mintájaként két személy jöhet szóba. Az egyikük a Bereg megyei származású **Horthy Béla** (1869–1943), Csók István fogalmazásában: „a piktor-képviselő vagy képviselő-piktor“, a társaságból az egyetlen, aki országgyűlési képviselő is lett. Ő volt az, akit „nemsoká piktúrája, de predikátuma is nagybányainak minősítette“. (Különben **Horthy Miklós** kormányzó unokabátyja volt.) A Gömör–Kishonti Múzeum egy szép olajképét őrzi, amely Gömör Olivér hagyatékából került ide. Mint lentebb olvasható, járt is Serkében. A másik lehetséges személy pedig az apja származása révén gömöri gyökerekkel rendelkező **Pekár Gyula** (1867–1937), egyébként szintén parlamenti képviselő, akire ugyancsak ráillik az eredetileg jogot tanuló, de az apai akarat ellenére festőnek készülő, majd újságíráskodó értelmiségi képe. (Apjával, az 1838-ban a Rozsnyón született **Imrével** együtt 1899. szept. 9-én „**rozsnói**“ előnévvel nyert magyar nemességet.)

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy az említett két regénybeli alak között tapasztalható némi átjárás, ami vélhetően az írói szabadságnak, illetve szándéknak tudható be. Példának okáért, mindaz, ami Kaplonyinak a

szolgabírói múltjáról, majd a szolgálatai „érdemeként“ elnyert minisztériumi állásáról olvasható, óhatatlanul is Gömör Olivér élettörténetét juttatja eszünkbe.

Alighanem Mednyánszky László ihlette a „vén festő“, **Tsrepelka** alakját. Baráti kapcsolatukat Csók István és Ferenczy Károly megemlékezésén túl Gömör Olivér levelezése és maga Mednyánszky László is igazolja, aki 1911. november 5-én, vasárnap délután 3 órakor ezt jegyzi fel a naplójába: „...Pénteken reggel indultam Pestről és este ideérkeztem Serkére. A szombatot eljáráltuk Olival, sok szépet láttam, este jött Horthy Béla.

Ma délelőtt rajzoltam, most itt vagyok csöndes szobában, egészen a tied.

A lenyugvó nap bevilágít, ablakom előtt fák, őszi lomb, távol egy hegy, az ég kék és arany, a gyepek még élénk zöld, ott alul sárga és barna levelek borítják. Ott ahol a nap leáldozott, egy világító arany felhő látszik közvetlen a szürke-kék hegy gerince felett. Nyugalom és béke némi szomorú érzéssel vegyítve, közeledik a tél. Búcsúzik az élet, de ismét visszajön, visszajön a tavasz...“

Hogy is fogalmaz Malonyay Dezső? „Mert úgy bukkanik ő elő, váratlanul, hol a messzi Óceán partján, valahol Finistéreben, hol Itáliában, hol Párisban, hol itt Pesten, majd meg valahol a Karsztban, vagy a Kárpátok közt, vagy Bécsben vagy a budai hegyek közt, majd meg a Tisza mentén, vagy a regényes Vág völgyében – mintha csak a szomszédból jönne, s aztán indul tovább, el messzire, mintha csak a szomszédba sétálna át...“

November 11-én már szülőhelyén, a Vág menti Beckóban emlékezik Serkére, imígyen:

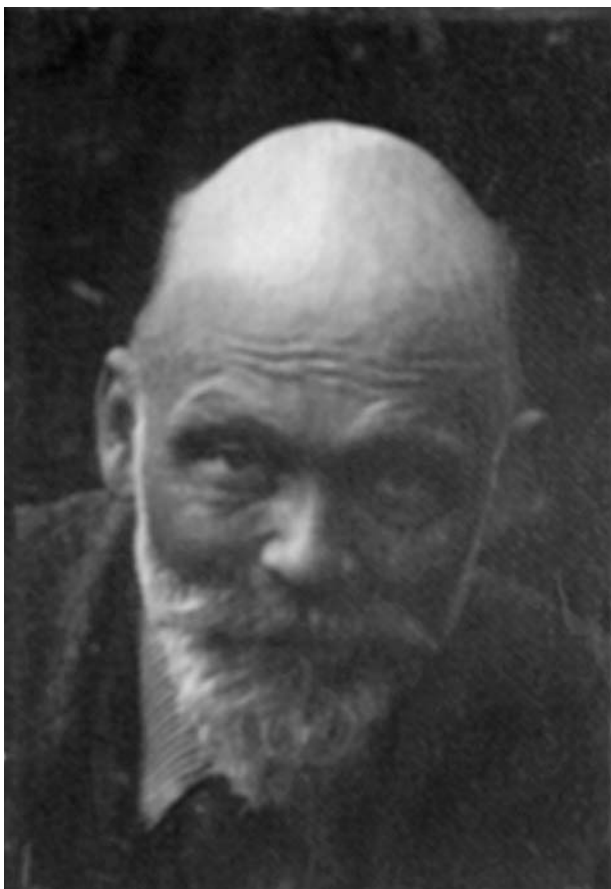
„A múlt vasárnapot Serkén töltöttem Olival. Ott volt felesége, Margit, nővére és Horthy Béla. Délután visszahúzódtam és veled voltam estig. Ablakomon bevilágított a lenyugvó nap, annyira közel éreztem magam hozzád és a múlthoz, megnyugodtam. Alkonyatkor eljött Oli, kimentünk. Sok szépet láttam Serkén és vidékén, az őszt egész pompájában. Szerdán utaztam el 5 órakor este...“

Gömör Olivér hagyatékában összesen hat Mednyánszky-rajz maradt meg.

Mindkettőjüknek igen kedvelt tartózkodási helye volt Nagyőr. Mednyánszky 10 éves korától élt a nagyőri kastélyban, itt volt egyetlen állandó műterme is. Gömör Olivér is gyakorta emlegeti Nagyőrt. 1904. december 26-án kelt levelében arról vall, hogy nem a haláltól, hanem az öregségtől fél, s attól, hogy a félelem következtében „minden hely, amelyet valaha szerettem, az idegeimre fog menni. Így van ez már Csetnekkal, Pohorellával, Hágival és Serkével, Bécs idegen lett, Pest szörnyűbb mint valaha, csak a lipói Tátra érintetlen és Nagyőr... de meddig?“

A többi személy azonosítása bizonytalanabb. Hecht úr alakja mögött talán a Mednyánszky László Naplójában emlegetett **Bettelheim (Seres) Károly** műkereskedő személye rejtőzik.

Nem kizárt, hogy Dr. **Ország Izorban Kiss Józsefet**, A Hét c. hetilap főszerkesztőjét örökíti meg. (Erre vallhat pl. a következő utalás a regényben: „és szerkesztője valaha Rosenstengl Izidor névre hallgatott. Fia volt Bényeiek egy-

Mednyánszky László Gömör Olivér (?) felvételén – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (217/62) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

kori regálebérlőjének. A kis korcsmáros nem akart, vagy nem tudott fiának módot nyújtani, hogy jogot végezzen. Tibor kölcsönözte neki annak idején a szükséges pénzeszközöt, hogy járhasson az egyetemre.“ Amiért az azonosság lehetségesnek vélem, a következő: Kiss Józsefnek eredeti családneve **Klein**, édesapja pedig éppen Serkében, Gömör Olivér falujában bérelte a korcsmáltatási jogot. Ugyanakkor nyilván nem a tőle 26 évvel fiatalabb Olivér, hanem esetleg apja, János segíthette a későbbi költőszerszertől anyagilag.

Az 1890-ben induló A Hét a 19/20. század fordulójának meghatározó lapja. Noha nyitott volt a korszak

A nagyóri kastély ma • Kövesdi Károly felvétele

szinte valamennyi alkotója előtt, igazából a fiatal nemzedék fóruma volt. Sokat publikált benne egyebek közt **Bródy Sándor**, **Heltai Jenő**, **Herceg Ferenc**, **Krúdy Gyula**, **Mikszáth Kálmán**, **Papp Dániel**, **Thury Zoltán**... Főmunkatársként **Ambrus Zoltán** (1861–1932) és Justh Zsigmond (1863–1894) jegyezték. A lap minden korszerű törekvésről beszámol. (Legalább zárójelben azonban jegyezzük ide, hogy az említett szerzők többsége a szinte egyidőben induló *Az Én Ujságom* c. lapnak is munkatársa, amelyet Kiss József egykori rimaszombati gimnazista társa, **Pósa Lajos** szerkeszt, s teremti meg a semmiből a magyar gyermekirodalmat. – A Hét 1891. április 12-ei számában ír Pósa Lajosról.)

A Hét lelkesen karolta fel az első magyar impresszionista művészkolóniát is. Kiss József már az indulás évében, 1896-ban megkereste a nagybányaiakat, azaz azt a művészcsoporthoz, amelynek – mint az elmondottakból kiderült – Gömör Olivér is tagja volt. Válogatott költeményeinek díszkiadásához keresett illusztrátorokat. A megkeresés sikeres volt: több mint hatvan grafika és festmény díszíti a megjelent kötetet, többnyire zsánerképek.

Gömör Olivér fényképezett is. Leveleiben 1905-ben említi, hogy fényképezni tanul. Megörökítette egyebek közt a Magas-Tátra, Budapest és a Serke-környéki táj szépségeit. Képeivel a *Műcsarnok* kiállításán részt vett. Egyik felvételén a serkei kúria, egy másikon a templom látható.

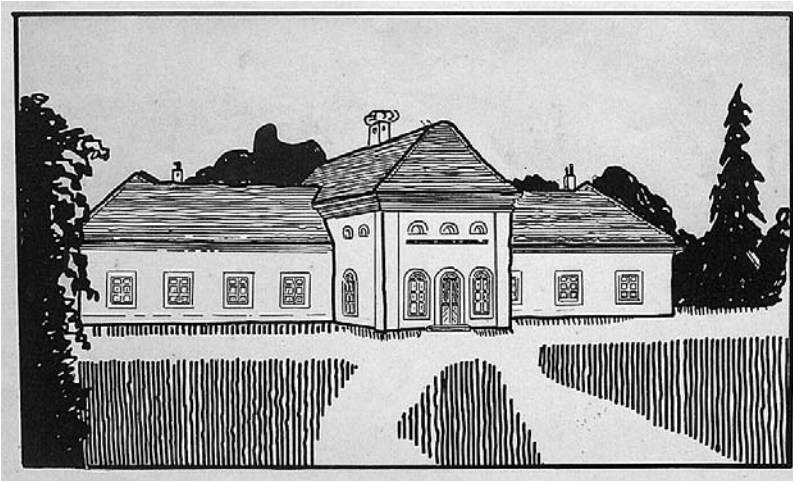

A kúria udvari része, háttérben a Várhegy
Gömör Olivér (?) felvétele

Serkei táj. Háttérben a templom és a Várhegy
Gömör Olivér (?) felvétele

A serkei Gömör-kúria metamorfózisai

*A Gömör-kúria a 20. század elején.
Ismeretlen szerző rajza – A Gömör-Kishonti
Múzeum gyűjteményeiből (HU 228)
Mgr. Ján Aláč reprodukciója*

*A Gömör-kúria az 1970-es években
Czenthe Zoltán felvétele*

A Gömör-kúria ma • Gecse Attila felvétele

A Gömör-kúria ma • Gecse Attila felvétele

*

Gömöry Olivérnek jelen pillanatban három elkészült prózai munkájáról tudunk. Ezek közül mindössze egy jelent meg nyomtatásban (*Erdő, mező és aszfalt*. Bp., 1900). Adataink szerint két másik munkája közül a *Ficzek Margit lakadalma* c. korai művével utóbb nem volt elégedett, 1902. április 26-án azt írja Czóbel Minkának, hogy nem érdemes elolvasni, későbbi munkái stílusban sokkal erősebbek. Mint írja, eredetileg el akarta égetni, de utóbb – teátrálisnak tartván ebbéli szándékát – meggondolta magát. A fentebb már idézett Egy köpödedény története c. kisregényét többször is átdolgozta. 1904 januárjában például arról tájékoztatja Czóbel Minkát, hogy „a Köpödedény-nyel ismét egyszer elkészültem, remélhetőleg utoljára”. A ránkmaradt szövegből arra lehet következtetni, hogy nem így történt. A regénybeli utalásokból (testvére, majd édesapja halála) úgy látszik, hogy ez a változat nem korábbi mint 1908.

Mindkét említett regénye a gömöri református egyházmege levéltárában maradt meg, az előbbi töredékesen.

Leveleiben utal még egy *Fekete páva* címet viselő regényére, valamint arra, hogy formálódik a fejében egy további regény is, de ez utóbbi még nem érett arra, hogy papírra vesse. Ezzel összefüggésben igencsak megfontolandó kérdéseket vet fel az a munka, amely *A kereszt árnyékában* címen először a *Gömöri Hírlap* 1992. évfolyamában jelent meg folytatásokban, majd részletei a Csemadok rimaszombati szervezetének kérész-életű ERESZ c. tájékoztatójában, illetve az *Irodalmi Szemlében* (2006/10.). A mű egy pap emlékezései révén mutatja be a 14. századi Serke mindennapjait, illetve a korabeli társadalom és egyház állapotát. Számos jel mutat arra, hogy ennek a – részben felismerhetően átdolgozott – munkának az eredetije a századfordulón készülhetett. A jelen sorok írója egyáltalán nem tartja elképzelhetetlennek, sőt, hajlamos azt gondolni, hogy Gömöry Olivérnek alkalmasint köze lehet hozzá. S talán nem csak ehhez a publikált munkához. Várhat még ránk e tekintetben is egy-két meglepetés a jövőben...

Gömöry azonban nem csupán prózát írt. Fennmaradt a gömöri református egyházmege levéltárában regényei mellett egy ciklusnyi verse is. Költeményei egybecsengek, „rímelnék” barátnéja, a **Szepesi Attila** által „anarcsi boszorkány”-ként emlegetett Czóbel Minka rokon műveivel, aki – „vénséges vénen úgy múlt el, hogy szinte már senki sem tudott arról a hajdani lobogó leányról, aki magyarul, franciául, angolul, németül verselt, magyar klasszikusokat fordított nyugati nyelvekre, nyugati moderneket fordított magyarra, először szólalt meg magyarul a franciás dekadencia hangján, szinte előzmények nélkül elkezdett magyar szabad verseket írni. [...] Micsoda elvagyódás és sóvárgás szól *A szél* című vers varázslatos tükörijátékában: »Királykisasszony egymagába / Kinéz az ablakon / Sötétlő erdő távolába. / Zúgó vadon / Keríti a nagy ősi várat, / Árkát – falát. / Királykisasszony belefá-

rad, / Nézni a távol némaságot, / A végtelenbe elterülő, / Sötét fényükbe elmerülő / Zöld éjszakát / Királykisasszony visszafordul, / Tükör falába néz, / Tükörbe ablak képe csorbul, / S a végtelenbe vész. / Végtelen, üres keretében / Sugár alak, / Feje felett gyászfátyolképpen / Tükörfal elhaló vizében / Mint madársereg ingó szárnya, / Elsuhanó, nyugtalan árnya, / Sötét gallyak...« *Ki írt le ekkor még ilyesmit, hogy »zöld éjszaka?« És ki érezte meg egy ablak keretében felrémelő, tükrök előtt álló »sugár alakban«, mely a végtelenségig sokszorozódik a tükörijáték által, a szellem borzongató üdvözlését?»* – Válaszunk: a költőnő barátja, a maga és barátai kedvtelésére írogató serkei földbirtokos, Gömöry Olivér.

Gömörynek a „primitív” kultúrák felé való fordulása egyébként nem csupán a kortárs **Francis Jammes** felfedezése révén tanúsítható, de példának okáért azzal is, hogy könyvtárából nem hiányzott klasszikus brit etnológia utolsó képviselőjének, **James G. Frazer**nek eredetileg 1890-ben megjelent, majd több kötetrel bővített *Aranyág* (*The Golden Bough*) c. klasszikus munkája sem. Ezzel egyidejűleg fordul a figyelme, talán barátja, Justh Zsigmond hatásától sem mentesen, a magyar paraszti élet felé is. Ennek lenyomata is kitapintható a műveiben.

„Soha annyi kitűnő kismester, mint ekkor: *Gozsdu Elek* (1849–1919), *Petelei István* (1852–1910), *Ambrus Zoltán*, *Justh Zsigmond*, *Papp Dániel* (1865–1900), *Tömörkény István* (1866–1917), *Cholnoky Viktor* (1868–1912), *Cholnoky Jenő* (1870–1950), *Thury Zoltán* (1870–1906), *Lovik Károly* (1874–1915) – *hogy csak a legkiválóbbakat említsük*” – összegzi a századforduló irodalmát a monográfus. (Persze, a külön kategóriát képviselő – Kiss Józsefhez és Pósa Lajoshoz hasonlóan, egykoron szintén rimaszombati gimnazista – Mikszáth Kálmánt sem felejtve el.)

Immáron közéjük sorolhatjuk az újonnan felfedezett „gömöri Szindbád”-ot, Gömöry Olivért is.

JEGYZETEK:

Török Petra (2004)

¹ Gerg = Gergely Tibor. Lesznai Anna harmadik férje, grafikusművész, festő, akit 1917 körül ismert meg, és akivel haláláig együtt élt.

² Herbert = Bauer Herbert, későbbi nevén Balázs Béla, aki Lesznai egyik legközéletibb barátja volt. Lesznai alakja több helyen is megjelenik írásaiban, pl. *Mese a Logody utcáról* című novellájában és a *Lehetetlen emberek* című regényében. Mindketten alapítói voltak a Vasárnapi Társaság néven ismert intellektuális körnek.

³ L. Zoltán: Lesznai Anna kedvese 1912-13 körül. Alakját nem sikerült pontosan azonosítani. Vezér Erzsébet Lesznai Annáról írott kismonográfiája (Kossuth Könyvkiadó, 1970.) szerint egy környékbeli birtokos volt. Balázs Béla naplójában megemlíti a vele való 1912-es találkozását, és rendkívül elítélő véleményt fogalmaz meg róla. Lásd: Balázs Béla: *Napló*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1982. I. kötet, 553.

* smankerli = Németországból hozzánk népszerűsített sütemény, különösen a 19. század második felében kedvelték.

** A szerző köszönetet mond az anyaggyűjtés során nyújtott támogatásért Rabec István muzeológusnak (PIM), a Gömör–Kishonti Múzeum munkatársainak, Pohóczky Béla serkei református- és várgedei evangélikus lelkésznek, Kovács Hajnalka egyetemi hallgatónak, valamint Kisfaludy Nándor serkei polgármesternek.

IRODALOM - FORRÁSOK

Csók István

1990: Emlékezéseim. Budapest

Danis Tamás2006a: A magyar színházat fénylő csillaga. Maróthy Margit és Gömör. In: Visszapillantások. Gömör-Kishonti Téka 13. Rimaszombat. 280-289. o.
2006b: Serke, a hajdani járási székhely. In: Visszapillantások. Gömör-Kishonti Téka 13. Rimaszombat. 230-236. o.**Dolník, Juraj**

2003: Jazykové seabedomie. Slovenská reč 68, No. 5, pp. 257 - 270. o.

Dévényi Iván

1973: Gömör Olivér, Ferenczy Károly barátja és modellje. Irodalmi Szemle XVI/3, 267-68. o.

Drenko, Jozef

2006: Kunova Teplica (monografia). Kunova Teplica

Eisele Gusztáv (szerk.)

1907: Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiája. Selmezbánya

Ferenczy Valér

1935: Ferenczy Károly (1862–1917) Budapest

Forgon Mihály, mihályfalusi

1909: Gömör-Kishont vármegye nemes családjai I-II. Kolozsvár

Gömöry János

1964: Emlékeim egy letűnt világról. Budapest

Grósz, Alfréd

1911: Die Hohe Tatra. Geschichte des Karpathenvereins. Stuttgart.

Justh Zsigmond

1977: Naplója és Levelei. (szerk. Kozocsa Sándor) Budapest

Kiss József

1934: és kerek asztala. A költő prózai írásai és kortársainak visszaemlékezései. Budapest

G. Kovács Gyula

2002: Serke története. Serke

Lesznai Anna

1966: Kezdetben volt a kert. I-II. Budapest

Malonyay Dezső

1905: Mednyánszky. Budapest

1906: A fiatalok. Budapest

Mednyánszky László

2003: feljegyzései 1877–1918. (Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és mutatókat készítette, az utószót írta Bardoly István) Budapest, Magyar Nemzeti Galéria

Réti István

1924: Nagybányai művészek (Két halott és két élő) II. Ferenczy Károly (1862–1917). Nyugat

Szepesi Attila

1999: Az anarcsi boszorkány. Czóbel Minka varázslásai. Kortárs. 43. évf. 6. sz.

Szombathy Viktor

1982: Gömöri jegyzetek. Irodalmi Szemle XXV/3, 266-69. o.

Tóth Samu

1888: A szerkei ev. ref. egyház története. Rimaszombat

Tököly Gábor

1999: Ki kicsoda Rozsnyón? Gömör-Kishonti Téka 5. Somorja

2004: Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben II. Somorja

Török Petra

2004: A körtvélyesi „Jardin Paradise“ – Lesznai Anna felvidéki Árkádiája. Uj Szó, Pozsony (június 25)

Turezel Lajos

2002: Emlékezések Szombathy Viktorra. Gömörország III/2. 13-16. o.

Valkó Józsefné szül. Huszti Rózsa

é.n.: Serke község története. Magánkiadás

Vezér Erzsébet

1967: Beszélgetés Lesznai Annával. In: Beszélgetések. Budapest. Petőfi Irodalmi Múzeum

1979: Lesznai Anna élete. Budapest

A dualizmus válsága (1890–1905) In: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepek/veres/veres23hthm>

A Gömöry család levéltára (Besztercebányai Állami Területi Levéltár, Gömör-Kishonti Múzeum – Rimaszombat, Református Tudományos Gyűjtemények – Rimaszombat)

Gömöry Olivér levelei
Czóbel Minkához

Összesen 163 levelét őrzi az OSzK. Az első levelét 1899. szeptember 8-án írta, az utolsó 1909. január 21-én kelt. A megmaradt levelezés első szakaszában, 1902 végéig viszonylag szórványosan ragad tollat (összesen 12 drb. maradt ránk), annál intenzívebb és rendszeresebb levélíróként mutatkozik 1903 és 1905 között, majd ismét lanyhul a levelezési hajlama. 1908-ban mindössze egyetlen levele ismert. A levelezés megszakadása talán összefügghet újbóli megnősülésével.

Leveleit mives, víznyomásos papíron, többségében géppel írta. A levelek fejlécén ott szerepel lakóhelye: II. kerület, Zsigmond utca 9.

Jellemző a 19/20. század fordulójára, hogy két író, akik műveiket magyar nyelven írják, egymás között németül leveleznek. Érdekes bepillantást engednek írója lelki-világába. Ír kortársairól, művészeiről, hitről, teozófiáról, egyházzal, politikáról... Érdeemes volna ezt a levelezést majdan teljes egészében bemutatni.

Íme, néhány levél, ízelítőként.

1903. április 26.

Nagyon köszönöm a gentiánokat (= őszi tárnics, Gentiana amarella – a szerk. megj.), gyönyörű szépek és egészen frissen érkeztek, még sokáig el fognak állni. Egy mohával és vízzel teli réz vázában biztosan jól fognak mutatni, nagy örömet okoznak nekem.

Akibáról semmi hír, mégis nagy élvezettel festem le fantáziámmal az esküvőjét, nászútját stb. Ugyanígy az első látogatásokat a rokonságban és megjelenését Mirinél és Arisztónál, és Máriássy Géza bánatát, hogy mindez nem Vidor lányával történik. Alkalmassint látom, hogy a pesti művészet, szalonvilág – emberek, akik pénz nélkül akarnak mecénások lenni, akik dilettánsként szeretnének pénzt keresni, akik azt képzelik, hogy Hubaynál vagy a Múbarátok és Csáky Anna irodalmi zsúrjain az arisztokraták között vannak stb. – tulajdonképpen pénzt keres, és pedig látszólag humorral.

Garniert nem látni, és Raffaelli olajpasztelljével csak Vajda fest, ami nem szép. Különbözik kevés időm van mindennek a megfigyelésére. Odakünn mégis szebb, és ráadásul egy mellszoborhoz ülök modellt. Részemről meglehetősen könnyelműen, mert most egy bizonyos ideig nem vágathatom le a hajam, pedig már itt lenne az ideje.

Az opálbotrány apropóján látszik, hogy az argot (= zsargon – a szerk.) és a nyelv hogyan fejlődik. A helyiséget „Mintakávécsarnok“-nak hívták. A „minta“ szónak most egy más jelentése van. Azt mondjuk: „mintafiú, mintalány“ stb. Miri Polignac Mintakecskéjéről beszélne.

És még mindig látogatásokat kell tenni. Így Feszty Rózsánál is. Szereti Maga azt a szokást, miszerint minden hölgynek mindig kezet kell csókolni? Én nem. De úgy néz

ki, a nők ezt szeretik. Róza újabban olyan vehemensen nyújtotta a kezét csókra, hogy majdnem kiverte a fogam.

Régniertől megjelent egy új, modern regény. Miután elolvastam, elküldöm Magának Anarcsra. Franciaország-hoz viszonyítva még a jó régi időköt éljük. A Fuimusban az a világ van ábrázolva, mely pusztulóban van, az én Fekete pávámban, ahogy elpusztul. Régnier már messzebb van. Itt látható, ahogyan a már elpusztult világ épavei a párizsi élet hullámain hanykódnak.

Szóval még mindig akarja olvasni a regényeimet? Akkor nyáron elviszem magának őket. Most nem akarom elküldeni, mert talán alkalom adódik a nyomtatásra. Mellesleg Ficzek Margit nem érdemes az olvasásra. A későbbi művek stílusban erősen meghaladják. [...] Tulajdonképpen el kellett volna égetnem. Ezt csak azért nem teszem, mert nevetségesen teátrális lenne.

A német hűség, azt hiszem, nem más, mint a bornírt-ságnak a sajtóban való kifejezése. Egy ilyen kretén persze túl bornírt annak lehetőségét illetően, hogy másként cselekedjen, lásson. Emlékeim szerint ez egy magánügy. Például a Pókhálókból világosan emlékszem az összehátásra, a puha sorsfonál kérlelhetetlenségére és a részletekből csak a „semmi babám“, a fehér macska és a mezítlábas szolgálólány sárban való toporgása maradt meg elevenen. Úgy látszik, ez a lényeg. Különb, azt hiszem, hogy a látszólag bonyolult dolgok egyszerűbbek, a látszólag egyszerűek komplikáltabbak, mint az ember gondolni szeretné.

Harkányi Béla motja (= szava – a szerk.): A nyelvtehetségről, beszédéről van szó. Példaként Vámbéry és Iska szolgál, aki hét nyelven beszél. Nyolcadikként hozzátennem az ugocsait is. Harkányi: mindenesetre ezt az idiómát tökéletesen bírja. Csak hiszi a grófnő, hogy ez magyar, de tévedésben van.

A gentiánok tegnap előtti érkezésük óta, mikor is egy látogatás miatt meg kellett szakítanom a levélírást, még mindig nagyon jól tartják magukat.

Mégegyszer nagyon köszönöm a kedves küldeményt. Mindenkit üdvözölve csókolom a kezét:

1904. december 2.

Tehát ismét hevesen érdeklődik a politika iránt? Csak azt írhatom Önnek, hogy most a jövődő nem ismeretes, az kizárólag a Fenség idegeitől függ. Ha nem buktatja meg Tiszát, amit történetesen Andrassyék remélnek, akkor az energiájával és jól összeszedett pártjával a dolgot véghez viszi és az Apponyi- és Kossuth-féle sodródásnak véget vet. Eddig semmi veszély nem fenyeget, senkit sem hívtak a császárhoz, de nálunk minden lehetséges, ha a császár a túl sok tüntetéstől megijed. De itt is jó az erő, csak éppen az ember nem merészkedik olyan módon demonstrálni, mint a öreg Széll asszonyosság idején.

Nagyőr nagyon jó volt nekem, és amikor az estéket könnyű és nem nagy társaságban töltöm, aludni is tudok, és kicsit több pénzzel, ami az utazást, csavargást, egy-

szóval az intenzív mozgást lehetővé tenné, ismét fiatal lennék, és ez egyfajta valóság volna. Poligna soha sem tűnik vie de penssée által irányítottnak, különben tudná, milyen keveset ér. De azt éreztem, és tudom, hogy csak a puhányok számára való Surrogat, akinek semmi ereje a valósághoz nincs. A tőle ajánlott könyveket nem ismerem, de a szerzőiket igen. Schüre egy commis voyageur a theozófiában, Rimbaud Verlain egy kollégája, de sokkal gyengébb... Huysman természetesen olvasható. Kis Khina mindig érdekel engem, és így talán sokkal jobban ismerem, mintha ott lettem volna, hiszen valami mindig átveri a jelenlegi emberiséget. Istvánnak a politikáról még semmi elképzelése, Apponyiék megvetése és a Tiszával szembeni düh még kordában tartja, és végtére igaza van, mindez csak egy epizód, hogy köztársaság vagy reakció, ez is csak látszat, a lényeges, hogy mely fajok fogják a világhatalmat egymás közt felosztani, és a mi sorsunk nem Tisza, Apponyi, és végképp nem a Hunt-Pázmánok, hanem Mutsuhito és Stössel révén fog eldőlni, ahol a viszonyok ismét érdekesek lesznek, s ahol még sok ember van, akik ölhetnek és halhatnak... Ha erre az ember nem képes, akkor életképtelen, és eleve azoknak a zsákmánya, akik még erre képesek.

A képkiállítás mesquin, kivétel Puffo, aki a maga tipikus, de ezúttal különösen jól sikerült tájképeit, és Ferenczy, aki egyetlen jó, anyagában és eszmeiségében jól eltalált Malonyay-portrét állított ki. Minden egyéb, ha nem is totálisan rossz, de még csak nem is azon a színvonalon van, ami elvárható, hiányzik a haladás, igen, decadance, még Vaszarjónál is, utolsó reményemnél. A színházat az én idegeim abszolúte nem viselik el, éppúgy mint az idegen társaságot, úgyhogy az életem az utcán és pár ismerős körében zajlik, de mégis kezdek már jobban lenni és történetesen több pénzzel a tavasszal már egy könnyelműbb, fiatal életet élhetnék, bár az olvasás menne, de nem fogok semmi jót írni, és az én öreg szüleim túlságosan felizgatnak... egyszerűen most nagyobb Change-mentre lenne szükségem, másik városra, más emberekre, másik lakásra, más szokásokra, dolgokra, amelyek egy időre a valóság látszatát kelthetnék. Mit ír Miri? Nem hallott róla semmi sajtót?

1904. december 26.

Nagyon köszönöm Önnek a karácsonyi jókívánságokat és hogy olyan szíves volt gondolni a Gányó Julcsára, amely könyvet nekem nem sikerült megszerezni és a liseuse jól áll a részeg hercegnőknek. Nagyon érdekelt ezenkívül, amit a parasztlélek áthatolhatatlanságáról írt. Önnek abban nagyon igaza van, azt hiszem, más emberek lelkéhez hasonlóan lett megteremtve, csak nekünk talán több szerepünk van és azért nem mindenki tud olyan jól játszani... igen, az ember nem ismerhet senkit, mert 99 százaléka a kis és nagy eseményeknek, nevezetesen a zsenge ifjúkorból, amelyek az embert formálják, szülők, nagyszülők, kiknek fajából származnak, ismeretlenek

kell maradnia... ezért sose csodálkozzon az ember, ha valakiben csalódik, nem tehet róla, hogy ez másképp van, mint a Mannequin, akit a neve által ítélünk meg, és még kevésbé ítélkezhet az ember azon dolgok felett, amelyek a mi ismerőseinket számunkra ismeretlen millióban érik. Mindez annyira igaz, hogy én például most apámon, az ő 92 évében egészen új, eddig gondosan titokban tartott vonásokat ismerek fel.

Karácsony este otthon voltam, borzasztó volt, évről évre szegényesebb, igen, attól tartok, hogy nem a haláltól, hanem az öregségtől való félelmemből minden hely, amelyet valaha szerettem, az idegeimre fog menni. Így van ez már Csetnekkel, Pohorellával, Hágival és Serkével, Bécstől elidegenedtem, Pest szörnyűbb mint valaha, csak a lipthói-Tátra érintetlen még és Nagyór... de meddig? Table d' hôte, az embereknek igazuk lehet, de Mednyánszky Dénes nem a beszéd, de egy elijesztő példa révén úgy tanítja az embert, hogy az sem semmi. Mindenesetre a japánoknak igazuk van, amikor gyermekeiket úgy nevelik, hogy minden további nélkül gyilkoljanak és harakirit kövessenek el. Egyébként nagyon kíváncsi vagyok a háború végére, amelyről a két legokosabb ember, akit ismerek, Görgey Artur és Papa egymásnak ellentétes véleménnyel van: Görgey a japánoknak, Papa pedig az oroszoknak jósolja a győzelmet, mégpedig nem ezen vagy azon csata alapján, ám egy év óta következetesen.

Nagyórról nem tudok semmit, innen ugyanúgy semmit, mivel itt a világ napról napra érthetlenebb, az emberek önmagukban ellentmondóak, senki nincs már itt, akivel értelmesen beszélni lehetne, sőt, senkinek nincs saját véleménye. A saját vélemény egyáltalán ártal-

Czöbel Minka

mas és kellemetlen, ezt kellene már a gyerekekből is kivenni. Sajnos, nem volt bátorságom megtenni és most már túl öreg vagyok, hogy az egész világ véleményéhez szoktassam magam. Van már maguknál korteskedés? Gömörben még kevésbé, Pesten sokkalta inkább és nehéz kiismerni magát az embernek, mit akarnak az emberek, hiszen mindenki minden nap másként beszél, mindenki aszerint, hogy kivel volt előző nap együtt. Meglepett, mikor egyik este ismerőseimnél voltam, ahol előző este Majláth Józsi volt, s azzal fogadtak, hogy úgy beszélt a politikáról, mintha az én véleményemet hallották volna... de teljesen másként cselekedszik.

Mit beszél Musztafa Kőrösmezőről? Tényleg ott volt? És Maga vele? Ha az ember nem egy koldus, akkor még valahogy el tudja rendezni az életét, ez is egy tanítás, melyet az ember elég későn tapasztal meg, mikor már a fiatalság kezd hiányozni.

Látta az Élet c. újságban a képét díszruhában? Ugyanazon az oldalon van mint Iska, és olyan gazdagnak néz ki, hogy már senki sem fog a Maga irományaiért fizetni. Malonyaynak ellenben 16 szobája és 7 hordára van, most egyszerre 90.000 koronát kell kapnia a kormánytól, és még nagyobb tervei vannak, amelyek sikerülni fognak neki. Lennék csak mint ő! De ez hiábavaló, én reménytelenül tehetségtelen vagyok.

1907. május 15.

Írógépem betegsége következtében csak most jutok hozzá, hogy megköszönjem Önnek a párizsi híradást és közöljem, hogy Iska kandúrja lezuhant a harmadik emeletről és agyonütötte magát. A városban, ahol az ember lakik, se gyereke se állata ne legyen. Különben itt már nyár dereka van és semmi kilátás arra, hogy június vége előtt elmúljon. Itthon ismét rosszabbul megy, nekem valószínűleg nem lesz bátorságom az Alpokba menni és a nyarat a megszokott módon kell eltöltenem. Guaugint látva... egy szegyéntelen fumista... ha az ember nem hogy rajzolni, de még festeni sem tud, akkor hagyja abba... de szórakoztató látni, hogy vannak emberek, akik őt, a minden stílusalanságot felkaroló zsidó sajtó által az orruknál fogva vezetve, csodálják. Egyáltalán, a szecesszió számomra specifikus zsidó jelenségnek kezd látszani, éppoly kellemetlen, mint a szocializmus és a kereszténység. Remélhetőleg megvolt Párizsban a várt élvezet, vagy más,... ez azonban kibírhatatlan itt... az ismerőseim ostoba csínyeket tesznek... Lónyayék beléptek a Park klubba... egy kényelmes házzal kevesebb... az én szolgálóm asszentálva... pénz kevés... az iparos megbízhatatlan... mit tegyen az ember? Meséltem már Önnek, hogy Miri Zápolya Krisztinától származik? Közöltem vele, de választ nem kaptam. Kézcsókkal G[ömöry] O[livér]

Pap Ágnes

Gömöryné Maróthy Margit és a teozófia

Maróthy Margit életrajzi adatait a lexikonok pontatlanul közlik, aminek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy egymástól vették át a hibás dátumot. A *Petőfi Irodalmi Múzeum Magyar Életrajzi Indexe* is a lexikonokban feltüntetett 1873-at adja meg születési évként, de napot és hónapot nem említ, ami azért is furcsa, mert az egyik, hivatkozásként feltüntetett műben, **Gulyás Pál** *Magyar írók életrajzi lexikonában* szerepel az a vélhetően pontos dátum, 1872. november 9-e, amit **Danis Tamás** rima-szombati helytörténész-tanár is közöl tanulmányában.¹ Ugyanígy a halálozási dátuma is különbözik a PIM adatbázisában megadott 1953-tól, Danis Tamás szerint 1955. február 27-én halt meg.

Maróthy Margit tehát 1872. november 9-én született a Szatmár megyei Rozsályban. 1883-ban szüleivel Pestre költözött, ahol a *Veres Pálné Nőképzőben*, majd az *Állami Felsőbb Leányiskolában* végezte középiskolai tanulmányait. 1886-ban iratkozott be a *Színművészeti Akadémiára*. Színészi pályafutását 1891-ben a *Nemzeti Színházban* kezdte, majd **Paulay Ede** tanácsára a *Kolozsvári Nemzeti Színházba* ment gyakorlatra. Itt több szerepében is távoli rokona, **Ráthonyi Ákos** volt a partnere, akivel 1893-ban Rozsályban házasságot kötöttek. A Nemzeti Színház jóvoltából Maróthy Margit ezt követően hosszabb tanulmányutat tett Párizsban és Londonban, majd 1894-től 1903-ig 9 évadon keresztül újra Budapesten játszott a Nemzeti Színházban, 1903-ban pedig átszerződött a *Magyar Színházhoz*. Több kiváló szerepe mellett a *Színészeti lexikon* és a *Színházművészeti lexikon* **Zola Raquin Terez** című művében nyújtott alakítását emelte ki. Pályája azonban hamarosan félbeszakadt, betegsége miatt orvosa tanácsára visszavonult a színpadtól. A *Színészeti lexikon* és a *Színházművészeti lexikon* 1906-ra, az utóbbi egész pontosan június elsejére teszi ezt a dátumot, míg Danis Tamás könyvében 1905 szerepel. Nem sokkal később, tizenhárom évi házasság után 1906-ban elvált Ráthonyi Ákostól. A PIM adatbázisa asszonynevként csak a Ráthonyi Ákosné nevet említi Maróthy Margittal kapcsolatban, holott még kétszer férjhez ment, előbb Gömory Olivérhez, később pedig **Isaak Elemér**hez. Gulyás Pál írói álnevei között is szerepelteti a Ráthonyi Ákosné nevet, de ahogy majd később látni fogjuk, ez helytelen, mert a *Teozófiai Társulatban* Maróthy Margit már G.M.M. monogrammal, vagy Gömoryné Maróthy Margit néven publikált, és a Társulatnak valóban volt egy Ráthonyi Ákosné nevű tagja is.

Hosszabb genfi tartózkodása után hazatérve lett Maróthy Margit Gömory Olivér felesége, akiről **Szombathy Viktor** az *Irodalmi Szemlében* írt cikkéből² tudhatjuk meg, hogy miniszteri titkári feladatokat látott el Budapesten, de emellett novellákat és esszéket is írt, és szoros barátságot fűzte **Justh Zsigmond**hoz. Szombathy Viktor

említi azt is, hogy Gömory „hódolt az okkultizmusnak, a hipnotizálás akkor igen divatos »tudományának«, s ebébi készségét özvegye is »örökölte« tőle”. Gömory Olivér halálát Szombathy 1914-re teszi, míg Danis Tamás tanulmányában azt olvashatjuk, hogy 1920. február 20-án temették el a serki temetőben.

Maróthy Margit tehát Gömory Olivér révén is megismerkedhetett a teozófiával, de elképzelhető, hogy tudott a nemzetközi Teozófiai Társaság³ Európai Föderációjára 1909-ben Budapesten tartott konferenciájáról is. Danis Tamás szerint korábbi nyugat-európai utazásai alatt szintén volt alkalma arra, hogy kapcsolatba kerüljön a teozófiával, vagy teozófusokkal, de az is feltételezhető, amit Szombathy Viktor állít, hogy az első világháború idején önkéntes ápolónőként egy sebesült angol hadifogoly beszélt neki a teozófiai mozgalomról.⁴

A Teozófiai Társaságot **Helena Petrovna Blavatsky** alapította New Yorkban 1875-ben **Henry S. Olcott** ezredessel, aki első elnöke lett a társaságnak. Blavatsky saját elmondása szerint a tibeti mahátmáktól („nagy lelkek”) kapta a titkos tanítást. Miután elhagyta Tibetet, egy bizonyos (**Kuthumi**) **Koot Hoomi** nevű mesterrel levelezve tartotta velük a kapcsolatot. Ezeknek a leveleknek a hitelességét többször megkérdőjelezték, főként arra hivatkozva, hogy nem Tibetben adták fel őket.⁵ A Társulat főbb céljai között említette az emberiség egyetemes testvériségének kialakítását fajra, hitre, nemre, kasztra, színre stb. való tekintet nélkül, a természet megmagyarázhatatlan törvényeinek és az emberben rejlő erőknél a tanulmányozását, a világegyetem végső igazságának megragadását. 1879-ben Blavatsky és Olcott a mahátmáktól kapott utasításra elutaztak Indiába, hogy követőket gyűjtsenek. Először Bombay-ben telepedtek le, ahol az *Arja Szamádzs* tagjai szívesen fogadták őket, majd 1882-ben Adyarban vettek földbirtokot, és ettől kezdve ez lett a Teozófiai Társaság központja. A társaság számos viszonytagságon ment keresztül (ld. pl. a Blavatskyval szemben felhozott vádakat), ennek ellenére rövidesen számos nemzeti szekciója jött létre, pl. Angliában 1888-ban, Indiában 1891-ben, Ausztráliában 1895-ben. Indiában a Teozófiai Társaság részben politikai szerepvállalása miatt is kedvező fogadtatásban részesült, mert a hindu újjászületést felkaroló mozgalmak szövetségesévé lett. Megalakulásakor a társaság határozottan fellépett a nyugati keresztény műveltséggel, és különösen a jezsuita hittérítéssel szemben. Blavatsky maga is a hinduizmusra „tért át”, míg Olcott ezredes buddhista lett, megírta a buddhista katekizmust, és Ceylonba (Sri Lankára) utazott, hogy a buddhizmus dicsőségét hirdesse. Emiatt érthető, hogy egyik keresztény felekezet sem rokonszenvezett a teozófiai tanokkal, jöllehet a társaság **Annie Besant** irányítása alatt, ezoterikus iskolák alapítása révén kapcsolatba került a *Szabadelvű Katolikus Egyházzal*. A Magyar Teozófiai Társulat honlapján⁶ található rövid történeti összefoglalóból kiderül, hogy már a megalakulását követően magyar tagjai is voltak a társaságnak, **Vay Ödön** báró és felesége, **Vay Adelmá** (született **Wurmbrand-Stuppach Adélina**) sze-

Márk Lajos: Maróthy Margit – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 249) • Júlia Ferleťáková felvétele

Gömöriné Maróthy Margit, mint a Nemzeti Színház színésznője

Gömöriné Maróthy Margit, mint a Nemzeti Színház színésznője

Ismeretlen szerző: Maróthy Margit – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 262) • Mgr. Ján Aláč felvétele

Maróthy Kálmán: Margitka – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 1063) • Mgr. Ján Aláč felvétele

mélyében. Vay Ödön a Főrendiház örökös tagja, császári és királyi alezredes, a *Johannita rend* tagja, felesége pedig híres médium, a magyar spiritizmus megalapítója és Blavatsky egyik unokatestvére volt. Nem véletlenül ők voltak az első magyar tagok, hiszen már a Teozófiai Társaság megalakulása előtt két évvel, 1873-ban együtt hozták létre a *Budapesti Szellemi Búvárok Egyesületét*. A Magyar Teozófiai Társulat 1906. március 2-án alakult meg, de alapító oklevelét csak 1907. július 7-én kapta meg Adyarából. Egyik alapítója **Zipernovszky Károly** feltaláló volt, aki sokáig szponzorálta a társaságot és állítólag maga is rendelkezik okkult képességekkel (a honlap szerint). Arra, hogy mi lehetett a teozófia sikerének titka az értelmiségiek (és nemcsak a humán, hanem a természettudósok) körében is, talán **Eliade Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok** című művének bevezetőjében találhatjuk meg az egyik lehetséges választ. Ő a kulturális divatok – beleértve a teozófiát is – okát abban látja, hogy „Népszerűségük, különösen az értelmiség körében, fölfed valamit a nyugati ember elégedetlenségéből, ösztöneiből, nosztalgiajából”.⁷ Továbbá megjegyzi, hogy „egy kulturális divat – objektív értékeitől függetlenül – rendkívül jelentős; bizonyos ideák vagy ideológiák sikere leleplezi számunkra mindazok lelki, vagy egzisztenciális helyzetét, akik számára ezek az ideák, vagy ideológiák egyfajta szoteriológiát jelentenek”.⁸ A magyar teozófusokkal és mozgalmukkal éppúgy, mint a nemzetközi szervezettel szemben élesen felléptek a keresztény felekezetek. **Wolkenberg Alajos**, apostoli protonotárius, teológus, egyetemi tanár, a természettudományok és a technikai tudományok túlhajtásaira adott visszahatásnak tulajdonította a teozófia egyre növekvő népszerűségét. Ezenkívül szerinte még az első világháború okozta testi-szellemi válság is hozzájárult ahhoz, hogy az emberek a lelki, az okkult, és titokzatos dolgok

felé fordultak. **Tavaszy Sándor** kolozsvári református teológiai tanár és filozófiai író a kereszténység válságával magyarázta, hogy a teozófiának sikerült megnyernie számos komoly, vallásos szükségletben szenvedő lelket, és mindenképpen a modern ember kisiklásának tartotta ezt a szerveződést, nemcsak vallásos, hanem tudományos tekintetben is. Különösen éles hangnemben bírálta a „*Tagore-féle orientalizmus*“-t: „Az európai szellemi élet válságát jelzi továbbá az a tény, hogy ma egész Európa minden nemzetének művelteit lázban tartja egy bengáliai költő, akit filozófusnak is mondanak: Rabindranath Tagore. Válságot jelent enormous népszerűsége azért, mert sajátos orientalizmusa alkalmas arra, hogy tovább mélyítse azt a meghasonlást, azt a kiábrándulást, amellyel a jelenkori európai ember kultúrájával szemben viseltetik”.⁹ Majd így folytatta: „Élesen látja az európai szellemi élet hiányait, nyomorúságait, de azért meglehetősen a naiv tájékozatlan szerepét játssza, hogy az európai lelki szükségletek és hiányok szerint formált gondolataival és tanításaival annál inkább frappírozza az európai embert.”¹⁰ Tavasz jól látta Tagore törekvését, hogy a nyugati és a keleti világszemléletet és szellemet összeháborítsa, de erőfeszítését azért bírálta élesen, mert ezzel Tagore csak a kereszténység megosztását segítette elő, elidegenítette a kereszténységet önmagától és fokozta válságát. Voltaképpen ugyanez történt Indiával is, a nyugati kultúra beáramlásakor, mert számos angol műveltségű hindú tért át a kereszténységre, elutasítva a hinduizmus gyakorlatát, merev társadalmi szokásait. A hindúk több mozgalmat is létrehoztak, többek között a **Dajánanda Szaraszvatí** kezdeményezte Árja Szamádzs-ot, vagy a **Vivékánanda** és társai által életre hívott *Rámakrisna Misszió*-t, melyeknek az volt a céljuk, hogy visszatérítsék a hindúkat a védikus kultúrához, de nem a nyugati kultúra teljes elutasításával. Ezért fogadták elismeréssel és tisztelettel a Teozófiai Társaság megalakulását is.

A nemzetközi és magyar teozófus társaságokkal szembeni legélesebb kritikát paradox módon maguk a teozófusok mondták ki. Eliade megállapítása szerint: „Mindezen úgynevezett okkult csoportok legtudományosabb és legpusztítóbb kritikája nem egy racionalista, »külső« megfigyelőtől származik, hanem a belső körök egyik szerzőjétől, akit annak rendje és módja szerint bevattak egyes titkos társaságokba, ahol ugyancsak alaposan megismerte a tanokat; mi több ez a kritikus nem szkeptikus vagy pozitíviztikus nézőpontból szemlélte az okkultizmust, hanem ahogy ő mondta »a hagyományos ezotericizmus felől«. Ez a tanult meg nem alkuvo kritikus **René Guénon** volt.”¹¹ A Teozófiai Társaság kritikáját a magyar teozófusok közül **Hennyey Vilmos** és **Szlemenics Mária** fogalmazták meg *A Teozófiai Társulat csódjá* című munkájukban.¹² Éles határvonalat vontak az eredeti tanítás és a neo-teozófia között, sőtét képet festettek Besant és **Leadbeater** tevékenységéről, és műveiket „*okkult ponyvairódalom*“-nak nevezték. Kiemelték a Besant-ék által felfedezett és új Messiásnak titulált Krisnamurtival kapcsolatos visszaéléseiket. Egy időre Leadbeatert el is távolították a

társaságból a rábízott fiúkkal való erkölcsstelenség vádja miatt, és bár Annie Besant egy levelében azt írta, hogy soha ne fogadják vissza, megválasztott elnökként már ő maga intézkedett visszavételéről, ami számos régi, oszlopos tag kiválását eredményezte. Henneyék szót ejtenek az úgynevezett Magyar Mesterről is, akit szintén Leadbeater karolt fel. Kiléte bizonytalan, hol **Saint Germain** gróffal, hol Rákóczi Ferenc legidősebb törvénytelen fiával, máskor magával **II. Rákóczi Ferenc**cel azonosították, akiről azt feltételezték, hogy még mindig él. Leadbeater állítólag többször személyesen találkozott vele, és azt állította, hogy maga látta és fényképezte le a Magyar Mester aláírását. Erről azonban később kiderült, hogy **Rakovszky Iván**¹³ volt miniszter aláírása, amit Leadbeater Taorminában a szálloda vendégkönyvének lapozgatása közben talált. Henneyék szerint később Adyarban bevallotta a magyar teozófusoknak, hogy tévedett, mert nem nézte meg az aláírást „clairvoyant szemmel“.¹⁴ Lesújtó kritikát fogalmaztak meg az „Esoteric School“-okkal kapcsolatban is, mert szerintük ennek köszönhetően süllyedt olyan gázszos nívóra a „Teozófiai Társulat, hogy most már mindennél nem önálló emberek, hanem Besant-rabszolgák állnak a szekciók élén, akik ezen kívül nagyjából a Szabadelvű Kath. Egyház fanatikus hívei“.¹⁵ Maró gúnnal megfogalmazott elégedetlenségüket a csökkenő taglétszámokkal is próbálták alátámasztani.

Azt, hogy pontosan mikor lett Gömöriné Maróthy Margit a Magyar Teozófiai Társulat tagja, nem tudjuk, mindenesetre a Társulat folyóiratában már 1916-ban hirdették *A csend hangja*¹⁶ és *A Mester lábainál* című könyveket, melyeknél G. M. M. monogrammal tüntették fel a fordítót. Az előbbi Helena Petrovna Blavatsky fordította szanszkritből, és alcíme szerint a lánuknak, vagyis a tanítványoknak ajánlta naponkénti használatra. Kötetét a szanszkrit szavak magyarozatával egészítette ki. A kiadók megjegyzése szerint „E könyvben kísérlet történt a szanszkrit szavaknak magyar helyesírással való visszaadására“, amelyet a volt tokiói egyetemi tanár, a könyv megjelenése idején a hollandiai Naardenben a teozófiai líceum rektoraként tevékenykedő Prof. **D. Van Hinloopen Labberton** végzett el, aki állítólag a magyar nyelvnek is ismerője volt.¹⁷ Az átírás „következetes“, de nem a mai átírási gyakorlatnak megfelelő, mert a „dzs“ hangot következetesen „gy“-nek írja át, pl. Nágárdzsuna helyett Nágárgyunát, Rádzsa-Jóga helyett Rágyá-Jógát ír (a „dzsnya“ ligatúrát valóban „dnyá“-nak ejtjük, de a „dzs“ a kiejtésben nem lesz „gy“). A *Mester lábainál*¹⁸ című könyvet **Aleyone** álnéven **Krisnamurti Dzsiddu** írta, és csak a Teozófiában közölt monogramból következtethetünk arra, hogy ez is Gömöriné Maróthy Margit fordítása, mert a címlap vagy csak azt közli, hogy a könyvet angolul írták, vagy azt, hogy angolból fordították. Az 1910-ben megjelent angol eredeti rövid bevezetőjét Annie Besant írta, aki Krisnamurti Messiásként való tiszteletét elterjesztette, és ezt az előszóban is alátámasztott azzal, hogy a fiatal teozófus könyvét úgy ajánlotta az olvasók figyelmébe, mint amit egy „testben valóban fiatalabb, lélekben azonban nem“ szerző írt.

1917-ben jelent meg egy tanulmány a Teozófia című folyóiratban **Franz Hartmann**tól a *Bhagavad Gítáról*¹⁹, aminek német fordítóját ugyancsak G. M. M. monogrammal tüntették fel, és aki minden bizonnyal Gömöriné Maróthy Margit volt. 1924-ben megjelent a *Bhagavad Gita* szövegének fordítása is, igaz nem szanszkrit eredetiből, hanem Annie Besant angol fordítása alapján. A *Teozófia* című folyóirat így üdvözölte kiadását: „Hézagpótló munka jelent meg teozófus irodalmunkban, a *Bhagavad Gita* művészi fordítása. A fordító, Gömöriné Maróthy Margit nehéz munkájának sikerét úgy az átültetés hűsége, mint a költői forma bizonyítja. A mű megjelenését egy hindú jóbarátunk 3 millió koronás adományával²⁰ kezdeményezte. Ez az összeg azonban korántsem elég, mert 12 millió szükséges, ezért a testvérek szíves támogatását kérjük“.²¹ Annie Besant a szanszkrit eredetiből készítette fordítását, és az Isteni Éneket „Kelet és Nyugat minden keresőjének“ ajánlotta, amit a rövid bevezető is alátámasztott azzal, hogy a *Bhagavad Gita* szellem és test közötti harcát **Pál apostol** küzdelmével hozta összefüggésbe, illetve párhuzamot vont e mű és az *Új Testamentum* tanításai között. Tartalmilag korrekt fordítás mind Besanté, mind Maróthy Margité, igaz a magyar fordítás némiképpen nehézkes és a szanszkrit nevek átírása sem mindig követi a mai gyakorlatot. Besant még jegyzeteket is készített a mű fordításakor, mert szükségesnek látta, hogy néhány terminus technicus eredetije is szerepeljen a könyvben. És ellenőriztette fordítását benáereszi barátaival, ahogy írja: „hogy a nem egészen tökéletes tudásom következtében előállott hibák kijavíttassanak“. Sőt a jegyzetek egy részét is indiai barátai készítették. A *Bhagavad Gita* fordítása nemcsak Besant részéről volt elismerésre méltó tett, hiszen ezzel a nyugati kultúrát csodáló hindúk saját kultúrájuk iránti megbecsülését szolgálta. De fontos tett volt Maróthy Margit részéről is, mert ő volt az első, aki magyarul is hozzáférhetővé tette e művet, s ahogyan indiai útbeszámolójában írja, amikor elmesélte ezt egyik indiai kalauzának, az nem fogadott el tőle pénzt az idegenvezetésért. A műnek 1944-ben megjelent a második kiadása is, amihez **Vadnay Emmy**²² írt hosszabb bevezetőt.²³ A kötetből „eltűnt“ Annie Besantnak az angol fordításhoz írt bevezetője, ezzel szemben Vadnay Emmy külön függelékben szedte össze a szanszkrit kifejezéseket és magyarozataikat. Ezenkívül összevetette Besant prózai fordítását **C. C. Caleb**²⁴ verses angol fordításával, amiből az derült ki számára, hogy a két szöveg felfogása nem mindenben azonos. Sőt tanulmányozta **Molnár István**²⁵ kéziratos fordítását is. Mindezek ellenére tudományos igényű fordítást csak a szanszkrit eredetiből tartott volna elképzelhetőnek. A szöveg magyar fordítóját, Gömöriné Maróthy Margitot, bevezetőjében nem említi, de azt igen, hogy „az alkalmazott ellenőrzési módszer révén a fordítás elérte a lehető legnagyobb pontosságot a *Bhagavad Gita* értelmének visszaadása tekintetében – már amennyire pontosságról szó lehet egy olyan műnél, amelynek részein maguk a hindú szakértők még ma is hevesen vitatkoznak“.²⁶ A címlap szerint Vadnay Emmy átnézte, beveze-

Gömöryné Maróthy Margit könyvének címlapja

téssel és jegyzetekkel látta el a kötetet, valójában alaposan átdolgozta, átjavította Gömöryné fordítását, de azt nem tudjuk, hogy ezt a fordító beleegyezésével (netán közreműködésével) tette-e. A jegyzeteket C. C. Caleb fordítása alapján készítette Vadnay.

Gulyás Pál bibliográfiájának új sorozata a Bhagavad Gítát megelőzően még két művet tulajdonít Maróthy Margitnak, tévesen. A szócikk Maróthy álnevei között felsorolja R. Á.-nét is, azaz **Ráthonyi Ákosnét**, a *Változó világ* és a *Világunk átalakulása* című művek fordítóját. E két mű valójában egy, Annie Besant nyolc előadásának

BHAGAVAD-GITÁ AZ ISTENI ÉNEK

SZANSZKRITBÓL FORDITOTTA
ANNIE BESANT

ANGOLBÓL FORDITOTTA
GÖMÖRYNÉ MARÓTHY MARGIT

BUDAPEST
LEGRÁDY NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R-T.
1924.

Gömöryné Maróthy Margit könyvének belső címlapja

mit in szolgálat, az
szeg a templom...
L. No. 955 II. 22.
Isaák Eleméne-
s. Maróthy Margit.

Holéczy Igazgató Úrnak, a bölcsnek, mélyreható, mindent megértő, jóságos tekintete, és a tudományos akadémia tudósának, Krúdy Gábor Úrnak élénk szeme őrzik és építik a Rimaszombati muzeumot tovább – tovább – nekik ajánlom kis könyvemet.

„Az én Istenemnek, akit én szolgállok, a Mindenség a temploma.“ (Holtak könyve)

Serke, 955. II. 22.

Isaák Eleméne
Sz. Maróthy Margit

– ezekkel a szavakkal ajánlotta a könyvét a múzeum munkatársainak.

szövege: eredetileg *Changing World* címmel jelent meg, és a Teozófia című folyóirat 1914-ben és 1915-ben már közölt belőle részleteket is, de a könyv csak 1917-ben látott napvilágot. A teozófus Ráthonyi Ákosnét valószínűleg első férje révén azonosították Maróthy Margittal. A Teozófiai Társulatban Ráthonyi Ákosné és Gömöryné Maróthy Margit azonban két különböző személy volt, ami többek között abból is kiderült, hogy 1925-ben a Társulathoz négyen utaztak Adyarba a világkongresszusra: „A Teozófiai Társulat fennállásának 50. évfordulóját ünneplik Adyarban, Indiában... Tőlünk a Magyar Teozófiai Társulat képvisel-

Dr. Veress Samu, a Polgári Kör Irodalmi szakosztályának vezetője

letében Ráthonyi Ákosné, a Keleti Csillagrend képviselőjében Reisch Alfréd mentek el, velük utazik Hild Károlyné és Gömöriné Maróthy Margit. November 30-án búcsúztunk el tőlük, és csak december 22-én érkeznek Adyarba.²⁷ A teozófus Ráthonyi Ákosné egyébként egy időben elnöke is volt a társulatnak, **Nádlér Róbert** festőművészt követően.²⁸

Indiai élményeiről Maróthy Margit könyvet is írt²⁹, melyben sűrűn kitért a teozófiai tanításokra, hiszen a hajóját során számos előadással készítették fel a küldötteket a kongresszusra. Könyvében nemcsak az általa megfigyelt szokásokról, látnivalókról írt részletesen, hanem India vallásait is ismertette. Hajójuk Bombay-be érkezett, onnan folytatták útjukat vonattal Madraszba. Maróthy Margit beszámolt arról, hogy magyar társaival együtt személyesen is találkozott a Teozófiai Társaság legnagyobbjaival, köztük Annie Besant-nal, aki 1907 óta, Olcott halálát követően lett a Teozófiai Társulat elnöke. Annie Besant Londonban csatlakozott a társulathoz, Indiába érkezvén átvette az indiai szokásokat és öltözködési módot, és azt hirdette magáról, hogy korábbi inkarnációiban indiai volt. Maróthy Margit így írt róla: „78 éves és dolgozik napkeltétől éjszakáig. Munkájának eredménye Indiában is mindenütt látható, iskolák, kollégiumok, egyetemek, melyeket ő alapított, ő épített, ő tart fenn.“³⁰ Besant 1898-ban megalapította Benáreszben a *Central Hindu College*-ot, ami alapját képezte a későbbi *Benares Hindu University*-nek. Később, amikor a kongresszus után Maróthy elutazott Benáreszbe, lelkesen számolt be a kollégiumról: „Az egész szomorú Benáreszben az egyetlen vigasztaló és szép reményt nyújtó dr. Annie Besant kollégiuma, iskolatelepe, ... [amit] később kisajátítottak hindú egyetemnek. A Velszi herceg itt nyerte első doktorátusát.“³¹ Benáreszi idegenvezetőjük még protekciót is kért Maróthyéktól, hogy a lányát felvegyék ebbe a kiváló intézetbe.³² Besant politikai tevékenységéről pedig azt írta, hogy „nagyban hozzájárult a nemzeti öntudat felébredéséhez.... A Nemzeti Párt elnöke.“³³ Maróthy valószínűleg az *Indiai Nemzeti Kongresszusra* gondolt, mert Besant-t India függetlenségéért folytatott politikai agitációjáért a brit hatóságok bebörtönözték, és csak 1917-ben a széleskörű tiltakozás miatt engedték szabadon. Az indiai nacionalisták ekkor azzal biztosították mély tiszteletükről, hogy egy teljes évre megválasztották az Indiai Nemzeti Kongresszus elnökévé. Két évvel később, amikor a Kongresszus Gandhi befolyása alá került, Besant visszavonult a politikai élettől, és csak a teozófiával foglalkozott.³⁴ 1933-ban halt meg hosszú betegség után és azt követően, hogy mélyen csalódott pártfogoltjában, Krisnamurtiban, akit 14 éves korában a teozófusok új Világtanítóként hirdettek (de 18 évvel később Krisnamurti bejelentette, hogy mégsem ő a várvavárt tanító, a Messiás.)³⁵

Maróthy Margit az adyar-i konferencia résztvevőiről, előadóról is beszámolt könyvében, Besant-on kívül megemlítette **Dzsinarádzsadásját**, aki később a Teozófiai Társaság elnöke lett, és a *The Cultural Heritage of India* című sorozat indiai vallásokat tárgyaló IV. kötetében a teo-

zófiáról szóló részt írta. Leadbeaterrel is találkozott, aki együtt dolgozott Olcottal, a Teozófiai Társaság egyik alapító tagjával Ceylonban. Az útikönyvben nem találtam annak nyomát, amit Szombathy Viktor említett, hogy Indiában Tagore-ral is találkozott volna, persze nem feltétlenül Adyarban, de máshol sem.³⁶ Adyarban a küldötteket többek között megismertették a ma is híres könyvtárral, ami Maróthy Margit számára is nagy élményt jelentett: „A Védák 4000 éves pálmalevelekre karcolt példányát adja kezembe fehér szakállas sötét bőrű teozófus társam.“³⁷ Adyarban a kongresszus mellett számos eseményen, így többek között egy zenei esten is részt vett, ahol a vinán játszó indiai művész egy magyar regőst idézett fel benne, sőt a dallamok Rákóczi kuruc nótáira emlékeztették. A magyar és hindú zene karakterének hasonlóságáról eszmét cserélt egy európai műveltségű indiai íróval, **Subarow**-val is, aki a hun-magyar rokonság alapján magyarázta a hasonlóságokat: „mint mondja, a hunok hosszú ideig voltak felső Indiában, így valószínűleg onnan hozták, onnan ered e hasonlóság a népművészetben, zenében és a festészet népies motívumaiban. A tulipánt, szegfűt éppen úgy megtaláljuk az indiai népies ornamentikában, mint a stilizált lótusz levelet és stilizált pávát a magyar népművészetben. Tamil nyelven Magyarországot Hunakerinek nevezik, ami annyit jelent: Hunok hazája, Huna-Keria.“³⁸ A hun-magyar rokonság elképzelése ismert volt Maróthy Margit Indiába utazása előtt is Magyarországon, **Dzsivan-dzsi Dzsamsédzsi Modi** indiai professzor révén, aki 1925-ben járt Budapesten. **Zajti Ferenc** a *Magyar évezredek* című könyve bevezetőjében idézte Modi szavait: „...a hunok feltétlenül a magyarok ősei voltak – s így a mai magyarság az ősi skytha-népek egyedüli leszármazottai –, mely magyarságnak a történelme a ma élő összes nemzetek legősibb történelme.“³⁹ Modi elmélete nyilvánvalóan hatott Zajtira, aki előbb lefordította az indiai professzor könyvét,⁴⁰ s ezt követően alkotta meg *Magyar évezredek* című művét. Modi többek között **Deguignes**-t is idézte előbb említett könyvében, aki a „hun nép“ elnevezést gyűjtőfogalomként értelmezte, s kijelentette, hogy a meghatározás magában foglalta a hunok mellett az ephthalitákat, vagyis a fehér hunokat, az avarokat, bulgárokat, magyarokat, kazárokat és besenyőket.⁴¹ Talán Maróthy Margit könyvtárában is megvolt már Modi könyve, vagy esetleg ott volt az indiai professzor budapesti előadásán, és indiai élményei csak felerősítették benne a hun-magyar rokonság elképzeléseket.

A teozófia jegyében, mely szerint „a teozófia nem valóság, nincsenek szertartásai, de a minden vallásnak mélyén rejlik Igazságot keresi“⁴², tanulmányozta Maróthy Margit India vallásait, a dzsainizmustól kezdve, a hinduizmuson, buddhizmuson át a zoroasztriánizmusig. Elmesélte találkozását egy buddhista szerzetessel, aki megszólította, hogy legyen a tanítványa, mert látta, hogy milyen mélyen érdeklődik a buddhizmus iránt.⁴³ Ugyanennek a szerzetesnek egy francia hölgy saját nyolc éves kisfiát ajánlotta fel tanítványul, avatási szertartásáról Maróthy Margit részletesen beszámolt.⁴⁴ A kongresszus alatt szomorú esemény

is történt, meghalt egy teozófus társuk Adyarban, akinek elhamvasztásáról szintén beszámolt, a máglyát maga Annie Besant gyújtotta meg. A jubileumi ünnepség után észak felé vette útját, Calcuttába, majd Benáreszbe utazott. Az utóbbi helyen lévő Durgá templom állatáldozatai megdöbbenették: „Szinte hihetetlen, hogy a hinduizmusnak, e gyönyörű filozófus-vallásnak népies szertartása mily módon jutott ily tévelygésbe, hogy állatot öl áldozás gyanánt.”⁴⁵ Éles szemre vall, hogy különbséget tett a népies és a teologizált hinduizmus között. Benáresz után természetesen még ellátogatott Jaipurba és Agrába is. A hindú nők helyzetéről reális képet festett, de a férfiakat már kissé eszményítette: „A férfiak szabadak, műveltek, a vallásnak és a filozófiának szentelik magukat, a tanultabbak a szanszkrit nyelven írt Védákat olvassák, életük nagy részét meditációval töltik: minden hindú filozófus. A brahmin, a papi kaszt és a ksatrija a harcosok kasztja sokat tanul, s sokat elmélkedik; ha szerényebb sorsú nappal munkájával foglalkozik, de éjszakájának felét tanulmányokra fordítja, s a nap feljötté már meditációjába merülve találja.”⁴⁶ Maróthy Margit bráhmána kísérője Agrában nem fogadott el fizetséget a vezetésért, amikor megtudta, hogy a hölgy lefordította a Bhagavad Gítát saját anyanyelvére.⁴⁷ Végül visszatértek Bombay-be, s innen indultak a többi teozófussal haza Európába.

A kongresszus után több előadást tartott indiai élményeiről a Társulatban, valamint a Pesti Vármegyeházán is. Az utóbbiról, melynek címe *India és a teozófia* volt, tudósított a Pesti Hírlap⁴⁸ és *Az Újság*.⁴⁹ A pesti Hírlap Maróthy Margit hatalmas sikerét a színpadi múltnak is tulajdonította, míg *Az Újság* részletesebben érintette előadása témaköreit, a könyvtárat, Besant „nőapostol” tevékenységét, és a teozófiai eszméket. Szombathy Viktor szerint Gömörben is tartott élménybeszámolót, csakhogy itt nem sikerült híveket toboroznia a társulatba, mert az egyébként hálás hallgatóság megállapítása szerint sok pénz kell ahhoz, hogy valaki teozófus legyen és eljusson azokra a helyekre, ahol Gömörnyé is járt.⁵⁰ A Teozófiában ezután több cikket is publikált még, pl. *A gondolatformákról*,⁵¹ *A szépség útja*,⁵² *Néhány szó Krishnamurtiról*⁵³ címmel.

További életéről csak Danis Tamás tanulmánya számol be részletesen. Eszerint még egyszer férjhez ment, de ekkor is gyakran tért vissza Serkére, majd férje halála után, 1944-ben végleg. A háborút sikerült átvészelnie, de azt követően az udvarházából csak egyetlen szobát kaphatott meg. 1947-48-ban a lakosságcsere során áttelepülhetett volna, de nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel.

1955. február 27-én halt meg, Gömör Olivér sírkertjében temette el **Zajdó László** református tiszteletes.

Végrendeletében könyvtárát a *Sárospataki Főiskolára* hagyta, de végül nem oda került, hanem a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeum* örzi.*

*Végrendeletét utóbb módosította, s ennek eredményeképpen könyvtárát a múzeumra hagyta (a szerk. megjegyzése)

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

¹ Danis Tamás: A magyar színészet fénylő csillaga. Maróthy Margit és Gömör. In: Visszapillantások. Rimaszombat. 2006. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. (Gömör-Kishonti Téka 13.) 280. p.

² Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 267. p. (A szövegben szereplő idézeteket mindig az eredeti helyesírással közlöm.)

³ A szakirodalom a Nemzetközi Teozófiai Társaságot „társaság” elnevezéssel illeti, míg a magyar szervezetet a magyar teozófusok „társulat”-ként jelölik, ezt a kettősséget én is megtartottam.

⁴ Szombathy Viktor: Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 268. p.

⁵ A levelekkel és Blavatsky más visszásnak tetsző dolgaival is részletesen foglalkozott J. N. Farquhar: *Modern Religious Movements in India* című műve. New York. 1924. The Macmillan Company. 208-291. p. Ahhoz képest, hogy amikor Farquhar 1924-ben a könyvét írta, még nem volt a mozgalomról megbízható történeti összefoglalás, és az alapítók hitelt érdemlő életrajza sem állt rendelkezésére, igen részletesen és alaposan tárgyalta a teozófiai társaság kezdeti szakaszának történetét.

⁶ <http://www.globenet.hu/teozofia/>

⁷ Eliade, Mircea: *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Bp. 2002. Osiris. 13. p.

⁸ Eliade, Mircea: *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Bp. 2002. Osiris. 15. p.

⁹ Tavasz Sándor: A jelenkor szellemi válsága. – Kritikai útmutató – Kolozsvár. 1923. Minerva Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet Rt. 43. p.

¹⁰ Tavasz Sándor: A jelenkor szellemi válsága. – Kritikai útmutató – Kolozsvár. 1923. Minerva Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet Rt. 52. p.

¹¹ Eliade: id. mű p.66. R. Guénon kritikája az „Általános bevezetés a hindú doktrínák tanulmányozásához”. c. művében olvasható magyarul. Debrecen. Kvintesszencia Kiadó. 239-247. p.

¹² Henney Vilmos – Szlemenics Mária: *A Teozófiai Társulat csödjé*. Budapest. 1929.

¹³ Rakovszky Iván (1885–1960): politikus és miniszter, 1922. jún. 16. – 1926. okt. 15. között belügyminiszter volt Bethlen István kormányában, 1944. aug. 29. – 1944. okt. 16. között pedig a vallás- és közoktatásügyi tárcát vezette a Lakatos-kormányban.

¹⁴ Henney Vilmos – Szlemenics Mária: *A Teozófiai Társulat csödjé*. Budapest. 1929. 34-35. p.

¹⁵ Henney Vilmos – Szlemenics Mária: *A Teozófiai Társulat csödjé*. Budapest. 1929. 43. p.

¹⁶ A csend hangja. Törredékek az arany szabályok könyvéből. Szanszkritből fordította és jegyzetekkel ellátta: H. P. B. Angolból fordította: G. M. M. 2. jav. kiad. Magyar Teozófiai Társulat. [1932]

¹⁷ A csend hangja. Törredékek az arany szabályok könyvéből. Szanszkritből fordította és jegyzetekkel ellátta: H. P. B. Angolból fordította: G. M. M. 2. jav. kiad. Magyar Teozófiai Társulat. [1932] 8. p.

¹⁸ Alcyone [Krishnamurti Jiddu]: *A mester lábainál*. Angolból fordítva. Budapest. é. n. ; 3. kiad. Bp. 1922.

¹⁹ A Bhagavad Gítá vallásbölcseleti mű, a Mahábháratá egyik utólagosan betoldott fejezete, a hindúk egyik legszentebbnek tartott műve. Keletkezését tekintve időszámításunk körül jött létre.

²⁰ Viszonyításképpen egy középiskolás diák tandíja 1 millió korona volt évente, vagy ha a korona vásárlóértékét nézzük, akkor pl. 1924 őszén egy tinó ára 6,2 millió korona volt.

²¹ Teozófia. A Magyar Teozófiai Társulat Lapja. 13. évf. (1924) 7-9 sz. 81. p.

²² Vadnay Emmy szintén teozófus volt, akinek 1943-ban jelent meg a Magyar Teozófiai Társulat kiadásában Annie Besant egy másik könyvének fordítása, „Bevezetés a jógába” címmel. A fordítót Vadnay Emma néven tüntették fel.

²³ Bhagavad Gítá. Ford.: Gömörnyé Maróthy Margit. II. kiadás. Átnézte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Vadnay Emmy. Budapest. 1944. A Magyar Teozófiai Társulat Kiadása.

²⁴ Vadnay lábjegyzetben közli a fordítás adatait: „The Bhagavad Gita, or, The Song Divine. A Metrical Rendering with Annotations, by C. C. Caleb, M. B., M. S. Second Revised Edition. Rama Krishna & Sons, Lahore.

1934. Sajnos Caleb-ről nem sikerült semmilyen információt megtudni, talán teozófus volt.

²⁵ Molnár István (1875–1943) református főgimnáziumi tanár volt Hajdúböszörményben, és Gulyás Pál „Magyar írók élete és munkái” című művében a valószínűleg kéziratban maradt munkák között tüntette fel fordítását, többek között Nietzsche Szanszkrit nyelvkönyvével együtt.

²⁶ Bhagavad Gítá. Ford.: Gömöriné Maróthy Margit. II. kiadás. Átnézte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Vadnay Emmy. Budapest. 1944. A Magyar Teozófiai Társulat Kiadása. 20. p.

²⁷ Teozófia. 14. évf. (1925). 9-12. sz. 192. p.

²⁸ Tarjányi Eszter: A szellem örvényében. A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai. Budapest. 2002. Universitas Könyvkiadó. 102. p.

²⁹ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 1929.

³⁰ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 60. p.

³¹ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 124. p.

³² Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 125-126. p.

³³ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 60. p.

³⁴ Joseph W. Elder: India and Western Intellectuals. In: Chapters in Indian Civilization. Dubuque, Iowa. 1970. Vol. II. 56-57. p.

³⁵ Joseph W. Elder: India and Western Intellectuals. In: Chapters in Indian Civilization. Dubuque, Iowa. 1970. Vol. II. 56. p.

³⁶ Szombathy Viktor: Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 268. p.

³⁷ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 59. p.

³⁸ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 76. p.

³⁹ Zajti Ferenc: Magyar évezredek. Skytha-Hun-Magyar faji azonosság. Budapest. 1939. 5. p.

⁴⁰ Jivanji Jamsedhji Modi: A hunokról, akik meghódították Indiát. Mi volt a hunok vallása. Budapest. 1926. Aveszta-könyvtár. A könyv rövid előszavát József Ferenc főherceg írta.

⁴¹ Jivanji Jamsedhji Modi: A hunokról, akik meghódították Indiát. Mi volt a hunok vallása. Budapest. 1926. Aveszta-könyvtár. 3. p.

⁴² Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 57. p.

⁴³ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 91-92. p.

⁴⁴ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 97. p.

⁴⁵ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 115. p.

⁴⁶ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 145-146. p.

⁴⁷ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 146. p.

⁴⁸ Pesti Hírlap. 1926. május 6. 11. p.; május 7. 13. p.

⁴⁹ Az Újság. 1926. május 7. 5. p.

⁵⁰ Szombathy Viktor: Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 267-268. p.

⁵¹ Teozófia. XVII. évf. (1928.) 1-2. sz.

⁵² Teozófia. XVII. évf. (1928.) 6-12. sz.

⁵³ Teozófia. XVII. évf. (1928) 6-12. sz.

Gömöriné Maróthy Margit naplójából

Emlékezés az ún. őszirózsás forradalom és a tanács hatalom eseményeire a Rima mentén

1918

November 28. Reggel összedobolják a gyűlést. Nemzeti tanács megalakulása. Községi őrség nem alakul meg, nem teszi le a fiatalság a fogadalmat. Követeli Berger élelmiszerraktárának átszállítását a szövetkezetbe. Ajánlatomra a tanács tagjainak ellenőrzése alatt ez meg is történik. Ott találnak rumot, melytől megrészegevedve mennek egy lagziba. Este kigyúl a Rainer szénás, szalmás szérűje, betörnek Reiner lakásába, honnan fegyvert és szivart visznek magokkal. Főszolgabíró telefonon kérdezi tőlem, küldjön-e katonaságot? Kérelmemre, hogy ne küldjön, a nélkül is csend lesz, nem küld. Egy órával később megtelefonálja, hogy ki van hirdelve a statárium. Este tizenegykor kimegyünk nézni, nem csap-e át hozzánk a tűznek lángja, kis idő múlva jön egy csapat katonaság egy elfogott emberrel az R. udvarából. A vezető hadnagy bemutatkozik, dr. **Mándoki**, saját maga szedte össze a nemzetőröket Feleden és áthozta, hogy összeszedje a lázongókat, félti édesanyját és nővéreit, kik itt laknak a községben. Kérelmemre letesz szándékáról és elbocsátja az elfogott embert.

November 29. Este 7-kor telefonál a jegyző, küldjek hozzá fegyvereket, mennek a falut őrizni, miután Ajnácskő felől, Péterfaláról, Hangonyból nagy rablóbanda jön, kik mindent gyűjtogatva és kirabolva mennek községről községre. Minden negyedórán kapok értesítést, hol tartanak. Végre éjfél tájt telefonál **Putnoki**, a főispán Rimaszombatból, hogy hol vannak? Akkor jön a telefonhír Jesztéről, hogy miután kirabolták a **Gulácsy** pusztáját, még járólóvait is elhajtva, Jesztén úgy bele vannak merülve egy zsidó bérlő kastélyának rablásába, hogy azzal nem lesznek készen reggel előtt, tehát nyugodtan lefekhetünk.

November 30. Reggel megjelenik egy zsidó hadnagy és őrmester vezetése alatt 20-25 katona csapat, kik direkt hozzám lettek küldve, azon megbízatással, hogy a lázongókat fogják el és azonnal löjjék főbe. Miután védelmére keltem a falusiaknak, igen rám nézett a kis zsidó hadnagy, s gyanakodó hangon mondja, hogy némely községben a tanács tagok is lázadók. Visszautasítottam e vádat, és mint tanács tag felelősséget vállaltam a rendért. Végre elmentek, a Rima hídnál lőttek néhányat a levegőbe, nem fogtak el senkit.

November 31. Megalakul a községi őrség, s bár a fogadalmat nem teszik le, az egész község fegyvert forgató embere, felváltva, 10-13 ember őr állt minden éjjel. Itt van az őrszobájuk, mindig kapnak kétszer éjszakánként

Gömöriné Maróthy Margit Indiában
(Az Indiai utamról c. könyvből)

egy kis forró teát, pálinkát és dohányt. Így tart ez egy hónapra keresztül, míg végre megnyugosznak a kedélyek.

*

1919

Megalakul a kiszagda párt – sok súlyos változás – jön a kommunizmus, eleinte nincs talaja, lassan gyökeret ver. Megalakítják bizalmi férfiakból a tanácsot. 25 kor[ona]. a napszám, 8 000 k.[orona] egy béres jövedelmének értéke.

Április 30. A jegyző telefonál kocsiért, melynek két biztost kell kiszállítania a Petresre. Magam is elmegyek a biztosokkal beszélni, mi a szándékuk a Petressel. Mennek kommunizálni. Miután magam reflektálok a birtok vezetésére, megkérdezem, miben áll a kommunizálás tulajdonképpen. „Annyi az egész, hogy kimegyünk és megkérdezzük a cselédeket, megvannak-é elégedve a fizetéssel, és ohajtják-é a kommunizálást?“. „S ők már tudják, mi a kommunizálás?“ – kérdem. „Többet nem“. Volt a válasz. Végre sikerült tőlük megtudnom, hogy a megállapított cselédbéreiket kapják tovább, s ha a birtok nem hozná ki annak fedezetét, úgy a kommunista kereshet magának más birtokon részességet, ha kap. A birtok vezetőjét az állam fizeti. Ezek után megkérdeztem, mi lesz az erdő birtokkal? „Természetesen az is a birtokhoz tartozik, tehát kommunizálva van“. Figyelmeztettem őket, hogy az erdőt magam kezelem s abban két hét alatt olyan károkat lehet tenni, melyet száz év sem pótol. Erre kijelentették, hogy kezeljem teljes rendelkezési joggal továbbra is. A mint a jegyzői irodából kijövök, meglepetve látom, hogy a biztos elvtársak úti podgyásszal járnak, táskák és plédek vannak a kocsi feltéve.

Kimentek a pusztára, ott kijelentették, hogy a birtokkal nem rendelkezik sem a volt tulajdonos, sem a bérlő, hanem a cselédeké, s abban maguknak dolgoznak. Ezzel átültek egy már rájuk váró szekérre és elléptek, egyleőre nem is tértek vissza.

Május 3. Szép ragyogó napban, egy puska lövés nélkül bevonulnak a csehek. A vörösek a közeli falvakból elsiettek, hírmondójuk sem maradt. A cseheknek néhány szekere át ment a községen. Félóra múlva kidobolták, hogy minden intézkedés, melyet a kommunisták tettek, érvénytelen. Az órát toljuk egy órával hátrább. Egyetlen katonát nem hagynak, teljes a rend és nyugalom.

Május 12. Eddig csend és békesség volt. Most néha távolról hallatszik erős ágyúzás. Megjelenik egy vörös repülő, itt kereng kertünk és házunk felett. Az állomásnál ágyúkkal lőnek rá – elszáll.

Május 13. Ismét repülő jelenik meg, lőnek reá, nem találják. A távoli erős ágyúzás egyre közeledik. 10 óra ötven perckor közvetlen közelben a kriptánál, szüntelen erős ágyúzás és gépfegyverek kattogása. Páncél vonat érkezik Fülekről vörösekkel, páncélvonat Szombatból csehekkel, kertünk alatt folyik az ágyúzás, a vörösek elveszik a csehek páncél vonatát, a csehek visszavonulnak Szombatba, a vörösek Fülekre.

Május 14. Itt csendesség van, sem csehet, sem vöröset nem látunk, csak távolról hallunk erős ágyúszót. Losoncánál megverik a cseheket.

Május 15. Végre egy egészen csendes nap.

Május 16. A nap csendességben telt el. Későn este már aludtunk, zörgetés, cseh tiszték kérnek szállást, maguk és a legénység részére. 60 ember alszik a rozoga szénapadláson: az inas szoba „Kanzellei“, ott három altiszt, idefent egy hadnagy legényével.

Május 17-ikén ismét szálláskeresők jönnek.

18-ikán egy alezredes, egy orvos és állatorvos laknak itt. Félórára ide jön az ezredes Szombatból.

19-ikén mind elmennek, kik itt voltak. Ismét jönnek, nálunk lakik egy fiatal tiszt, kik valószínűleg magyarok. Pár francia szóval köszönik meg a szállást, álneveket írnak alá. Repülő jön, lövöldöznek reá. Másnap elvonul a katonaság, egy csendes nyugodt napot élünk.

21-ikén este elviszik a lovakat szerszámmal, szekérrel.

22. Korán reggel, sőt már éjszaka kezdődik a visszavonulás. Egész nap jönnek megrakott szekerek, élelemmel, munícióval, sebesültekkel, konyhák, huszárság, gyalogság, gépfegyverek, ágyúk, 50-60 emberből álló toprongyos fogoly csoportok vonulnak végig, a kimerültségtől vándorogva, a falun lovas, ökrös, öszvéres fogatok váltják fel egymást. A rettenetes menet tart egész nap, egész este. 11 órakor este a kerítésen átmászva jön négy kimerült, éhes cseh tiszt. Elmondják, hogy Terenyén voltak, támadták Tarjánt, állítólag egy brigáddal, ott 1000 vörös állt velük szemben, sepert köztük a halál, egyik tiszt, ki 19-én itt volt, fogságba kerülve, azonnal agyonlőtte magát.

Május 25. Reggel erős ágyúzás, gépfegyverek ropogása hallik Simonyi felől. Gyönyörű májusi nap, kint ülünk a kertben csattogó madárdal között, úgy látszik, a szokatlan láрма izgatja őket a fokozott éneklésre. A legelőről hallom a tehenek ijedt bőgését, már hajtják is haza.

Május 26. Éjszaka fél tizenkettőtől a kert alatt kopogó fegyvertől nem lehet aludni. Egész nap lövöldözés. Az őrszem a hegyen éppen kijáratunkra lát, s amint valaki kilép az udvarra, vagy a kertbe, azonnal lőnek, fejünk körül repdesnek a golyók, lehetetlen kimenni. Este fél tíztől fél 11-ig szakadatlan ágyúzás, gépfegyver és puska ropogás körülöttünk. Szünet után a gépfegyver elhallgat, de az ágyúk egész éjjel hallhatók.

Május 27-ikén reggel megjelennek a veresek. Lefoglalják nálunk a telefont, tisztí karuk itt van. Elmenetelükkel eltűnik íróasztalomról az óram. Kilépni a házból nem lehet, csak úgy fütyülnek a golyók. Itt a közelben a falusi csordást, ki kertjébe ment, lelőtték, azonnal meghalt.

Délben felviszik gépfegyverüket a kertünkben lévő templomtoronyba. Onnan lőnek szüntelenül. Vissza a csehek nehéz ágyúkból. Ablakunknál mint vonító kutyák suhannak a srapszelek és granátok. Feljön a pap, hív bennünket, hogy menjünk a faluba bentebb, de szegény Ollymmal lehetetlen, nem marad más, mint a 600 éves vastag falakban, bolthajtásokban, bízni, és a biztos tudat, hogy Isten velünk van. Egy óra múlva egyszerre elhallgat az ágyúzás, a vörösek visszavonulnak Simonyiba. Ismét

csendes minden, csak a madarak énekelnek és a tücsök ciripel a kertben. Szedegetjük a kilótt töltényeket. D. u. fél óttól fél hatig ágyukkal lövöldöznek házunkra, kis szünet alatt gyorsan körül nézem az épületet, az udvarban lefűrödött srappelvek, az épület tetejének fele rostává löve. A nagy szoba tetején igen nagy szakítás, s a fedél többi részén is számtalan roncsolás. A padláson rögön megtalálom az egyik üres hüvelyt, állítólag 18-as. Tovább nézeledni nem lehet, ismét kezdődik az ágyuzás. A szobákban, melyek felett a lövedékek becsaptak, semmi nyoma a bolthajtás rombolásának. Három szobának ablakai be vannak löve puska, vagy gépfegyverrel, megtaláljuk a töltényeket. Direkt házunkat lövik még éjszaka 11 óraker is, meg-meg remegnek az ablakok és a vén falak. – Szegény Ollym borzasztó izgatott, este nyolctól 11-ig ordít és dobálja magát a földre, meg akar halni, kér revolvért, nagy nehezen visszatesszük ágyába, ismét csak leveti magát, azzal az ígérettel, hogy majd kap revolvért, végre sikerül két ízben csillapítót beadni. Fél tizenkettő tájt megnyugszik. Alig alszik el a gyertya, ismét reng a ház a súlyos lövések alatt, úgy látszik, megharagudtak a világosságért, pedig az ablakok be vannak rakva nagy deszkákkal, miután spalét nincs.

Május 28. Korán reggeltől ismét ágyú minden oldalról, de úgy látszik, házunk már nem annyira egyetlen célpont. Kilépni nem lehet, rögtön lőnek. Ollym folyvást a kertbe akar menni, alig tudjuk visszatartani. Délután nagy vihar, mely félbeszakítja a gépfegyver és ágyúk zaját, megcsendül telefonunk, bele csapott a villám. Vihar után mély csendesség. – Fél kilenckor lefekszünk, hogy ne kelljen gyertyát gyújtani. 11 óraker, kertünkben, vagy a réten puska lövések, percről-percre nagyobb mennyiségben, egyszer 50 lövés is hallik, fülsiketítő zajjal, mintha közvetlen közlelről lőne egymásra két csoport, házunktól pár lépésre, fél órán keresztül kopognak hálósobánk falán a golyók. A mint ez megszűnik, távolabbról nagyon mély hangú ágyú szó, golyók vonítása az ablakok felett. Kissé elcsendesül. Fél egykor gépfegyverek sűrű csattogása riaszt fel ál munkból... Végre elcsendesednek.

Május 29. A szobafogság tovább tart, kimenni nem lehet, azonnal lőnek. Szegény Ollym mindenáron menni akar a kertbe, mérhetetlen düh fogja el, hogy nem engedjük. Meztelenre vetkőzve, dühöngve lefekszik, ordít, meg akar halni, felugrik, az ápolónót meg akarja fojtani, le kell kötni az ágyhoz, a csillapítónak nincs hatása. Végre elalszik. – E közben, hogy az összhang teljes legyen, a konyhában a szakácsnő vaslapáttal véresre veri, majd agyonüti a szobaleányt. – Hálósobánk ablakait berakatom centiméteres vastag, majdnem mázsás nehéz vas lemezekkel, eléje matracot, deszkákat. Olyan a bolthajtásos alacsony helyiség, mint egy kazamata. Ha gránát nem csap reánk, talán túléljük az állapotot. Ágyú szó és puska lövések hangzanak, közben kelepel a golyó, fütyül a rigó, ragyog a nap, és nekünk itt kell lenni a börtönben. D.u. 3 óra. Szegény Ollym még mindig alszik. – Az éj folyamán a Gizella szobájába is belőttek, reggel ott találjuk a golyót. Az épület túlsó oldalán már alig van ép ablak.

Május 30. Éjszaka 2 óraker nehéz ágyúk sűrű szava ébreszt, csak úgy reng a ház. Úgy hallom, két löveg az épület ezen szárnyába csapott. Reggel 10 óráig tart a rémes ágyuzás minden oldalról. Fél óra szünet, ezt felhasználva megyek a padlásra, megnézni, van-e rombolás, alig érek fel, ismét nehéz ágyú, s tőlem pár lépésre erősen hull a vakolat. – Kisebb nagyobb szünettel folyvást tart az ágyuzás. – Az ablakból sóváran nézzük, hogy az öt nap alatt, mióta ki nem léphettünk, gyönyörűen kivirítottak az iriszek, petúnia arboréták, s éppen most nem élvezhetjük a kertet, mikor a legszebb. Csak elvonulna már felettünk a vihar! Szegény Ollym, ma déli egy óráig aludt, nyugodt.

Május 31. Bevonulnak a vörösek, mennek tovább előre; a csehek elhagyták Feledet, a mint mondják Szombatot. Néha a közelben még egy-egy ágyúlövés, de annak dacára már szabadabban járunk, már a kertet is körül lehet nézni. Szegény Ollymnak ismét rossz napja van, folyvást harangozást hall, a földön fekszik meztelenül és folyvást meg akar halni. Csak tudnám enyhíteni szenvedését! Házunk oldalán temérdek lövés nyoma, a golyók szerte hevernek. Az ápolónő szobájának ablaka alatt lévő hársfa ága ketté löve, mely által a golyó, kissé eltért útjából, csak ennek köszönhetjük, hogy nem az ablakba jött.

Június 1. A kocsis haza jött, a lovakat ott hagyta.

Június 11. A száz holdon felüli birtokosokat berendelik Feledre. Kijelenti előttük egy biztos, hogy a kinek száz holdon felül van birtoka, attól elveszik egész vagyonát. Folyó év december 31-ikén át kell adni házát, kertjét, három szoba bútort és annyi ruhaneműt vihet magával, a mennyit a tanács jónak fog látni.

Június 26. Megjelenik **Czibur** és **Zádor**, leltárt vesznek fel a szocializált birtokról.

Július 1. A vörösek rohamos kivonulása. Szakadatlan zakatolnak a vonatok, viszik a temérdek katonát és munióit, valamint párnák, bútorok, élő állatokkal vannak megrakva a nyitott teher kocsik. Putnokynak egész otthonát kikopasztják, állítólag 38 szekér vitte egész éjszaka a bútorokat, a szárnyast, sertéseket, tehenet, juhokat elhajtották. E hírre a mosókonyhába zártam teheneinket. Veszélyben forgott a fehérnemű és a **Szilassy** által feljelentett írógép és telefon.

Július 3. Ma láttuk viszont az első cseh katonát.

Július 5. Ma hirdették ki a statáriumot, s hogy a Tanács kormány intézkedései nem érvényesek. Az órát ismét hátrább toljuk egy órával. Tegnap még hallható volt néhány ágyú lövés, ma már teljes csendesség van.*

*Az szöveg nyelvi-stiláris sajátosságait megőriztük (a szerk. megj.)

Danis Tamás

Rejtély – kedves emlék

A Rima déli irányú kanyarulata fölött, hordalékos par-ton épült község története igen gazdag. Serke évszázado-
kon át központja volt ennek a tájnak. A fölötté kimagasló,
kúp alakú hegyen, folyóvizek találkozásánál állt őrt Kapla,
a ma már csak *Serki várnak* nevezett erőd.

Az emberi emlékezet számos titokzatos mendemondát őriz, színezett és hagyott hátra az utókornak erről a vidékről.

Szülőházam ablakából gyakran csodáltam az erdő borította Várhegyet. Édesapám **Mikszáth Kálmán**: *A magyar lovagvárok története* c. kötetéből gyakran felolvasott. Szerettem volna megismerni Kapla történetét. A vár körüli tanyákon (Barta-, Czifra-pusztá) lakó pajtásaim sejtelmes történeteket meséltek, ilyen az, hogy a várdombon túl, a bővizű forrásba dobott kacsa órák múltán a Gömör-kert tavában bukkant fel, ahol halászhatott; a hegyoldal lábán homokkőbe vájt bolthajtás a vár és a kastély földalatti összeköttetését sejtette. A nyugati kaptatón található kis mélyedésben állítólag **Mátyás király** tojást főzött. Képzetelemben hősök, lovagok és tündérek jelentek meg.

Felcseperedve aztán megmásztuk a várdombot. A bástyák, várfalak után tudakozódva édesapám elmondta, hogy ezekből a kövekből a kései századokban serkei és feledi templomokat, udvarházakat építettek.

A továbbiakban képzeletemet a Gömör-park és kastély foglalkoztatta. Vasárnap délután kortársaimmal a nagy vashíd alatt átbújva, a bokrokkal és földsáncsal védett kertbe belopóztunk. Megsodáultuk a gyönyörű virágokat, az ismeretlen cserjéket és délszaki fákat. Egyik alkalommal tekintélyt parancsoló úr a leányok által csokorba kötött virágokat a földre tétette és ellentmondást nem tűrő hangon kitessékelt bennünket.

Az évek múltak és a kastély Nagyasszonya felőli rejtelmes híreket nehezen értettük.

- Állítólag otthonában kígyót melenget.
- Valamilyen sajátos indiai hitet követ.
- Aranyból készült bálványt imád.

Amikor szomszédunkba látogatott, az ernyőszerűen lehajtható tetejű, magyar rendszámú, Fiat gyártmányú gépkocsiján érkezett meg. Megjelenése csodálatosan előkelő volt.

Gömör Olivérné évtizedes özvegysege és serkei tartózkodása idején tevékenyen bekapcsolódott Rimaszombat és környékének kulturális életébe. Ezt bizonyítják a mellékelt korabeli újságcikkek.

A II. világháború befejezése utáni hónapok adtak választ a hiedelmekre, amikor a személyét körülvevő misztériumok feloldódtak. Bekövetkezett a pengő-csehszlovák korona pénzváltása. Gömör Olivérnének kötött betétre kellett elhelyeznie pénzeszközeit. Gondjával a régi időkben ismert Édesapámhoz fordult, aki a Nagyasszonyhoz küldött, tudjam meg, miben segíthet.

Húszéves legényke voltam, néhány hónapja fogságból

tértem haza. A hajdani kulcsárnő, akivel most minden gondját megosztotta, nyitott ajtót és látogatásomat bejelentette a „Méltó“-nak. Elfogódva léptem az általa kiválasztott és használatára meghagyott egyetlen helyiségbe, a könyvtárba. Bizonyára úgy vélte, hogy ez a helyiség lehet a jövőben igazi otthona. Meghatott a több ezer könyv és a rend. Bemutatkozás után átadtam szüleim üdvözlését. Kedvesen érdeklődött Édesapám iránt, majd én nehezen oldódó nyelvel tájékoztattam körülményeinkről, az aktualitásokról. Egyénisége, csodálatos hangja, választékos, de közvetlen szavai feloldották megilletődésemet. Majd adott helyzetére utalt, kérte betétje beváltását és feloldását. Édesapám közbenjárására 100-100 koronás, folyamatos felszabadítást sikerült kieszközölni. Ebből az összegből és az időnként potom áron eladogatott személyes értékeiből, dísztárgyaiból további 10 esztendőn át biztosította megpróbáltatásokkal terhelt életét.

Ez a számomra felejthetetlen és emlékezetes találkozás sürgette bennem korábbi megemlékezésemet a „Magyar színészet fénylő csillagáról“. Egyben feloldotta a gyermekkorból származó, a vár, a kastély és a „Nagyasszony“ körül kialakult rejtélyekkel teli világot.

Schwalm Nándor: A serkei templom (1912) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 602) • Mgr. Ján Alácé felvétele

Balladás végű anekdota kisregényben elbeszélve (Gömöry Olivér *Egy köpöedény története c. kisregénye* elé)

Akár így is kezdhethetném: **Gyulai Pál**, a „mérge kis öregúr”, míg élt (1909-ben halt meg) olyan eredményesen harcolt **Mikszáth Kálmán** ellen (főleg az író anekdotizmusa irritálta), hogy az újabb nemzedékeket szinte elriasztotta a nagy mesélő követéséért: kimondott Mikszáth-tanítványokról alig-alig tud az irodalomtörténet. Az alábbiakban a kevesek egyikét mutatjuk be.

Gömöry Olivér 1869-ben született Pohorellán / Koháryházán, s 1920-ban halt meg Serkében. (Csak tíz évvel élte túl mesterét.) Nevét a legrészletesebb irodalmi lexikonok sem jegyzik, hisz életében csak egy kisebb írása jelent meg nyomtatásban. Pedig amint azt az alábbiakban kéziratból közölt kisregénye tanúsítja, volt érzéke a meseszövéshöz, a környezetrajzhoz, a jellemformáláshoz.

S mindenekelőtt Mikszáth Kálmánhoz.

Az *Egy köpöedény története* minden valószínűség szerint Mikszáth ún. megyei történeteinek az ihletésében íródott: fent, az államtitkárok és panamák szintjén eldöntik, hogy az országos higiéné érdekében minden községi hivatal és iskola köpöedényt köteles vásárolni, s ez az abszurd fenti döntés lent, egy isten háta mögötti tót faluban egy szegényasszony meggyilkolásához vezet.

A balladába hajló anekdota egy regény (legyen az bár csak „kisregény”) terjedelméhez természetesen kevés, ezt a szerző is érzi, s a szerkezet cselekménytelen részeit maró társadalombírálattal, szatírával, a képviselő- és művészvilág helyenként pazar megjelenítésével, a jellemek és környezet aprólékos, realista leírásával tölti ki.

S pontosan ez a realista hitelű jellem- és környezetrajz az írás legfőbb erénye. A tizenkilencedik századvégi történet amennyit vesz a szegényes cselekménye révén, annyit nyer a gazdag leírásai vámján.

Mindenképpen érdemes a kései közlésre, felelevenítésre.

(Lózsér)

Gömöry Olivér

Egy köpöedény története (részletek)

Első rész

I.

Isten veled, édes! Hát a viszontlátásra holnap nálam, és csütörtökön megint eljövök. Addig légy jó!

Kaplonyi Jenő hódolateljes kézcsókkal jelezte ennek a magától értetődését. Azután a telt, virító szőke szépaszszonyt kikísérte garszonlakása ajtajáig. Helén alig visszanezve, alig észrevehető fejbiccentéssel búcsúzott, és sietett kifelé, a sötét lépcsőházon át az utcára.

Jenő magában maradt. Kellemes utóhangulat töltötte el szeretőjének látogatása után, ki alig fél éve volt az övé. Csak fél hét az óra. Nem is lehet több. Hisz Helén az operába készül, és még át kell öltöznie. Még korán van vacsorálni. Jenő tehát a várakozásmentes kedély nyugalmával ül le. Félig hever az alacsony, szumakszőnyeggel terített pamlagon. Öntudatlan szemmel követi a rövid, vastag cigaretta füstjét, gondolat nélkül engedve magát oda a csókok még friss emlékének. Élvezi a csendes, nyugodt honnlétet, melyhez ritkán jut. Ez meg is látszik lakásán. Csínnal és kényelemmel van ugyan berendezve, de egyéni ízlés, szeretettel összerendezett apróságok fényűzése nélkül. Az egészben kék posztóval bevont parketten szőnyeges pamlag és két karszék. Szemközt kis könyves állvány, rajta nem nagyon gondozottan sárgaborítékú regények, lexikonok nagyobb kötetei. Íróasztal, a használatlanság

túltiszta rendezettségével. A falon fényképek, sportmet-szetek. Ma a lakás e ridegségét a Helén tiszteletére virágcsokor tette lakályosabbá. Lámpa nem volt. Két gyertya égett diszkréten meleg fényvel. Az alkov majd egészen sötét maradt. A félig széthúzott függöny megetti fényes pontokból inkább sejteni mint látni lehetett a széles sárgarézagyat. S a kékes cigarettafüst kacskaringózott a szobában, vagy miniatűr cirusfelhő alakjában úszott a légtérben, kissé sárgásan ott, hol a gyertya fénylett.

Jenő nem soká élhetett e tárgy nélküli, vágy nélküli merengésnek. Alig gyujtott friss cigarettára, hangokat hallott az előszobában. Borcsa, a vén takarítóné beállított:

– Nagyságos úr, a mosóné van itt a számlával.

– Mennyi? – kérde Jenő, nem a legkellemesebben érintve.

– Három forint és öt krajcár...

Jenő kivett a tárcájából egy ötöst, a takarítóné visszahozta az aprót. E két pengő volt Jenő utolsó pénze. Ez eszébe juttatta válságos pénzügyi helyzetét, melyből nem látott kibontakozást. Ily állapotban nincs az embernek kedve otthon ülni. Pénz után kellene nézni. De kitől kérjen? Barátait, kik hozzá hasonló szűk körülmények közt éltek, már rég megpumpolta volt. Gazdag ismerőst nem akart csekélység végett igénybe venni, mert inkább nagyobb dologra szándékozott őket tartalékban tartani. Bah, egy vacsorára két forint is elég, holnapig meg csak jut eszébe valami. De tovább nem tudott honn maradni, egyedül önmagával és gondolataival, melyek ily szorult helyzetben nem kellemesek. Más kabátot vett, magára adatta felöltőjét, s elindult, hogy sétával altassa idegeit.

Kaplonyi Jenő jómódú birtokos családból származott.

Hozzájutván a successióhoz, az úri mód adósságba verte. Hogy némileg megélhessen, megyei hivatalba lépett. Mint szolgabíró, az uralkodó pártnak a választásnál értékes szolgálatokat tett. Ennek fejében felhozták a minisztériumba. De a fővárosi klubéletben megint meggyültek anyagi bajai. Fizetése le volt foglalva, és más hitelezők új perrel fenyegették. Hogy mindezt hogy rendezi, halvány fogalma se volt. Most is még távol tartott elsejétől, és csak két forint lézengett a zsebében. Nem lehetett tehát rózsás a kedélye, midőn a pásztoróra tétlen utóízéből kellemetlenül felzavarva sétára indult.

Kitől kölcsönöz hamarjában pár forintot? Hogy rendezi nagyobb adósságait? Hogy fogja Helén előtt leplezni zilált körülményeit? Hogy ily kérdések kavarognak az agyában, nem látszott meg a magas, előkelő, fekete raglánba öltözött, cilinderes férfi külsején, ki a ház kapujából kilépett a ködös, szürke, nyirkos sötétségbe.

A szabadban gondolatai elterelődtek. Sietve ment lipótvárosi lakásából a Belváros felé, végig a Duna parton. Ember itt alig járt, a lámpák világa elmosódott, elveszett a sűrű, nyirkos őszi ködben, csak helyenként világítva azt sárgás gőzzé. Közbe a lombtalan fák ágai bizonytalan, az általános sötétségbe beleolvadó árnyéksugarak csóvaív vetették a ködre, mintha ágas-bogas alakjuk feketeséget sugárazana. A rossz időben kihalt utcán csak itt-ott suhant el Jenő mellett egy-egy felhajtott gallérú alak siető árnyéka, egyszerre, váratlanul felbukkanva a ködből, majd éppoly gyorsan elveszve, eltűnve a bársonyos, szürke homályban. Néha, fényködöt hordva magával, elsurrant mellette a zakatoló villanyos, különben a város nyüzsgő élete csak távoli zaj volt, bizonytalan, egyenletesen zümmögő morájja összegeződve. A Lánchídnál élénkült a forgalom. Emberek jöttek, mentek, kocsik robogtak, majd egyszerre megcsendesedtek a hídon, azzal együtt elveszve, eltűnve a Dunát sűrűn takaró ködben. Majd a Dorottya-utcában a kirakatok lámpái színesen-fényesen ragyogtak, hosszasan kigyózó, rezgő, rózsásan, sárgásan, zöldesen, kékesen irizáló fényárnyékot szöve a nedves aszfalt nyirkos, szürkésbarnán, lágselymesen fénylő kelméjére, melyek itt-ott eltűnve, elfogyva, ismét előbukkantak a járókelők, a kocsik mozgása közt, kaleidoszkóp játékkal mulattatva a szemet.

Így tart ez a Belvároson végig. Az emberek már egészen ellepik az utcát, siető lépésük alig hallatszik a nedvességen, a kocsik forgalma szünetel, s ha egy mégis arra hajt, meglepetésszerűen hat, amint nesztelenül, váratlanul, szokatlanul a sokaság közepette kísértetiesen csendes gumikerekein végigsiklik a lovak keményen, ütemesen csattanó lépése után. S ha a szem véletlenül feltekint, maga felett látja a keskeny égboltsáv előtt a szürke, novemberi ködöt, melyet alulról elűz, láthatlanná tesz a kirakatok ezer, aprón csillámló, vagy kékesen vakító lámpája. S a céltalan, ismeretlen ösztönök után sétáló közönség fekete raja megett a a boltok üvegházai tele vannak ékesen világított színvirággal. Itt élénken, színesen csilognak drágakövek, halványabb fényvel az arany- és ezüstnemű. Tovább sárgaborítékú könyvek virítanak, majd mauve és chaudron, cerise és fraise écrasée, cuisse de nyphé lágy

fényében hull a selyemkelmék ránca, amott pedig szikrázva török a fénye ezer csillámlással az üvegkristályokon, fehérnemű üzletben meg habos, csipkés fehérséggel várnak az ingek, az alsószoknyák, a nadrágok gömbölyű és rózsás, vagy fehér és karcsú keblek és karok melegére, mellyel az arra menő képzelete már most benépesíti...

E tarka fényözön hullámszája, az emberek fekete hemzsegése a Jenő szemét is foglalkoztatja, elzavarva agyából a kényelmetlen gondolatok kvadrilláit, felvillanyozva, felrázva kedélyét. Nem gondol többé gondjaira, és jókedvűen dörzsölődik a színes, élénk forgalomhoz. A Hatvani utca végén, a körúton keresztbe sietők között ismerőst lát. Eszme villan meg agyában: Bényei Tibor jó módú ember, kinek türelmesek a nézetei, és kitől eddig még nem kért kölcsön...

– Szervusz Tibor! Éppen hozzád készültem.

– Sajnálom, hogy nem lehet szerencsém, de amint látod, nem vagyok otthon. De ha úgy tetszik, eltölthetünk együtt egy félórát valamely kávéházban.

Letelepdedtek. Tibor szerette a kávéházat. A sok ember egyenként vagy csoportokban ül az asztalok körül, keveset beszélve, többnyire újságot olvasva, vagy játékba merülve. E sokadalom ismeretlensége között szert lehet tenni az elhagyottság, a magány érzésére, melyben szabadon, kellemesen kószál a gondolat, melyben a meleg, a tea, a szivar előidézzi az otthon érzését, pótolva a valódi otthont azoknak, kiknek nincsen. Ezt fejtegette Tibor, ki szerette hallani saját hangját, miután megkínálta Jenőt szivarral:

A kávéház egyáltalában Pest legjellegzetesebb intézménye. Figyelő idegen ezt azonnal felismeri. Ebből lehet megtudni városunk, egész társadalmunk lélektanát. Néhány év előtt angol ismerősöm járt erre. Volt Oxfordista, ki mint ilyen, valamely Social Settlementben élt, s ott megerősítette szemét a társadalmi tünetmények figyelmében. Ő is a kávéházban vélte felismerni közállapotaink kulcsát. Önöknél sok a kávéház, magyarázta. Ebből következtetem, hogy az embereknek nincs homejuk. Tehát a lakások drágák. Tehát valószínű, hogy a Town councilban sok a háziúr. Ez csak akkor lehetséges, ha nincs szabad-
elví választási rendszer.

Jenő illedelmesen hallgatott, nem folytatta a témát. Kivallotta, hogy Tiborhoz ötven forint kikölcsönzése végett készült. Ez a legnagyobb készséggel csúsztatott a zsebébe tízet:

– Bocsáss meg, de többet nem adhatok. Ennyit vagy könnyen megadsz, vagy ha nem is adod meg, alig érzem meg, és te se fogsz ily csekély összeg miatt kerülni. Én pedig sokkal többre becsülöm a barátságodat, mintsem hogy pár forintért feláldozzam. Mert ha ötvenet adnék, és te nem tudnád, vagy nehezedre esnék megfizetni, bizonyosan geneben volnál irántam, és kerülnél. Sok hasonló esetem volt már ez életben. Egyik festőbarátomnak küldtem egyszer Párisból...

Tibor egyik kedvenc történetkáját adta elő. Jenő megértette, hogy hitele vékony áll. De a megalázó kommentár dacára kénytelen volt elfogadni a tízest. Ez ismét eszébe juttatá kétségbeesett helyzetét. Elpanaszolta Tibornak. Tanácsot kért tőle, hogyan keríthetne nagyobb

összeget. Ez megígérte, hogy tudakozódni fog érdekében. Aztán még egy ideig eldiskuráltak, és tűrhető, elégedett hangulatban búcsúztak. Jenőnek mégis került valami pénz a zsebébe, Tibor pedig jól mulatott saját beszédein, és a Jenő megdőbbségtel arcon, mikor ötven helyett csak tíz forintot kapott.

II.

Bényei Tibor félig-meddig hajótörött egzisztencia volt, felvidéki vagyonos földbirtokos fia, ki az apai akarat ellenére festőnek készült. De nemsokára belátta, hogy a groteszkben tetszelgő ízlésével nem tudja megnyerni a vevőközöniséget. Kényszerűségből újságírásra adta magát. Evvel se boldogult. Kegyetlen, semmit és senkit nem kímélő, cinikus élclődései gyűlöltté tették. Nem volt kenyere. Megismerkedett a nyomorral, a kétes eszközeivel az adósságcsinálásnak és pénzszerzésnek, a lebut vendéglők és kávéházak törzsvendégeivel. De még mielőtt egészen elzúllott volna, egyetlen testvére, nemsokára utána apja meghalt, és így tekintélyes örökséghez jutott. Élete bohém éveiben elszokott a falusi lét egyenes békéjétől. Otthon nem volt maradása. Budapesten telepedett le. De túl soká élt a bűn és a tisztesség határvonalán tengődő emberek, a váratlan ötletek, a hirtelen jólét és nyomor gyors változásainak piteoszok környezetében, semhogy ne unta volna a jobb körök hipokrita társaságát, az etikettezett emberiség unalmas egyformaságát, a társalgás kész frázisait, hazugságait, nézeteit, melyek a jelentőségtelesség, a sajtócikkek sivár mezején teremnek. Csak annyit járt jobb körökbe, amennyi éppen szükséges volt, hogy ne menjen teljesen letört alak számba. Többnyire magának élt. Művészekkel még mindég összejött. De ezek között is jobban érezte magát a még nagyra nem lett, vagy pályát tévesztettek körében, mint a hírneves mesterek céhében. Szerette a fiatal óriások kávéházi filozofálásait. Mint megfigyelő, az emberi hülyeségek, léhaságok és különöségek amatőrje, fenntartotta összeköttetéseit a kétes egzisztenciákkal is, kikkel kényszerűségből töltötte élete nyomor-teljes éveit. Még mindég szívesen kereste fel a törzsszalt a lebut kávéházban, s mulatott a gyakran kifecsegett észjárású, de mindég az élet rejtélyei mély ismeretéről tanuskodó beszédeken. Titkos cimboráit néha segítette is, de eléggé ismerte őket, hogy közelebbi összeköttetéstől tartózkodjék.

Kaplonyit még közös jogászkorukból ismerte. Ez akkor még sokat ígérő életet folytatott mint előtáncos és mint kávéházi alak. Tibor az arca után született gazembernek tartotta. Ezért érdeklődött iránta. Vajon a helyzet magaslátán marad-e? Vajon mint gazdag ember, méltóságos vagy kegyelmes úr fejezi-e be pályáját, vagy elposványosodik a tisztesség keveset, de biztosan termő mezején, avagy beletöri valamibe fejszóját, és a vádoltak padján látja-e viszont? Ily kérdéseket hányva-vetve figyelte valaha Kaplonyit. Most, hogy kis kölcsönért fordult hozzá, Jenő nagyot sülyedt a szemében. Úgyes huncut nem kér kölcsön, mindig talál módot, hogy saját pénzt csináljon,

csaljon magának. De azért szívesen vállalta a pénzkeresési megbízást, és másnap legkopottabb ruhájában elment egyik törzskávéházába.

III.

A kávéház tele van. Az alacsony, régi, bolthajtásos helyiségben sűrűn ülnek az asztalok körül a torskok. A hamvas, csípős, réteges füstfelleg pókhálójában, mint sáfrányszínű fénypillangók, helyben repdesnek a nyitott gázlámpák, és lágyan, melegen, sárgán, folyékonyan világítva látszanak az arcok, többnyire elrajzolt, pufók, vagy nagyon is sovány, bibircsós, beeeett pófák, piros, majd hamuszín arcborrel. S e fiziognómiák naív, gonosz, közönyös vagy sunyi kifejezése véletlenül látszik elhelyezve a sötét ruhák árnyékán. A kép panoptikumszerűen hatna, ha e tömeg nem beszélne, lármázna, veszekednék, kártyáznék száz hang összevegyült, élénk zsvajával. Tibor csak nehezen evez keresztül a sűrű asztalok között a sarokba, ahol ismerősei ülnek.

Csakugyan ott vannak, négy férfi és egy nő. Csendesebbek a többi vendégnél: nincsenek üzleti terveik, se pénzük kártyára. Békésen élvezik a helyiség melegét, a pipa, a szivar gyönyörét, az otthon factice érzését, melynek valóságát úgyse tudnák fellelni ideiglenes, fűtetlen heti szobájában. Mohó, de lassú, gazdálkodó vággyal nézik a tálcán a törkölypoharakat. Amint Tibor közeledik, ki bár jó ismerős, de mégsem egészen közékük való, egy pillanatra feszélyezve vannak, a jobbmódú iránt mindég érzett irigy gyűlölete a szegénynek ironikus, bizalmatlan tekintetben nyilvánul. De ez érzés nemsokára helyt ad a rokonszenvnek, a megszokottságnak, sőt a hálának az iránt, aki maga nem zúllott, de nem törődve előítélettel, nem szégyell leülni hozzájuk. S aztán ki tudja, idővel nem lesz-e egészen az övék, hiszen a polgári társadalomban csak annak van helye, aki komolyan veszi e társadalom hazugságait és saját szerepét ezekben, és nem úz, mint a művész, a filozófus vagy a vagabund sportot az életből, a szokásból, önmagából...

– Még egy poharat a kegyelmes úrnak! – (Így hívták Tibort, mióta örökölt) – szolt az asztalfőről erőteljes, szöke bajuszú, borvirágos orrú férfi érces hangja, elcsapott altiszti külsővel, kissé kopott, de tiszta ruhában, melyen női kéz szeretetteljes gondozása látszott meg.

Azután egyet igazítva piros szegfűjén a gomblyukában, Tiborhoz fordult:

– Ma a kompánia a mi vendégünk.

– Nem tudtam, hogy hívtott társaság van, különben nem tolakodtam volna éppen ma ide, kedves báró!

– Sőt, ilyenkor örülünk legjobban a váratlan és kellemes meglepetésnek. Mitgefangen, mitgehang! Tessék leülni!

Tibor elhelyezkedett a nő és egy idősebb, barna arcbrú, bozontos összakállú, eleven, fekete szemű úr között, akivel a többinél kissé melegebben szorított kezét.

– Csak ülj le, édes öregem, és ne papolj, én mondom ezt, az öreg!

Aki szolt, Tsrepelka volt, Tibornak egyik legjobb barát-

ja. Egykor tehetséges, most elzüllött festő, aki apró megrendelések olcsó effektuálásából, hamis régi képek alkalmi eladásából tengette életét. Mert, bár saját művészetének nem tudott volt teret csinálni, nagy tudása meg lehetővé tette neki bármely régi mestert úgy utánozni, hogy szakértő is csak nehezen különböztette meg munkáját az eredetétől. Különböztette művelt, szellemes ember volt, kinek társalgását a nyomor tapasztalata árán szerzett mély életismeret cinikussá, de annál mulatságosabbá tette.

Megérkezett a pálinka. Nusi, így hívták az asztal hölgyét, felemelte poharát, s elébb Tiborral, majd Rudi báróval koccintott.

– Az én egészségemre, kedves kegyelmesem. Ma születésnapomat ünnepeljük. Maga is hozhatott volna nekem valamit... de ne vegye ezt komolyan... talán csak nem fogom éppen magát wurcnizni? Most erre különben sincs szükségem. A magaméból ünnepelem a születésnapomat!

– Igen – vágott közbe az öreg festő –, Nusinak tegnapelőtt jó pasasa akadt. Van garas a háznál, addig ameddig.

Rudi báró meglökte az öreget, ne beszélne ilyesmit Tibor előtt, akit a kompanya egyetlen egyenrangú tagjának tekintett, ezért igyekezőn előtte megőrizni valamit a gavallér szégyenérzetéből. Rudi ugyanis valódi nevén báró Horst Rudolf, hajdan porosz lovastiszt volt. Mint barátai mondták, adósságok, mint ellenségei állították, hamis kártya miatt kasszírozták. Tény, hogy azóta jobb körökben nem fordult meg. Pár év óta itt élt, távol hazájától. Senki se tudta, miből. Maga azt vallotta, hogy hirdetések közvetítésével keres valamicskét. Vele élt Nusi, a szeretője. Rudi nem volt féltékeny, sőt szívesen látta, ha Nusi is keresett valamit a konyhára. Jobb szerette ugyan, ha ez valamely nyájas idegen becsapásával sikerült, de azt se bánta nagyon, ha szükség esetén Nusi mégis szolgált a pénzért. Így éldegéltek, amint jött, keresetből vagy a véletlenből, nem éppen tisztességesen, de anélkül, hogy egyenesen lopni, vagy a Nusi „vendégeit” revolverrel kellett volna megzsarolni. Az utolsó időben aztán rosszul ment az üzlet. Nusi tartózkodó volt az Orfeum kávéház üzletvezetőjével. Ez aztán kitiltotta a helyiségéből. Fogyott a pénz, új meg nem akadt. A hónapos szobából már kitétek őket. Szennyes garniban tengődtek, míg végre Nusinak ama szerencséje akadt, melyre imént oly tapintatosan célzott Trsepelka.

– És milyen volt? – kérde Tibor.

– Ne is kérdezze. Utálatos, öreg, követelő, de jól fizetett.

Tibor faggatta Nusit, mondaná el a jövedelmező kaland részleteit. A lány eleinte durcásan, duzzogva tartózkodott, aztán lassan felengedve, hol túlzott komolysággal, hol vihógó nevetéssel felelt a Tibor kérdezősködésére. Ez, mikor már mindent tudott, még arra volt kíváncsi, ki lehetett az illető, aki nagyon jómódúnak látszott. Nusi persze nem tudta.

– Pedig ezt jó volna tudni. Talán házas, vagy előkelő állásban van. S akkor a nyilvánossággal fenyegetőzve sok pénzt lehetne kiszipolyozni az öregből. – E tanáccsal fejelesztette Tibor az aránylag ártatlan lány nevelését.

– Fiacskám – világosította fel az öreg festő, belőled soha nem lesz ügyes huncut. Te l'art pour l'art csálnál, ez

pedig olyan elv, amely, mint az én példám is mutatja, még a művészetben se fizeti ki magát. Ezért tanácsolom is neked, maradj tőled telhetőleg becsületes ember. Nusitól a legnagyobb ügyetlenség lenne zsarolni. Nálunk a gazdag embernek mindig igaza van. Csak kellemetlensége támadna a rendőrséggel. Valószínűleg eltoloncolnák. Sokkal okosabb, ha hallgat, és adandó alkalommal megismétli az üzletet.

Tibor új turnét rendelt, Rudi belemélyedt a Berliini lapba. Így Kormos, a társaság negyedik férfitagja, ki unta az öreg festő és Tibor közvetlen célt nélkülöző beszédeit, s ma teljes pénzhiány folytán úgyis rossz kedélyben volt, nélkülözötte a Rudi eleven hangját. Végre rátámadt:

– Mi van önnel, kedves báró? Ma nem is beszél? Igjunk egyet a Nusi egészségére.

Koccintottak. Nusi, fitogtatva, hogy az ő pénzén folyik a multság, maga rendelte az újabb turnét.

– Érdekel a hazardjátékpör Berlinben. – felelt Rudi. Sok jó ismerősöm van kompromittálva. Jó reklám Berlinnek. Megtudja a világ, hogy nem Párisban, de nálunk lehet legjobban mulatni. Kinek pénze van, mindent megengedhet magának. És Rudi azon elégedettséggel, melyet züllött ember mindég érez, ha szebb múltjáról beszél, mesélt egykori életéről, gárdatiszt koráról, drága kokotokról és magasrangú urakról, kikkel sokat vala együtt. Nusi büszke volt szeretője múltjára, szerelmes szemmel hallgatta, s mint kismacska, hozzá gömbölyödve sütkérezett Rudija régi dicsőségében. Kormos is elemébe jött. Ő is vagyonos volt valaha, nagyon régen, oly régen, hogy rendesen maga se emlékezett rá. De ilyenkor eszébe jutott, hogy hajdan ő is vivőörösködött Baden-Badenben. Ő is akart mesélni régi díszéről, a rulettasztalról, a nagy lorettekről. De öregedő, rekedt hangja nem bírta a versenyt a Rudi katonás orgánumával, aki éppen a szép Mariettet emlegette, aki most fogaton jár, kit egész Európa ismer és bámul, és kit ő még ismert, mikor piros flanel alsónadrágot viselt.

– Mi van ebben? – kérde a desszük előkelőségében még járatlan Nusi – nekem is veres flanel alsónadrágom van.

– Reméljük tehát – vigasztalta Tibor – hogy szintén szerencsét fog csinálni.

– Soha – súgta az öreg festő –, a kis liba szerelmes. Ez kizárja a szép jövőt. Kormos pedig mesélt tovább akkori életéről, fényűzéséről, s lassan erős anzagolásba melegedett. Trsepelka, ki ismerte élete legsötétebb napjait, és szívesen évődött vele, félbeszakította:

– Hogy is volt csak, Dorikám, mikor az Óbudai vastag korcsmárosné tartott ki?

Kormos nem vette szívesen az aposztrofálást, amely visszaidézte élete legsanyarúbb idejének emlékét, amikor jegyszédő volt kis vándorcirkusznál, vékony kosztért, fizetés nélkül, borralalókra utálva. Pedig az ily rossz helyzet is változhat még rosszabbra. A direktor megbukott, megszökött, az alkalmazottak pedig egy árva vas nélkül maradtak. Ekkor bizony jól esett a hízott korcsmárosné jóakarata, melyre most nem szerette a célzást. Hogy vigasztalja, Tibor kifejtette, hogy csak ez az igaz boldogság, az igaz szerelem. Csak az olyan ér valamit, mellyel az

embert nem hitvány mellékkörülményért, de önmagáért szeretik. Tehát a legőszintébb nő az, aki fizet. Sajnálta önmagát, aki ilyen érzelmet még nem tudott gerjeszteni, pedig ez lenne legfőbb vágya. Egyszer már remélte, hogy közel van hozzá. De csalódott. Trsepelka, ki szeretne tudni ismerősei apró élményeit, hogy évődés közben felhasználhassa, nem nyugodott, míg Tibor el nem mondta az esetet részletesen:

– Egy este, mint oly gyakran, nem tudtam mit csinálni. Sétáltam az utcán, lámpagyújtás idején. A keskeny sáv égbolt, amit a véletlenül feltekintő szem a házak sorai közt látott, már egészen fekete volt. Lenn az utcán annál színesebben, élénkebben, tarkábban hemzsegett a városi élet. A dologban járó ember eltűnt, a közönség előkelőbb lett. A díszes kalapú nők, a felöltők prémje, az egyszerűen, de gondosan öltözött urak sötéten hullámzó tömege elfedte a kirakatok fényes színét, és feketén hömpölygött az utcán, agyontaposva az aszfalton a lámpák reflexei szivárványos pompáját. Nézegetve ögyelegtem a mutatós ruhák, csinos arcok, a tolongásban elszórt, itt valakitől felszedett, ott kárba veszett tekintetek, a szoknyák kigyózó szélei, egyesek fiatalosan gyors, mások idegesen siető, vagy keresetten lassú, lusta járása között.

Előttem karcsú nőalak halad. Lengő, hajlékony lépéssel, nyugtalanul siet. Semerre se néz, mint azok szoktak, akik keresnek valamit, de maguk sem tudják, mit. Ruhája fekete, a sötét prém, a tollas, turbánalakú kalap között ég a veresen szőke, könnyű haja, amint szálain játszik, rajta megrezelve, vagy elveszve benne egy-egy fényes lámpasugár. Karján a muff egyenesen lecsüng, a másikkal hátranyúlva emeli ruháját, amely alatt kilátszik csipkés, szalmasárga és halványlilaszín changeant alsószoknyája, tört, diszkrét színével csaknem eleven folytatása a nedves aszfalton kigyózva játszó fénypántlikáknak.

Utána megyek, megelőzőm. Megdöbbenve látom, hogy arca ötven évet mutat. E pillanatban a fiatal járású öreg nő szeme kifejezésteljes, öntudatos kacérsággal néz rám. Megint hátramaradok. Innen öregségének tudata még érdekesebbé teszi a kecses lépésű megjelenést. Szememben még érzem az öreg arc fiatal szemének tekintetét. Milyen lehet e nő szerelme, gondoltam, ki idős, de így lép, így néz, akinek a vére fiatal, és akinek fonnyadó arca sok éven át annyi tudós csókot tanulhatott?

De ki lehet? Nem idegen, mert biztosan, keresés nélkül jár. Nem tartozik a társasághoz, mert akkor ismerném. Nem kokott, mert erre vén. Nem lehet más, mint egykor magas árfolyamú nő, aki vagyonra tett szert – mialatt kiöregedett mesterségéből. De még nem telt be szerelemmel, melyet most már nem üzletből, de saját örömeire keres. Talán azért, mit valaha árult, ma fizetni is hajlandó. Eszembe jut, hogy ez nekem újság, hogy még nem fizettek meg soha. Egyszer, itt az alkalom, új benyomással gazdagodni. És mily benyomással!

Elég az hozzá, ismeretlenem mellékcúba fordul. Hátranéz, szeme hív. Minden jól van. Utána megyek, megszólítom. Eleinte közönyös dolgokat beszélve haladunk a közlekedés és kirakat nélküli utcán. A mellettem ruganyo-

san lépő asszony festői sziluettje e félhomály rejtélyességében az ismeretlen, a titokteljes egész varázsával hat. Sőt az érdeklődés annyira felcsigázta képzeletemet, hogy egy gázlámpa mellett elhaladva szeretni véltem minden egyes ráncocskát, melyek lágy pókhálórajza környékezte az álomszerű, kék szemek mély tekintetét.

Végre betértünk egy kényelmes családi házba, az egyik előváros jobbféle mellékutcájában. Már lenn megnyomta a csengőt, a második emeleti lakást nyitva találtuk. Beléptünk az ebédlőbe, melyet nyersen világított a középen függő petrollámpa. Egyszerű, inkább ízléstelen, de jómódú, kényelmes, polgáris lakásban voltunk. Banális, gyári munkájú, német reneszánsz, halvány fényezetű diófabútor, négyszögletes ebédlőasztal, horgolt takaró, sok kereszttöltéses kézimunka, egyszerre a huszonöt év előtti polgári berendezések valamelyessége, színtelen tarkasága. A lámpán, erre jól emlékszem, kicsi, üvegből készült léghajó lógott, piros selyemből neccelt hálóval. Ezen függött a csónak, zöld posztó madárfészek, melyben kis sárga bársonykanári ült.

A nő, alighogy kiszabadítottam bundájából, karomba veti magát. A folytatás olyan volt, mint mindig. Csak midőn távozni készültem, vált a helyzet bonyodalmassá. Milyen alakban lesz megoldva jutalmazásom kérdése? Csakugyan fog-e fizetni? Mit fogok érezni, ha megkapom a bért, melyet a világ előítélete megszegyenítőnek tart? E kérdéseken tépelődtem búcsúzás közben. Kérdeztem, mikor jöhetek megint? Mindég, volt a válasz, délután hatig. Még egy kicsit húztam, halasztottam a távozást, de semmi jel nem mutatott arra, hogy kapok valamit. Végre felvettem felöltőmet. Az asszony megölel, megcsókol, hozzám simul. „Hát mikor jössz?” – kérdi. „Talán holnapután”. „Biztosan elvárlak”. Már a kilincstre teszem kezemet, s ő még egyszer hozzámsimul, és ama hanggal, melyet a nő használ, ha szerelmet vall, kérdi: „Édes ember, hát nem ad semmi cukros süteményre valót?”

E kissé hosszadalmas mesét az asztal nagy része nem hallgatta végig. Nusi és Rudi együtt enyelegtek, Kormos szórakozottan hallgatott. Csak Trsepelka lesett figyelemmel, az asztal lapján torzképekkel illusztrálva az elbeszélést. A végén felkacagott:

– Persze, ha valaki oly gyerek, és peripatetikus nőkkal akarja magát kitartatni, az póru jár. Az ily dámák ismerik a csziót, és tudják, hogy az öregségnek is vannak amatőrjei. Ilyesmihez naív nő kell. Dóri – fordult Kormoshoz – magyarázd meg csak e fiatalembernek, hogy kell ilyesmihez fogni. Neked nagy gyakorlatod volt ifjú korodban.

Kormos nem szerette, ha az öreg felhúzza. De azért szót fogadott, mert végleges pénzszerűségében lévén, kedvében járt mindenkinek, hátha kis kölcsönhöz lehetne jutni:

– Tudja, uram, hasznot az ember nem húzhat csak tisztos, becsületes özvegyasszonyoktól. Ezeket is a kevésbé míveltek, ártatlanok, egészségesek, kissé kövérecskék között kell keresni. A többi vagy már nem kívánja meg a férfit, vagy megszerzi magának költség nélkül is. Aki pedig egyszer maga seftelt, annak úribb ember nem kell. Az csak a maga fajtájával szeretkezik, hordárral, pincérrel. Tehát,

mint mondom, – valamely becsületes polgárözvegyet kell kiszemelni. Legjobb az özvegy vendéglősné. Legsimábban, feltűnés nélkül megy az ismerkedés. És ezek jószívűek, mint a legtöbb kényelmes nyugalomban hízó ember. Ezekről, ha eleinte pénzt nem is, de legalább ételt nagyon könnyen lehet kapni. Szorult helyzetben pedig ennek is megvan a maga értéke. Az ember, mint minden más vendég, jár a korcsmába. Nagyon takarékosan él, de eleinte rendesen fizet. Közben diskurál, megbarátkozik az aszszonnyal. Meg kell gyakran nevetetni, dicsérni a főztjét. Aztán egyszerre sajnálkozva kijelenti, hogy ki kell maradnia, mert elvesztette a keresetét, és nem telik meleg ételre. Biztos, hogy erre hitelt ajánl fel. Vonakodás után persze elfogadja az ember. A vonakodást és hálálkodást időről időre ismételni kell. Ha az ember ügyesen viseli magát, nemsokára nélkülözhetlen lesz. Ha egy este kimarad, az csaknem féltékenységet idéz elő. Aztán jó órában panaszkodni kell, mily sivár a legényember sorsa. Nincs otthona, rideg, fűtetlen szobában vetkezik este, magányosan fekszik le. Ezt részletesen le kell írni. Ekkor a sajnálat, saját özvegyiségének gondolatja meglágyítja az asszonyt. Jó szíve meghatottságának, a lefekvés jelenete leírásának, mely felcsigázza korlátolt fantáziáját, nem tud ellentálni. Ha e hangulatot kihasználja az ember, másnap meleg ágyban, mint a korcsmárosné szeretője ébred, és azonnal jó meleg reggelit kap. Az ilyen nő aztán bolondja a szeretőjének. Sok tönkre teszi magát egy haszontalan suhancért. Csak egy rossz szokásuk van. Egy félév után meg akarnak esküdni. Jobb tehát odébb állni, még mielőtt ez bekövetkezik.

A vén festő hangosan nevetett jókedvében, hogy sikerült Tibort és Kormost egyaránt beugratnia. Folytatni akarta az évődést. Zaklatta Kormost, mondaná el, hogyan élt két álló esztendeig házassági ígéretekből. De mielőtt kivásalta volna ezt az élményét is, új vendég érkezett. Ennek tiszteletére ő rendelt egy turnét. Azután bemutatta Hecht urat.

Magas, ősz bajuszú, borotvált férfi volt, e helyen szokatlanul gondos ruhában. Megjelenésében, fellépésében diplomata modort igyekezett mutatni. Leült, de székét szerényen nem toltá egészen az asztalhoz. Szünet következett. Nem tudta egyik se, mily emberfiával van dolga. Tehát óvatossá kellett lenni. Végre megszólalt Trsepelka:

– Finom prémgallérja van, Hecht urnak!

– Van annak, aki el nem issza.

– Olyan jól áll most?

– Meglehetősen. Képzelve, majdnem eladtam egy igazi Rubenst...

Tibornak imponált Hecht, ki a majdnemből is tud pénzt csinálni. Eszébe jutott a Kaplonyi ügye. Ez az ő embere. Barátkozni próbált tehát Hechtel.

– Mit jelent, hogy majdnem eladott? És hogy ez mégis pénzt hozott?

– Meg fogom magyarázni, uram. Pozsonyban voltam. A vendéglőben, hol szállni szokva vagyok, egyszerre jön hozzám a portás, és mondja, hogy „Hecht úr, van nekem a padlásra egy régi kép”. A portás tudja, hogy én régiségekben utazom, és inkább adja nekem mint másnak. Fel-

megyek a padlásra, és megnézem a kép. És mit csinál Isten? Tudja uram, mi néz ki úgy mint egy macska, és még sincs macska?

– Nem én!

– Kérem, ne tessék mondani, hogy nem méltóztatik tudni, mikor én tudom, hogy tetszik tudni: egy kandur!? Vagy nem? Kérem, a kép is olyan volt, mint egy kandur. Úgy nézett ki, mint egy igazi Rubens, de azért nem volt egészen Rubens. De azért megvettem. Nem nagyon drágán, de megvettem, alkuvás nélkül, nem sajnáltam tőle pár forint. Mert tetszik tudni, nekem az a bajom, hogy túlságosan lelkesülök a művészetért. Azért nem leszek soha jó üzletember. Mert nálunk, régiségekben fő dolog olcsón venni. Eladni mindég lehet nyereséggel, ha nem fekszik sok pénz a portékában. Én pedig könnyen lelkesülök. Nem tehetek róla, de én már olyan vagyok. Ha nekem kínálnak egy Rembrandt, és kérnek érte ötven forint, megadom szó nélkül, mert idealista vagyok és lelkesülök. Spatz, a konkurrenszem pedig lealkuszik belőle huszonöt. Hát tetszik tudni, most se alkudtam, de megvettem a kép, ami majdnem Rubens, tizenöt forintért. És tetszik tudni, mit csináltam azután?

– Megpróbálta eladni mint valódi Rubenst.

– Isten a világ felett, uram, ne legyen soha kereskedő, soha nem vinné semmire. Nem kínáltam senkinek, de fogtam magamat és átköltöztem más vendéglőbe. Ott nem tudták, honnan való a kép, a kandur. Mert ha ott maradtok, a portás, kitől vettem a kép, ha jó üzletet csinálhatnék, irigyelné, és ha megmondja, hogy tőle vettem pár forintért, nem kell senkinek. A másik hotelben aztán megmutattam egy régi kuncsaftnak. De nem mondtam, hogy Rubens. Mert kérem, akitől egy Rubens árát lehet kérni, az vagy maga ért képhez, vagy van embere, aki ért. Nem, én azt mondtam neki: „Exellenz, ez a kép olyan mint egy kandur. Úgy néz ki, mint egy Rubens, de talán mégse Rubens. Exellenz, ez a kép olyan mint a sorsjáték. A főnyeremény harmincezer forint. Vegye meg az összes sorsjegyet.” Kínált nekem erre ötszáz forint. „Mboh, mondom, magamnak is többre kerül, és ha nem is kerülne, ennyiért magam is játszom.” Alkudoztunk, kaptam kétezeret. A kép ott függ most az exellenz galériájában, mint Rubens iskola. Az exellenz pedig esküszik rám, hogy milyen becsületes ember vagyok, hogy nem próbáltam mint valódi Rubenst a nyakára sózni. Azóta mindent hisz nekem. Ebből a kandurból, akarom mondani sorsjátékból vettem magamnak az új téli rokk. Ugy-e szép? Vagy nem?

Mindnyájan dicsérték. Hecht hízott a büszkeségtől. Majd, mihelyt a társalgás ismét általánosabb lett, suttogva az öreg festőhöz fordult:

– Kedves mester, nem kellene önnek pénz?

– Az mindég kell.

– Akar harminc forint? Nekem kellene egy valódi Corot. Megfestené?

– Kérem... ennyit kópiáért is kapok. Igazi Corot nem csinállok ötvenen alul.

Hecht nem alkudott. Ismét elragadta talán a lelkesedés.

– Legyen, mert magáról van szó. Pedig, úgy éljek, hogy ráfizetek az üzletre. Ki tudja, fog-e tetszeni a vevőmnék?

De egyik kuncsaft szeretne egy Corot. Hát megpróbálom. Ha nem tetszik neki, eladom mint kópia. Mikor lesz kész, kedves mester?

– Galopba... hogy minél előbb jussak pénzhez.

– Hol van most az atelier? Mert Kőbányáról elköltözött, mint hallom.

– Atelier nincs. Nem telik ily rossz időben, midőn igazi Corot is ily olcsó. Majd megfestem itt a kávéházban.

– Akkor talán vászna és színei sincsenek? Engedje meg, hogy egyelőre... – és Hecht a Kormos irigy szemelátára két tizest csúsztatott a kezébe.

Trsepelka szabadkozott:

– Nem, nem... jobban fog esni az egész egyszerre, ha majd kész leszek.

De Hecht nem tágított:

– De kérem, tessék nekem megengedni azt az örömet.

– Hátha most, hogy van pár forintom, elkezdek inni és nem festem meg a Corot?

– Uram, ön tréfál. Erre kegyed nem volna képes. Ön nem tudna megcsalni szegény családos ember, mint én, kinek öt gyereke van, Isten tartsa meg őket. Gazdagot, mint a kövér képkereskedő, az más. Mert tetszik tudni, kedves mester, ön tisztességes embernek született. Mert születnek tisztességes emberek és huncutok. A legtisztességesebb ember is jut mai nap oly helyzetbe, hogy huncutságot kell csinálni, hogy megélhessen. De ezt is tisztességes módon fogja csinálni. Aki pedig huncutnak született, egy ganef, ha egyszer becsületes is akar lenni, akkor is huncut lesz.

Aztán folyt tovább a multság, az ivás, az évődés, melyben most, miután a Hecht-féle pénzből is részesedett egy kis kölcsönben, Kormos is kedélyesen részt vett. Tibor jót mulatott Hecht számos hőstettén a régiségüzlet terén. A sokat járt, sokat tapasztalt embert végre megkérdezte, nem tudna-e valamit egy Kaplonyi-féle ember részére? Hecht azonban csak a maga brachában volt járatos. De adott mégis útbaigazítást:

– Tetszik ismerni Dr. Országot? Nem? Lehetetlen! Dr. Ország Izort, a „Pisztoly“ szerkesztőjét? Az volna a maguk embere. Csak tessék elmenni hozzá. Nagyon okos ember, ki mindent tud, és akivel lehet okosan beszélni. Dél tájban otthon van mindég. De most én is ajánlom magamat. Ha régiségekre volna szüksége, venni vagy eladni, itt a címem. Evvel névjegyét becsúsztatta a Tibor kezébe, s a legelőkelőbb bókkal búcsúzott a társaságtól.

IV.

Másnap Tibor csakugyan felkereste Dr. Ország Izort, a „Pisztoly“ szerkesztőjét és tulajdonosát. Az újságíróban érdekes gyarapodását remélte lélektani gyűjteményének. És végtére is, mért ne segítsen, ha lehet, Jenőn, mért ne csináljon éppen Jenő valamely kétes snittet, melyet ha ő nem, más valaki úgysis megcsinálna?

Hecht útbaigazítása után meglelte a szerkesztőséget a belváros egyik szűk mellékutcájában, szennyes ház földszintjén. Az előszoba hemzsegett a kétes alakoktól.

Piszkos, boltosinas kinézésű egyén kérde a Tibor óhaját. Némi várakozás, ajtócsattogás, jövés-menés után bevezették. Még egy előszobán kellett keresztülmenni. Ez nem a szerkesztőség, de a magánlakás intimebb jellegű előszobája, félig konyha is volt. Öreges cseléd motoszkált benne. Spirituszlángon valami melegegett, konyhaszagot árasztva. Benn aztán alacsony, a gömbölyűségig kövér, kopasz, fekete körszakállas úr fogadta Tibort, alig emelkedve fel helyéről az íróasztal megett. Első szempillantásra feltűnt a szoba rikító tarkasága, míg a háttal az ablak felé ülő házigazda arca alig volt kivehető. Csak egész közelből ismerte fel, midőn tömzsi, zsíros érintésű, gyűrűkkel telerakott kéz nyúlt elébe.

– Nini, maga az! Sosem hittem volna!

– Igen, én lennék. Nagyon örülök a szerencsének.

Régi ismerősök voltak. Dr. Ország Izor jelenleg a „Pisztoly“ tulajdonosa és szerkesztője valaha Rosenstengl Izidor névre hallgatott. Fia volt Bényeiék egykori regálébérlőjének. A kis korcsmáros nem akart, vagy nem tudott fiának módot nyújtani, hogy jogot végezzen. Tibor kölcsönözte neki annak idején a szükséges pénzecskeket, hogy járhasson az egyetemre. A kis Rosenstengl e pénzt, mihelyt keresete volt, hűségesen visszaadta. Azóta nem tudtak egymásról semmit. A vén korcsmáros meghalt, Tibor a széles világon vetődött ide-oda, s mióta Budapesten lakott, szintén nem találkozott egykori ismerősével, nem élvén ama körben, melyben az most Dr. Ország Izor néven szötte üzleteit. Most önkéntelenül megőrültek egymásnak.

– Hát igazán maga az! Örülök, hogy látom, és hogy ismerőssel van dolgom. Mert kéréssel akarok alkalmazkodni.

– A legszívesebben állok rendelkezésére. Talán pénz tetszik? Mennyi? Kamat nélkül, írás nélkül adom, ha el tetszik fogadni. Nem felejtkeztem meg egykori jóságáról.

– Köszönöm, de ezúttal másra van szükségem.

– Ne tessék neheztelni. De oly gyakran kérnek tőlem kölcsön. Főképp, ha úri ember keres fel, több mint bizonyos, hogy ilyenben fárad. Már hogy neheztelnék? Sőt, jól esik a tudat, hogy számíthatok valakire, ha egyszer megszorulok. De ezúttal más, egy kis útbaigazítás kéne.

– A legszívesebben. Tessék helyet foglalni. Szolgálhatok szivarral?

Elhelyezkedtek, rágyújtottak. De alig fogott Tibor ügye magyarázatába, az inasforma egyén bejött és valamit sügött. Ország felugrott.

– Méltóztassék egy percre megengedni. Valakivel van dolgom, kit tegnap ide rendeltem mostanra. Itt a mai lap. Azonnal itt vagyok.

Ország eltűnt, vendégét magára hagyva. Elég ideig elmaradt. Tibor ráért körülnézni a lakásban. Az íróasztal feltűnően szép XVI. Lajos-darab volt, mahagóniból, gazdagon díszítve bronzal. Rajta sok apró műtárgy. Egy régi római bronz, Latour Pompadourjának miniatűr másolata, zománcozott rokoko aranyszelence, egy Alt-Wien porceláncsésze, közben pedig nagy, modern sárgaréz tintatartó, kukorékoló kakással a tetején, a német Kinkerlitz-ipar remeke. Ott pedig, ahol az ember írni szokott, rendetlen

tömegben nagy rakás cédulajegyzet, számla, felbontott és felbontatlan levelek, az egyik már régi lakó, poros, szürke, a másik a tetején tiszta, újonnan érkezett. A falnál az íróasztal stílusában, de már egyenesebb, merevebb, majdnem empire könyvszekrény, benne a használatlanság szigorú rendezettségében valamely árverésen együttesen összevásárolt könyvtár. A tetején ezüst tányérok, csészek, hamis miniatűrök, zsúfolt rakásban hemzsegték. A földön, a pamlogon keleti, de durva, rikító színű, nyugati export részére készült szmirna és szumakszönyegek, a falakon pedig nagyon széles, nagyon cifra, de nagyon felületes, olcsó munkájú rámaiban képek, melyek kivehetetlen feketeséggel kérkedni látszottak a tettetett régiséggel. Az egész szoba a véletlenség, a cifrázkodás, a kérkedés, és e mellett a garasoskodó fősvénység ízléstelenségével volt összeállítva. Tibor e tarka, ízlést hajhászó, kellemetlenül tolakodó lakásban visszavágyott a nyárs-polgári berendezések egyszerű, bevalott, őszinte ízléstelenségének stílszerűsége után. A háziúr visszajött.

– Bocsanatot kérek, ha soká vártam, de tárgyalnom kellett egyik felemmel patikaügyben.

– Hogyan, hát maga oly nagy úr lett, hogy patikát osztogat?

– Nem éppen én, de egyik szerkesztőkollégám, kinek nagy a befolyása, csinál magának ebből mellékjövendőt. De mert képviselő, óvatosnak kell lennie. Ezért némi provízióért én érintkezem a felekkel.

Ország imponált Tibornak. Nem azért, mert benne van a panamában, de nyugalma által, mellyel saját és társai kétes üzelmeiről mint magától értetődő dologról beszél. Érdeklődéssel várt, nem hall-e újabb részletet a patikaügyről: de Ország elhallgatott. Át kellett tehát térnie saját, illetve Kaplonyi ügyére.

– Doktor ur, ha megengedi, előadnám jövetelem célját.

– Ne tessék azzal sietni. Ilyenkor folyton zavarnak. Ha nyugodtan akar velem beszélni, legyen szerencsém ebédre. Feketésnél teljes kényelemmel értekezhetünk.

Csakugyan jelentettek ismét valakit. Ország kedvetlenül förmedt szolgájára:

– Hadd jöjjön.

Aztán ismét Tibor előtt mentette magát:

– Ha megengedi. Egy perc alatt végzek.

Nyíratlan hajú fiatal ember lépett be félénken. Előadta, hogy vizsgázni szeretne, de nem kap terminust, mert formahiba van indikéban. Ország átfutotta, s azonnal tisztában volt a helyzettel:

– Igen, két félév érvénytelen. De nem baj. Rendbe hozzuk azt. Sürgős a dolog?

– Igen. Pályázni szeretnék állásra a városomnál, s a pályázat három hét múlva lejár. Nagyon rá vagyok szorulva. Apámnak csak nehezen telt eddigi tanulmányaimra, két új félévet alig tudna fedezni.

– Úgy. Tehát ön szegény és rá van szorulva. Ez esetben tehát a költségeket se tudja fedezni. Nem baj. Megesimálok azt hitelbe és olcsón. Kettőszáz forint váltóban, fizetendő egy félévvel az állás elfoglalása után. Helyes?

– Kérem, ez rengeteg pénz!

– Sajnálom. Olcsóbban nem lehet. Nekem se csinálják ingyen az egyetemen. Szép, hogy nem kérek előleget a költségre...

Ezalatt Ország a számtalan papiros közül a már előkeresett váltóúrlapot kitöltötte és bemártott tollal nyújtotta a fiatalembernek.

– Tetszik vagy nem tetszik? Nem érek rá tárgyalni. Mint látja, vendégem van. Ha aláírja, három nap alatt megvan a végbizonyítványa.

A fiatalember aláírta a váltót.

– Tehát négy nap múlva legyen szerencsém, addigra meglesz – szólta Ország a távozó után.

– Kérem uram, ön talán rossz szívűnek fog találni. Pedig nem vagyok az. E fiatal embernek, akár még két évig vár, akár maga siettetné az ügyét, sokkal többbe kerülne a dolog. Neki is hasznot hajtok, magamnak is. Mért ne tegyem, mikor ebből élek? Úgyis kevés az egész. A fele rámegy az ügy rendezésére, és azonfelül a kockázat az enyém, mert ki tudja, ér-e e váltó egyáltalában valamit?

– Tisztelet, becsület, maga sokoldalú ember – szólta Tibor. De ha jól emlékszem, ügyvédnek készült. Hogyan lett aztán újságíró és ...hogyan is fejezzem csak ki magamat... univerzális zseni?

– Mert ügyvédi irodám összeköttetések híján nem akart menni. Másnál meg nem akartam szolgálni mint irodavezető. Minek törjem magamat, ha más húzza a hasznot? Ott hagytam az ügyvédséget, vállaltam apró megbízásokat, és emellett azon voltam, hogy minél több embert, minél több ember helyzetét megismerjem. Tájékozottságom az üzleti tőkém. Mondhatom, ebben páratlan vagyok. Nincs Budapesten senki, kinek jelent valamit a neve, és kiről ne tudnám, mennyi a vagyona, mennyi az adóssága, kinek tartozik, kiben van bizalma, miben sántikál, van-e szennyese, ki a szeretője, a kerítőnője. Mikor mindezt már tudtam, akkor alapítottam, úgyszólván pénz nélkül a lapomat, amely alig háromszáz példányban jelen meg, melynek létezéséről a legtöbb ember nem is bír tudomással, és melyből mégis megélek, sőt vagyont is szerzek, amely révén szaporítom összeköttetéseimet, szerzem az alkalmat üzleteimre. Látja, egyik ember adja kilincsmet a másik kezébe. Nem élet ez. Mihelyt lesz egy fél millió forintom, abba is hagyom, és megyek utazni valamely szép vidékre.

Így beszélgetett Ország ama jóleső bizalommal, melyre az ember csak gyerekkori ismerőshöz képes. Ezalatt szennyes vénasszony megterítette a szoba közepén álló kártyaasztalt. Azután elég ízléses házi kosztot kínált. Ország Tibort percről percre jobban érdekelt. Mint a szentírást, úgy hallgatta előadását, ha nem is hitt neki mindent. S amint nézte, nézte, felébredt benne a groteszket kedvelő festő, és gondolatban rajzolta Ország széles, nagyon széles, szélesebb mint hosszú arcát, vastag, erőszakos állkapcsával, s a kopasz koponya alatt okosan, ravaszán pislogó disznószemecskét. Az egész békára hasonlított, nagy, fantasztikus, szakállas békára, ősidőbelire, amikor még a békák hatalmas ragadozók lehettek, cápái a szárazföldnek.

Leves után libaaprólék következett. Ország a csontot vaskos ujjá közé fogta, és úgy rágta róla a húst, miközben a zsír fényessé tette szennyes körmét. Szája széles tátongása, az erőszakos rágás még inkább aláhúzta béka és ragadozó jellegét arckifejezésének. Tibor egészen megfélemezett a Kaplonyi ügyéről, s csaknem abbahagyta az evést, hogy zavartalanul gyönyörködhessek a látványban. Országna ez feltűnt, de nem sodorta ki flegmájából. Biztos nyugalommal, amit különösen egykor szegény embernek a pénz tudata nyújt, fordult vendégéhez:

– Ne tessék rossz néven venni, ha így eszem. De jobban esik, és célszerűbb is. De tudok én úgy is enni, amint illik. Ha vendéglőben vagyok, vigyázok is a szokásokra. De bolond volnék, ha itthon nem úgy ennék, amint jól esik. Vagy nem?

Ország falánkan töltötte magába a libaaprólékot, a káposztát hússal, a metélkét. Közben pártfogó gesztussal töltött Tibornak bort, és feltárlta a délelőtti folyamán hallott híreceskéket. Egyik kereskedő közel áll a csödhöz, ha kétségbeesett börzeüzlete meg nem menti. Egy férj tegnap nejejél szerelmes levelet talált a legjobb barátjától, aki váltóit szokta zsirálni. Fel is használta az alkalmat, és ismét aláíratott egyet, de ezúttal jóval nagyobb összegről a szokottaknál. Egyik új embert be fognak venni exkluzív klubba, melynek elnökét megválasztatta egyik részvénytársasága tanácsosává. Magas hivatalnok ellen hajsza indult megvesztegettetés miatt, és szegény nagyon meg van rökönnyödvé. Pedig haja szála se görbül, mert nagyon sokan vannak vele kompromittálva. Egyáltalában, mint a rablógyilkosnál, fő dolog a teljes titok, mert büntársak révén tudódik ki rendesen a tett, úgy a csak kétes ügynél, melyet el lehet tussolni, fontos, hogy minél több legyen a részes. Így oly tág és hatalmas érdekeltség keletkezik, melyet nem lehet és nem célszerű kikezdeni. Most különben óvatosnak kell lenni. Kérdés, sikerül-e elcsittítani az ellenzék purifikáló akcióját. Mert a kolomposok nagyon sokat kérnek, amennyi a jelenlegi viszonyok között alig áll rendelkezésre.

– Mert nagy ám a szegénység ez országban – ezzel argumentált a doktor – az én lapom többrendbeli pausálóját is leszállították 25 százalékkal. És Ország beszélt, beszélt tovább, a képviselőház folyosója, a hivatalos előszobák, az alkovok, a kávéházak, a kártyaasztalok és hamis váltók intim titkairól, melyeket mind tudott, melyek ismerete nála látszott összefolyini, hogy e szálakból szövhessen magának üzleti terveket. S míg beszélt, anélkül, hogy arca elvesztette volna ragadozó és béka jellegét, Tibor látni vélte e szálakat, melyeket Ország az emberek szennyeséből fon, s melyek szövetségében ha nem is az embereket magukat, de pár forintot vagyonukból megfog, csendesen, lesve ülvén közönséges szemnek nem látható, a cronique scandaleuseból szőtt háló közepén, mint ragadozó pók, de nem mint vad, támadó, vérszomjas, természetes pók, de mint számító kultúrópók, mely nem öl, nem gyilkol, de él áldozatai véréből, anélkül, hogy tönkretenné őket, megtakarítva őket későbbi vérszopásra is. Leginkább hatott Tiborra a biztonság, mellyel a tisztesség velleitásainak álszégylene nélkül, mintha nem is diszkrét

ügyekről lenne szó, feltárta egész műhelyét. E cinizmus túltett mindenben, amit eddig látott. Még minden ismerőse igyekezett fenntartani valami dekórum-félét, amennyiben ezek még a polgári társadalom tagjainak tekintették magukat. Ma hallott először tudortól, szerkesztőtől, kit a társadalom oszlopai közé számítanak, őszinte szót interlope üzérkedésről. Ország, ki elébb csak érdekelte, előadása folyamán nőtt, majdnem rokonszenves lett az éleslátása, és határtalan cinizmusban megnyilvánuló önbizalma által.

Alig hozták a feketét, alig gyújtottak szivarra, ismét új vendég érkezett. Ez egyszer ismerős: Hecht, a régiség-sensal. Képet hozott magával. Valami nem éppen rossz régi portrét. Elég jó munka volt, de nem lehetett tudni, ki festette és kit ábrázol. Felajánlotta tizenöt forintért. Ország természetesen drágállotta. Hecht hiába esküdözött, hogy úgyis ráfizet, mint Orzágnál mindig. Magyarázta, hogy meg se vette volna a képet, ha nem számít bizony arra, hogy Ország megveszi. Csak az ő kedvéért, hogy örömet okozzon neki, vásárolta. Azért, mert szereti Országot.

– Doktor úr – erősködött – tegyen próbára. Ha maga nekem éjfélkor azt mondja, Hecht, keljen fel, és sétáljon egy félórát mezítláb, Isten engem, megteszem. Miért? Mert szeretem a doktor urat.

Ország hajthatatlan maradt. Hecht Tiborhoz fordult:

– Tetszik látni? Én szeretem őt. Hogy örömet okozzak neki, reszkírozom a pénzemem, ő pedig nem akarja tőlem megvenni a kép. Pedig alig kérek érte valamit. Tessék elhinni, magamnak is többen van.

– Úgy éljen maga?

– Úgy éljek, kérem, hogy nem nyerek semmit, ha csak tizenöt forint kapok érte.

Ország sajnálkozó grimaszt vágott:

– Vagy három pengőt adott érte, és nekem tizenötért kínálja, mert szeret!

Ezt Hecht már nem tűrhette.

– Mit, csak három forint adtam volna a képért?! Hozok tanút, hogy a ráma maga négy forintomban van, és a képért is adtam ötöt!

– Lássá, mégse fizet rá. Magának, azt mondja, kilencben van. De maga megint hazudott. Adok érte nyolcat, hogy ne fáradjon hiába.

– Gemacht, doktor úr, gemacht! Magának nem tudok ellentállni!

– Még így is maga csinál jó üzletet. Én igazán csak a maga kedvéért vettem meg. Helyem sincs már képre.

Hecht körülnézett.

– Csakugyan nincs hely. Igazán. Nem is gondoltam volna, hogy már annyi képe van. De tetszik tudni, hová illene az új kép? Ide, a régi stilleben helyére. Pompás lenne. A stilleben ugysem illik a többi képe közé.

– Hát a csendélettel mit csináljak?

– Visszaveszem, doktor úr, visszaveszem. A maga kedvéért, olyan árban, amint tetszett venni. Ötven forint adok érte. Nyolc forintba az új képet, és itt van még 42.

Míg beszélt, Hecht már át is akasztotta a képeket, s a pénzt olvasva tartotta kezében. Pedig sokkal szebb az új kép, többet is ér ennél. De hát én már olyan vagyok, én

nem pénzt akarok keresni, én azt akarom, hogy a doktor úrnak szép lakása legyen, és hogyha benne felébred, és gyönyörködik benne, örüljön, és azt gondolja, ezt is a Hecht csinálta nekem.

De Hecht hiába izgult, hiába nyújtogatta a pénzt, Ország nem vette át, de farkasszemet nézett Hechttel, míg ez megdöbbenve elhallgatott.

– Mondja csak, kedves Hecht barátom, hány órakerelt ma fel?

– Nem tudom, mit érdekelheti ez a doktor urat, de megmondhatom. Szegény üzletember vagyok, korán kell az üzlet után járni, hát fél nyolckor már reggeliztem a kávéházban.

– Nohát, ha engem be akar csapni, akkor sokkal, de sokkal korábban keljen fel. Magának vevője van a csendéletemre, melyről valószínűleg kitudta, hogy jó mestertől való, és maga, hogy ne vegyem ezt észre, csereüzlettel akarta tőlem kicsaklizni. De én nem vagyok ám olyan ostoba, mint néha maga. A csendéletet eladhatjuk. Együtt megyünk vevőjéhez, és amivel többet kapunk érte az ötven forintnál, amennyiben nekem van, abban osztunk. Az új kép meg itt marad ráadásba, büntetésül, amiért be akart csapni.

Hecht le volt főzve. De nem mutatta. Kedélyesen Tiborhoz fordult:

– Hát nincs igazságom, hogy annyira szeretem a doktor urat? Kérem, ilyen okos embert muszáj szeretni.

– Hát doktor úr, ha úgy tetszik, holnap elmegyünk a vevőmhöz?

Csak ennyi intermezzo után maradt Tibor négyszemközt Orzággal, aki most már meghagyta, hogy senkinek sincs otthon.

Tibor előadta az ügyet. Elmondta, hogy tanácsot, útbaigazítást akar kérni anyagilag megszorult, de jó társaságban forgó fiatalember részére, mely alapján pénzt kereshetne. Ország tudott valamit. Magának volt pátense új találmányra. Higiénikus köpőedény! Nagyjelentőségű találmány, mely forradalmat jelent közegészségünk terén. De nem lehet a szabadalmat értékesíteni, mert csak nagybani előállításnál fizetné ki magát. Csak akkor kaphat kapitalistát, ha biztos kelendőseget tud kimutatni. Az a célja tehát, hogy az ország összes községei és iskolái köteleztesse e találmány bevezetésére. Ezt Ország eddig megfoghatatlanul sok összeköttetése dacára se tudta keresztülvinni. Szívesen adna annak, aki ezt kieszközölné, tízezer forintot. Maga erre nem képes, és jó emberei sem. A patikaügyekben dolgozó szerkesztő nem akar keresete irányán változtatni, azáltal sem, hogy mindenbe beleüti az orrát, kockára tenni befolyását. A közegészségügyi államtitkár pedig, kinn az egész megfordul, Orzágnak ellensége, még régi időből, amikor jelentéktelen képviselő volt, és ezt megtagadott neki egy kis publicisztikai szolgálatot. Ezért kellett stróman.

Tibor megfelelőnek véelve az ajánlatot, másnapra bejelentette barátját. Már távozni készült, midőn Ország még egyszer rákezdett a köpőedény dicséretébe:

– Kérem, nem merném ez ügy képviselőjét ajánlani, ha

nem lenne meggyőződésem, hogy annak terjesztése csakugyan az ország, a nép és a haza javára van.

Tibor nem értette, miért játszik egyszerre színházat előbbi túlzott őszintesége után. Alig küzdötte le mosolyát. Ország tántorítatlanul folytatta:

– Igen, komoly meggyőződésem, hogy e találmány terjesztésével szolgálatot teszek hazámnak. Nemzeti szerencsétlenségünk, hogy oly nagy éppen a magyarokta vidékeken a gyermekhalandóság. Ez a tüdővész műve, mely nyavalya elharapódzása ellen hathatós óvóeszköz az említett találmány. Az a feladatunk, hogy mielőbb megvalósuljon a magyar államiság egyik publicista előharcosának óhaja, hogy legyen harmincmillió magyar. Ez teljes emancipációnknak Ausztriától az előfeltétele. S e nemzeti vágytól egészen eltekintve is, az általános humanitás is követeli, hogy új és új szükségletekkel ismertessük meg a népet. Hozzá kell szoktatni a parasztot az igényekhez, és csökönnyösen és eredménnyel fog küzdeni anyagi jóléte emeléséért, és akkor fel fog benne ébredni a művelődés vágya is. S csak akkor valósul meg a legnagyobb magyar jóslata, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz, ha harmincmillió magyar jólétben és műveltségben élve, megvalósítja a teljes népszabadságot, lerontva a sötét közepkor utolsó maradványait is, melyek sajna még nagyon vastagon lepik be társadalmunk felvilágosultságát.

Efféle vezércikket szavalt Ország hamarjában. Szikrázó, kicsi disznószemének kifejezése, egész szólásmódjának temperamentuma mutatta, hogy ezúttal nemcsak reklámból, de őszintén lelkesül. Tibor ámulva hallgatta és figyelte e tüneményt, melyet először látott, mely pedig nem is ritka: az idealizmus erős megnyilatkozását bizonyos irányban különben haszonleső léleknél, és az új vallás, a francia forradalom eszmei fanatizmusát fokozva az emberi elme gumihajlékonyságával, mely könnyen elhiszi saját érdekéről, hogy az egyszerűsint közérdek.

Mielőtt Tibor újból felfedezett ismerősétől távozott, mocskos, tűzéves fiú szaladt be, örömmel öelve, csókolva Orzágot, kit „apukának“ hitt. A sokoldalú üzletember pedig dédelgetve viszonzta a gyerek cirógatását, kedvvel simogatva a jól öltözött, de rendetlen és piszkos fattyu haját.

Ez az én fiam – magyarázta – mikor született, még nem voltam oly helyzetben, hogy elvehettem volna az anyját. De a fiamat jól nevelem, és ha Isten megtartja nekem egészségben, vagonyt fogok neki hagyni.

[...]

Második rész

Et les Las-bas

Qu on ne voit pas...

(Verhaeren: les villages illusoires)

I.

A Felvidék egyik mezővároskának nevezett falujában, nyár derekán, borús, felhős időben unottan, szürkén, novemberesen szűrődött be a világosság a vak, szennyes

ablakon át a szolgabírói hivatalba. Az első szobában két írnok ült. Az egyik, a napidíjas, figyelmes munkában horgasztotta zsíros, máris öreg színű arcát, mely véletlenül látszott elhelyezve széles, ferde vállán, a nagy iktatókönyv felé. A másik, a járási írnok, fekete, hegykén pödört bajuszú fiatal ember, látható fölénnyel értekezett a tiszteletteljesen előtte álló parasztemberrel, ki zavartan, magába szállva, valamin tanakodott.

A magas férfi kicsinek nézett ki, a hegyilakók görnyedt térdével állva sarok nélküli bocskorban, formátlan, színtelen, zsák alakú halinaszűrben, levett kalappal, hosszú botra támaszkodva. De jól illett ruházata bizonytalan, melegsűrke színe a hivatal üres színtelenségéhez, a polcokon elhelyezett fejr, poros, gyűrött szélű akták, a vakult fenyőbútorok rendetlen összeviszaságához, melyek közül csak az írnok fejr gallérja a fekete kabát, fekete bajusz között, és a fal mellett álló fehérre zománcozott, újtalalmányú higiénikus köpöedény rítt ki fényesen.

Az írnok türelmetlen lett, amint a paraszt még mindég tűnődve állongált, még mindég nagy elhatározás előtt.

– Hát mi lesz? igen vagy nem? Nem érünk mi rá itt minden ökörrrel egy órát bíbelődni.

A paraszt, amint ekkép ráförmédtek, lélegzetet vett, kezével kisimította homlokából a beomló haját, aztán, mintha túlesett volna a nagy elhatározáson, nagyot köpött a fényes köpöedény mellé, s egyet nyelve beszélni kezdett. De még mielőtt szavakba szedhette volna lassú gondolatát, az írnok ismét ráfordult:

– Ti galgány*, ti szvinyar*! Nem látod ott azt az alkotmányt, hogy mellé köpsz?

A paraszt mentegette magát, hogy vigyázott nagyon, és a világerért se merne ráköpni ily fényes dísz tárgyra. Hogy azért, mert szegény ember, tudja ő is, mi illik. Ennek bebizonyítására sietett a köpés nyomát széjjeldörzsölni talpával. Azután újra mélyet lélegzett, és rátért a tárgyra. Hogy ő az útlevéért már megfizette a stemplit, a forintot és öt pengőt a folyamodványért a jegyzőnek, hogy pajtása, kivel együtt akar kivándorolni, már meg is kapta, hogy legyen hát a tekintetes úr oly kegyes, az övét is kiadni.

– Mondtam már, – morgott az írnok – hogy útlevél kiállítására soká tart, mert az uraknak Pesten van ám okosabb dolguk, mint minden dűbdáb nép ügyével törődni. Aztán elmagyarázta, hogy kivételképpen mégis megsürgeti az ügyet, és ha fizetnek neki tíz pengőt, a passzus itt lehet három nap múlva, mert akkor intézkedik, hogy külön postával küldjék. Ez persze pénzbe kerül. Akkor aztán mehet, ahová tetszik, akár Amerikába is, hová jobb is, ha a hozzá hasonló galganyok pusztulnak, legalább nem lesz velük a hivatalnak vesződése. A paraszt végre leszúrta a tíz forintot, és azzal, hogy három nap múlva megint itt lesz, alázatosan köszönve távozott. Az ajtónál visszafordult, megkérdezni, bizton számíthat-e rá?

– Persze hogy számíthatasz, te gazember. A tekintetes hivatal nem olyan tolvaj, mint te, és megtartja, amit ígér. Majd megtanítalak én kételkedni a hivatal szavában!

A kérelmező künn volt. Az írnok lelki nyugalommal betette tárcájába a tíz forintot. Kivette fiókjából a már rég

nála lévő útlevelet, kivezette, vétívet készített hozzá, és leereszkedő mosollyal szólította meg a napidíjast:

– Láss, barátom, csak így élhet meg szegény segédhivatalnok. Minden útlevélnél ön vagy a jegyző öt forintot keres a folyamodvány elkészítésével, én pedig azért, hogy kézbesítem az útlevelet. Csak tartsa meg Isten soká a kivándorlást. Meglátja, ha követi tanácsomat, egy év alatt ki lesz fizetve a váltója, és azután félre is tehet. Ha majd jegyzőséghez jut, akár meg is nőülhet. Remélem, meghív a keresztelőre. Megérdemlem öntől. Nem mondhatja, hogy nem vagyok jó embere. Nemcsak átengedem a mellékkereset egy részét, de jó tanácsokkal is szolgállok.

Ezt mondván, szíve mélyében azt gondolta, vinné el az ördög az új napidíjast, ki az úri gyakornok helyére jött, s kinek juttatni kell a törvénytelen mellékkeresetből, nehogy fejletse. A napidíjas alig figyelve az okos beszédre, fajtája birkatürelmével tovább körmölt. Csak miután befejezte a keze alatt lévő akta beiktatását, nézett fel és válaszolt:

– Azért egy kicsit félek, nem lesz-e rossz vége, ha így bolondítjuk a népet?

Az írnok sajnálkozással hallgatta ez elmaradt világnézetet:

– Hagyja azt barátom. Így volt az mindég, így is lesz a meddig fennáll Magyarország. A népet nyúzni kell, különben kifog rajtunk. Aztán szeretném látni azt a Kaffkát, aki megszagolja az útlevél vétívén, fizettek-e a kézbesítésért?

– De ha panaszra megy valaki?

– Nem mernek. Úrtól nem fogadunk el pénzt, paraszt meg fél, hogy a panasz csak új bélyegbe és költségbe kerül. A nép okos, és kerüli a hivatalt, mert tudja, hogy mindennek fizetség a vége.

A hajdú belépett egy cédulával:

– Itt van valami presztanka. Azt mondja, mára idézve van.

Az írnok rá se nézett a cédulára, melyet az asztalra tett. Aztán rászólt a hajdúra:

– Csak várjon az a szajha! Nem látja, hogy dolgom van?

És kezébe vette az újságot. Megint letette. Zsebéből elővette a török dohányt, és cigarettát sodort. E lázas hivataloskodás között szeme rátévedt az idézőre. Ismerős nevet pillantott meg. Nyugalma megszűnt, leejtette a félig kész cigarettát, s arcán a serény igyekezet kifejezése jelent meg:

– Hisz ez a Bednarka Stolicáról...vele a főbíró úr maga akar tárgyalni... reggel már tudakozódott utána. Ez az a leányanya, aki nem akarja elfogadni az állami gyermeksegélyt. Szeretném tudni, mi hülyeség lappang ezalatt. Híjja csak be Matisz, én majd bejelentem a főbíró úrnak.

A szolga bevezette a felet. Alig 18 éves, szabályosan gömbölyű, pirosposztag arcú lány állott meg szerényen az ajtóban, a falusi fehérszínű zavar nélküli, ügyetlenül kecses félénkségével. Pipi kendő, sima fekete haj övezte egészséges arcát, szeme türelmetlenség nélkül keresett a helyiségben, míg alakját színtelen kendővel hozzá kötött formátlan csomag, egy fülig bekendőzött gyerek tette felismerhetlenné. A napidíjas nyugalommal folytatta az iktatást. Nemsokára kilépett a főbíró, jóképű, öregedő, kissé kövér úr, alig őszülő, rövid szakállal, kezét zöld vadász-

kabátja zsebében tartva. A vidéki ember közvetlenségével felelte a lány köszönésére a navekit*, azután felvilágosítást kért, miért nem akarja elfogadni az állami gyermeksegélyt.

Az eset elég különös volt. A szép Bednar Marka, szegényebb paraszt árvája, hajadon korában gyermeket szült. Ennek felnevelésére az állam részéről kiutalványoztak havi öt forintot. De az anya vonakodott az előző részletet átvenni, amelyet szokott úton, szolgabíró és körjegyző útján akartak kézbesíteni. Pedig nem volt vagyona. Mint zsellérféle élt düledező házban, és ruháin, némi ágyneműn kívül csak egyetlen tehenkéje volt. A községi előjáróság jelentést tett, s a főszolgabíró beidézte, hogy személyesen intézze el az ügyet, melyhez hasonló hosszú hivataloskodása alatt nem fordult elő. A kihallgatás alatt a főbíró az öregség közönyével veregette meg a csinos fehércseléd vállát, míg az írnok éles szatír arckifejezéssel legettette szemét a pirosalma arcon.

Marka még mindig vonakodott átvenni a pénzt. Eleinte csak vállat vont. Hosszú rábeszélés után kivallotta, hogy bár csak nehezen és munkával, de azért inkább a maga becsületéből él meg. A hivatal pénze nem kell, mert nem akar úgy járni, mint Baran Gyuro, aki a körjegyzőtől vett kölcsönt, s nem tudta a nagy kamatot fizetni. Most siratja a dolgot elárverezett részecskéje. Ő meg akarja tartani tehenét, és ha már vagyont nem hagyhat, legalább a dunnáját akarja megőrizni kislányának.

Fiatal tisztviselő erre talán vizsgálatot indít az uzsorás jegyző ellen. De a főbíró, bár maga jó ember volt és anyagi haszonért nem élt vissza hatalmával, ismerte az életet, és tudta, ha elcsapatja a bűnöst, helyére más, éppoly rossz jön, de ennél, aki már megszedte magát és jólétben lustul, kiéhezettebb, vérszopóbb. Ismét megveregette a leányzó telt vállát, és igyekezett megmagyarázni, hogy a pénz, melyet kínál, nem kölcsön, legkevésbé pedig uzsora. Azt nem kell soha visszafizetni, azt nem a jegyző, nem is ő, de az állam adja. Marka gondolkodóba esett. De mégis csak a mellett maradt, hogy az államnak sem akar tartozni. Mert azt, hogy valaki garasnál nagyobb alamizsnát pusztá jóindulatból adna az embernek, nem volt képes elhinni. A korcsmáros is, ha hitelbe kínál pálinkát, avval, hogy nem muszáj fizetni, csak befonja a szegény embert, és mégis megveszi rajta, mikor legrosszabbul esik a megadás. A főbíró vesztetni kezdé türelmét, és újból erősítette, hogy nem ő, de az állam adja a pénzt. A leány érdektelenül hallgatott. Megkérdezték, vajon tudja-e, mi az állam? Persze, nem tudta. Kérdezték, ki a király? Erről már tudott. Él messzeföldön a császár, aranyos ruhában jár, és őt szolgálják a katonák. A főbíró hiába magyarázta a király és állam összefüggését. A lány lassan megértette. Az állam azon emberek összesége, akik az adóból élnek. Bizonyosan felesleges pénz van, jó termés volt, sok folyt be adóba, hát azt, a mi most nem kell, jó kamatra akarják kiadni a szegény népnek, mint jómaga. Az urak már unták a dolgot. Az írnok kérdé, megfogalmazza-e a büntető ítéletet hatóságsértés címén? De a főbíró leintette. Ha a lány nem írja alá a nyugtát, úgy két tanúval fogja igazoltatni a

kényszerkézbesítést. Marka még bizalmatlanabb lett, még ravaszabb fondorlattól tartott. Mégis inkább maga írja alá. Meg is tette. Lassan, míg gyermeke bal karján csüngött, jobbik kezével alákaparintotta a nevét. Midőn átvette a pénzt, elfojtva pityeregni kezdett, hogy most már oda a tehene, a dunnája, a borjúja, pedig nincs szüksége e pénzre, mert ha szegény is, szereti és jól tartja gyermekét. Nézné csak meg a főbíró úr, mily kövér. Soká beszélt, kért, könyörgött, vennék vissza a pénzt és adnák vissza az írást. De a hivatalszolga kituszkolta a rívó személyt.

Az egész jelenet alatt hajthatatlan komolysággal iktató napidíjas elkészült a postával. Tiszteletteljesen átnyújtotta az aktacsomót a főbírónak, aki állva nézte át és szignálta a darabokat. A postában volt néhány sürgetés. Megszokott dolog. Érdeklődés nélkül kiadták az írnoknak felszerelés végett. De ma volt egy különösen erélyes hangú. Az alispán már harmadízben sürgette az új higiénikus köpödények árát, amelyet felsőbb rendeletre minden község és iskola tartozott volna beszerezni. A főbíró felelősségre vonta az írnokot, miért nem készítette el az utalványt, és emlékeztette őt a pénz beküldésére, amely bizton rég beérkezett. Az írnok ismerte az ügyet. A pénz tényleg befolyt egy körjegyzőség híján. Ez azt jelentette, hogy Lipovnik község bírójától többszöri szorgalmazás dacára sem tudta bevenni. A főbíró intézkedett, hogy a pénz három napon belül beküldessék a bíró költségére eszközzendő végrehajtás terhe alatt.

Mihelyt a főnök távozott, az írnok a napidíjashoz fordult:

– Úgy látszik, lesz egy végrehajtási kiküldetés. Kiadja nekem a kereset felét, ha magára szignáltatom?

Erről megegyezvén, az írnok végre hozzájutott a rég elkezdett cigaretta megsodrásához. Azután lassan, szép írással megírta az utalványt, melyen a járás községeitől behajtott ára a higiénikus köpödénynek fel volt terjesztendő a vármegyéhez. Egyben jelentést is írt a találmány kitünő bevalásáról, ebben nem említve, hogy a lakosság a fényes fémtárgy kímélésére azt a köpésnél gondosan kerüli.

II.

Lipovnik község a megye északi határán feküdt, magas, erdős, lapos, rétes, legelős hegyoldalon, az egész fenn már sziklásodó hegyek lábánál, kis patak forrása felé katlanszerűen szélesedő völgyben. A hosszú, széles, egyenes földekkkel-rétekkkel pántlikázott lejtőt magasabban övezte az örökkézőld őserdő. Szétszórva, mintha véletlen szeszély vetette volna, állt a kis házak két sora a patak és az út két oldalán, egyik a másiktól vagy százlépésnyi távolságban, girbe-gurbán, de mégis bizonyos egymásutánban, mintha tétovázva felfelé zarándokolnának az emelkedő völgykatlanban. Kietlen, rideg, zord vidék, amely azonban most, augusztus egyik verőfényes napján ékszeresen-zománcosan díszlett, több mint alföldi színgazdagságban. A falu zsindeletetű kunyhói, amelyek oly feketék, nyirkosan zöldesek, mohásak az ólomeső szürke

gőzében, most élénken, majdnem tarkán hatottak a nagy, sivár, tojásalakú erdőtelen tereprész közepette, melyen a rétek, a kis darabka lenföldek gyéren hintett smaragdporral voltak festve arany alapra, míg feljebb könnyű, hamvas zöldben díszlettek a virító zabföldek keskeny, hosszú pántlikái, s eleven zölddel haragudtak a krump liföldek habzó felületű szalagjai. S ez arany, e smaragd, e zabvirágszín friss, nedves volt a dús harmattól, és mosottan, zománcosan, gyémántosan csillogott a napvilágnál, részletek nélkül, széles, egyenletes, sivár egyformaságban, amit nagy ritkán szakítottak félbe a nedvesebb rétdarabokra terített mályvaszínű gladioluszfátyol foszlányai. S ez aranykelmére hamvaszöld és mályvaszínű zöldelő és sárgáló, metallikus és drágaköves cérnával hímzett díszet a határnak sötét keretbe foglalta a fenyőerdő tömege, kormos, komorzölden ott, hol a nap világította, majdnem feketén, kékesen, ékszeresen sziporkázva az árnyékban. Az erdő felett pedig fakón, csaknem átlátszóan terültek el a holák, szeszélyes, pontozott fehér mintával tarkítva a legelő gulyák s a szétszórt törmelék kődarabjaitól, amelyeknek anyja, az ősz szikla, a fakó földből kibújít a hegy csúcsán, és légies, fehér könnyűséggel mosódott el, veszett el az égbolt tejes kékjében, majd fehéren megcsillant a napvilágban, mint egy ezüst sisak.

Jól illett e keretbe a falu félig kihalt, de még mindig színgazdag élete. A házak kunyhószerűek, kicsinyek voltak, feketére ázott, részben már mohás, ereszkedett zsindeletetűvel. A falak gerendái rezesen piroslottak a kortól. Ám a viskónagyságu házaknak életet adott az ablakok krapp-vörös szegélye, amely majd mindegyiken ragyogott, jeléül annak, hogy eladó lány lakik benne. Mióta elharapódzott a kivándorlás, nem akadt férfi, aki elvegye őket. A házak görbe, egymástól távol haladó sorai között pedig köves út csavargott, meszes, poros fehérséggel világítva; mellette itt-ott megcsillanva, csergőzéstől patak futott a meredek, nedveszöld partok között. A füves széleken kicsi, sovány, kipányvázott lovacskák legelésztek. Majdnem feketén hatottak a pejek, míg közöttük egy legyes szürke lágyan, elmosódva illeszkedett az új kerítés színéhez.

Emberi élet alig volt. Ki épkezláb és munkaképes vala, künn dolgozott, krumplit kapált, szénát kaszált, vagy rőzsét járt lopni az erdőbe. Csak itt-ott tűnt fel a falu elhagyottságában fiatal lány, vagy görnyedt öregasszony patogón eleven, pirosruhás, piroskendős alakja. Az út közepén pedig, fazékkal kezében, lassacskán bandukolt felfelé egy kölyök. Színtelen halinaruhája, nyáriasan, szőrrel kifelé fordított, nagy emberre szabott, neki sarkig érő bőrmellénye alig vált el az út porának színétől.

Furcsa világ járt most erre. Pár év előtt épült a vidék első helyi érdekű vasútja, e pusztítója a népnek, amely szomszédos forgalmú menetjegyért pénzt sarcol, és elveszi a nép keresetét, a fuvarát. Aki tehette, kivándorolt Amerikába. Úgyszólván csak asszony, gyerek és tehetetlen agastyán maradt itthon. A néptelenség betetőzte az egykor viruló község romlását, amelyet az adó és uzsora már régebben kikezdett. Pedig e nép nem volt forradalmi,

újításvágyó, vagy nyugtalan természetű. A régi időben ugyan e félreeső részek lakói hegyi rablók hírében álltak, de azóta megcsendesedtek. Már birkalopás is ritkaságszámba ment. Megéltek, ameddig lehetett, sovány, későn termő földjük gyümölcséből, erdei munkából és fuvarból. A letűnt, zabolátlan korra már csak a faj szépsége, egészsége emlékeztetett. A megye úri családjai még mindig innen kerestek dajkát. A nehezebb megélhetést, az adót, az uzsorát is túrték addig, míg a vasút, a fuvar megszűnte nem tette az életet egész lehetetlenné. De most igazán nem maradt egyéb hátra a kivándorlásnál. Mindenki adósságba keveredett, a hitelezők árverésen olcsón összevették a földet, zsellérré téve a népet évszázados sajátján. A tehetősebbek mentek előre, családjaik pedig követték, mihelyt az új hazából elég útravaló pénz érkezett. Pedig nehéz volt az elhatározás. Mert Lipovnik nem közönséges falu. Lakói őslakók voltak, nem a földesúr telepesei. Századokig alig teljesítettek robotot. Később is csak némi erdei munkára lettek szorítva. E népet hazájához nemcsak évezredes hagyomány fűzte, de a vallás is, mely, ha öntudatlanul is, csak a legerősebb ösztön az emberben. Lipovnik szent területen épült, mint ezt már neve, magyarul Hársas, is jelzi. Itt állhatott a korok homályában a szent hársfaliget, ahol nemzetük szent fáinak kupolája alatt a szláv őslakók összejöttek pogány istentiszteletre. Mert a dús lombosított, harmónikus alakú hárs a tótok szent fája, mint a cser a germáné, a szádogfa a magyaré. Azóta persze katolikus lett a nép. De e vallás szokott bölcsességében és előrelátó türelmében elég tapintatos volt, hogy ne üldözzön semmit, ami kedves volt az új hívők előtt. Sőt igyekezett a megtért népek régi tradícióit saját erősítésére felhasználni. És mint a Bona Dea kultuszát megőrizte Szent Agát nevén, Venus Barbátát elkeresztelte Szent Kümmernissnek, vagy Avilai Szent Paulának, úgy itt is a dombra, a szent hársak alá építette az új hit templomát. Azóta a szláv földön minden templom mellett hársfa zöldel. A katolikus valláséval egyenlő bölcsességben a hódító magyar urak is hársakkal díszítették váraik és kastélyaik környezetét. Sőt, minden útszéli fészület mellé hársat ültet a nép kegyelete. S hogy Lipovnik csakugyan őszent hely lehetett, azt nemcsak neve bizonyítja, de a hosszú faluban elszórt számtalan fészület is, amelyek majd minden száz lépésre hársfacsoporttal ékesítik a falu képét.

S ezt a helyet, melyben szíve legrégebbi vallása mély ösztönével gyökerezett, melyen évszázadokon át égett apái tűzhelye, melyen ősei temetkeztek, melyhez régi hagyomány, kegyelet és az otthon érzése fűzte, e helyet volt kénytelen a nép elhagyni az új idők sanyarúsága folytán.

Mióta a kivándorlási mozgalom kezdetét vette, gyorsan pusztulásnak indult a falu, a honnmaradt agastyán és asszony népek csak hiányosan művelte a sovány földet, a hajadon nem talált férjet, s a községi szervezet is bomlásnak indult, mióta jobb híján fiatal suhancot kellett bírónak választani. S ha valamely kivándorló künn boldogult, úti pénzt küldött összes retyerutyájának. Annyit

pedig még egy se keresett, hogy mint vágya vala mind-egyiknek, új vagyonnal hazatérve visszaválthatta volna elárverezett földjét, s megélhetett volna a maga becsületéből.

S a néptelen, élettelen falu körül még jobban érvényesültek a nagy természetnek a tiszta, átlátszó hegyi levegőben zománcosan, mintegy porcelánra festett, ékszeres színei a lapos, tagozatlan, széles hegyoldalak egyformasága sivárságán.

III.

Ily világ volt Lipovnikon, midőn egy szép napon a gyerekszamba-menő bíró háza előtt megállt a körjegyző lengvesszekere. Lépésben, vontatva, fáradtan vonszolta a meredek úton felfelé két fénytelen szőrű, sovány testű, dülledt hasú pejlovacska. A jegyző egyéb hatósági ügyeken kívül ezúttal a főszolgabíró rendeletével jött, amely erélyes hangon, személyes felelősség terhe alatt követelte a lipovniki iskola és község részére felső parancsra megvett higiénikus köpőedények árát.

A suhanc bíró még nem igen volt tisztában teendőivel. Ha valaki befizette az adót, felírta azt krétával az ajtóra, hogy aztán a jegyző, ha eljön, bevezesse a főkönyvbe. El is járogatott az emberekhez, szorgalmazni a fizetést. De nem kellő eréllyel. Nem is tehette azokkal, akik közül egyikben keresztanyját, másokban nagyapja testvérét kellett tisztelnie. A pénz tehát befolyt, úgy, ahogy ilyen körülmények között folyhatott. Az emberek valahogy csak fizettek, ha teheték túlságos megerőltetés nélkül, mert pár évtized agyonközigazgatás és számos végrehajtás kitanította őket. De nagy volt a szegénység, nagy a hátrálék, ha egész üres alig is volt már az adókönyvecske. A bíró, miután a jegyző megmagyarázta, hogy különben az ő költségére küldik ki a végrehajtót, nem tehetett egyebet, minthogy kifizette a köpőedények árát a magáéból, nem lévén pénz a község kasszájában. Aztán ő is igyekezett hozzájutni az előlegezett pénzhez. Átnézték a könyvet. Kisült, hogy az egyik adóalany folyó évben nem fizetett semmit, sőt tavalyról is hátrálékban van a pótagóval. Ezt szemelték ki végrehajtásra. A jegyző megadta ehhez az útmutatást, aztán felkuperodott szekereire, hogy más községben is terjessze a közgazgatás áldásait.

A végrehajtásra kizemelt özvegy Drevenyákné volt.

A falu felső végén, a hegy lejtőjén, már nem messze az erdőtől, állott a Drevenyák-ház, magasabban a már szintén emelkedett helyen épült templomnál. Onnan tekintett le a sivár, kopasz, meszeltfalú templomra, az öreg, megfeketedett fatoronyra, s a körülötte álló hársakra, amelyek vén, görcsös, de a zord éghajlatban aránylag vékony törzsekkel, ritka, vihartól tépett, körvonalban csaknem fűz-alakú lombozattal, szabálytalan rajzzal váltak el az erőteljesen kék égtől, vagy a havasszínben csillogó felhőktől, néha pedig elmosódtak a hamvas, nyirkos ködben. A templom felett még néhány ház állott, aztán feszület, négy kicsiny, máris öreg hársfával. Ennél is feljebb a Drevenyák háza, utolsó előőrse a lakott világnak az erdő, a hola* felé.

Idős, de még erőteljes asszony lakott itt serdülő leányával. Vagyonuk a viskóból és néhány darab földből állott, amit saját hiányában bérelt ökörrrel műveltek. Azon felül két tehenük volt. Nem éppen nyomor, de szegénység az egykori jóléthez képest. A ház belseje még emlékeztetett a jobb módra. Nem volt ugyan másképp berendezve, mint a többi. Egyszerű, ács munkájú ágy, asztal volt az összes bútor. De fenn, közvetlen a gerenda alatt gazdag sorozata függött az üvegre festett szentképeknek, a Szent Szület fiával, Szvata Barborkát, az arkangyalt és Szent Jánost ábrázolva. Az ágyakon magasan halmozódott a paraszttasszony büszkesége, a használatra túl sok dunna, a szent képek alatt az egész szobán körülmenő polcon sorakozott a pirosvirágos csupor és fazék. Kívülről pedig az ablak itt is vörös szegéllyel volt körülfestve, jelül annak, hogy özvegy Drevenyákné, szülebett Galko Barbara asszony egyetlen leánya, a szép Zuszka eladó máris, de még nincs eljegyezve. Pedig hiába. A szép lány pártábanmaradásra volt kárhozható. A férfinép színe-java messze Amerikában keresett megélhetést. Saját családjának jóléte hanyatlásnak indult, de megmaradt a góg, mely a szegény kérőt visszautasítaná. Boldogult Drevenyak ugyanis nemcsak parasztdinaszta hadból származott, de bár csak fertálytelkes gazda volt, birtokát messze túlhaladó jólétnek örvendett. Sokat keresett emberfeletti erejével, erdei munkával. Két lovat tartott, mellyel fuvarozott. A közlegelőn megillető jussánál jóval több volt a marhaállománya, anélkül, hogy érte legelődját fizetett volna. Félelmetes ereje folytán, de úgy is mint bíró, törzsfőnökszerű hatalommal uralkodott falujában, zsákmányolta alattvalóit, annyi marhát hajtott ki, amennyit akart. Ellenkezni nem mert senki. Mindenki félt bírói hatalmától és erős öklétől. Erejéről csodadolgokat meséltek: hogy vágott el egyetlen fejszecsapással arasznyi fenyőt, hogy hozott haza egy-maga az erdőből kisebb, de csaknem felnőtt medvét, melyet fejszével ütött volt agyon. Ő vezette falusi ünnepen, búcsúkor a pozabucski-táncot, ruganyos, hajlott-térdű balettlépéssel, a vadak harcítáncára emlékeztető fejszejátékkal.

De azóta más világ lett. A tisztújításnál nem jölettek többé, attól tartván, hogy az akaratos ember képviselőválasztásnál nem lesz elég engedelmes eszköz. Erre megnyílt a nép szeme. Rájöttek, hogy nem kell tovább túrni az erőszakoskodását. De ő nem vette tekintetbe a változott helyzetet, tovább parancsolgatott, továbbra is visszaélt a közvagyonnal. A felbőszült nép összeküzdött ellene.

Egy napon távol volt. Az előljáróság ezt felhasználva, feles számú marháját visszahajtatta a legelőről. Az asszonynak pedig a bíró tudtul adta, hogy mindaddig nem engedi kihajtani, míg meg nem fizetik a legelődját. Drevenyak hazajövén, erről hallani sem akart. Megüzente a bírónak a korcsmába, hogy holnap személyesen hajtja ki a marhát, és szeretné a vakmerőt látni, aki őt akadályozni merné.

Másnap hadiállapot volt. Kint volt hajnalban a falu apraja-nagyja. Az új bíró, tüzes fiatalember, a kisbíróval és még néhány legénnyel korán elállta a Drevenyak házát.

tól a tehenlegelőre vezető utat, bottal, fejszével, kaszával fegyverkezve, eltökélten, hogy szükség esetén karhatalommal lép fel a bukott zsarnok ellen. Mögöttük, várva a fejleményeket, és az esetleges csata látványosságát, sok nép gyűlt össze. Az óvatosabbak, míg az ügy nem dőlt el, nem vallottak véleményt, de szívükben a szegényebbek Drevenyak ellen, a tehetősébbek, kik saját visszaéléseik megszűntét is félték, mellette éreztek. A háttérben a fehér-nép lebzsel, és a gyereksereg.

Világos volt már. Lenn a völgyben még keményen, hidegen, színtelenül rajzolódta a tárgyak, a házak és fák körvonalai, de a középső hegy sziklás csúcsa már rózsásan tüzelt, mint egy izzó sisak. Azután a hegyoldal, a völgy is megkapta nappali színét, a rét harmatosan csillogó zöldje előtt lágú foltokban álltak a halinaruhák, elevenen piroslottak a szoknyák és kendők, szinte fénylettek az ingujjak. Majd fehéren, tisztán emelkedett ki a Nap a hegy mögül. Sugarai előzönlötték a tájat, játszadoztak a harmatcseppeken, midőn végre nyöszörögve kinyílt a Drevenyak rozoga kapuja, s a tulajdonos maga hajtott a várakozók felé fehér csordáját. A tehenek csaknem borjúknak, törpéknek néztek ki a hórihorgas férfi mellett, aki közöttük haladt, míg kalapja, óriás fekete gomba, magasan kiemelkedett közülük. Vállán pedig acélosan csillogott a napfényben hatalmas, csatabárdnak beillő fejszéje.

A bírók aggódó figyelemmel fürkésztek arcát. Meglátott a kérges bőr ráncai között közönyösen pislantó, az emberek felett elsikló tekintetén, hogy el van tőkélve mindenre. Egész közel volt már, és még mindig úgy tett, mintha nem venne észre semmit. Csendesen elhajtotta a várakozók mellett marháját. Utolsó pillanatban köszöntötte őket, mintha mindegyikkel a legjobb barátságban élne, mintha nem ütlegette volna őket számtalanszor, mintha nem volnának közöttük adósai, akiken karja erélyével, hivatalos hatalma visszaélésével megszedte volt a zsíros kamatot. Az emberek viszonozták köszönését. Látván elhatározottságát és a fejszét kezében, szólni nem mert senki, csak taszigálta egyik a másikat cselekvésre. De nem mozgult senki. Drevenyak és csendes lépésű jószága elhaladt már az összeesküdtek mellett. Ekkor utána kiáltott a törvénybíró felesége, hogy jó volna fizetni, vagy otthon hagyni a marha felét. Drevenyak meg se állt, csak hátránézett és nyugodtan felelt, hogy a törvénybíró, ha nem akarja, hogy üres legyen az istállója, csak álljon bele ökörnek. Enni is talál magához valót, miután a ganéjt még nem hányták ki. És folytatta útját. Egy percig úgy látszott, mintha az erős ember megjelenése lefegyverezte volna ellenségeit. De váratlan eset megfordította a kockát. Vavrik Zála, a törvénybíró felesége, még mindég szitkozódott utána. Drevenyak vissza se nézett, nemhogy felelt volna. E közöny felingerelte az asszonyt. Tudnivaló, hogy nincs vakmerőbb állat a fehér-cselédnél. Zála utána szaladt Drevenyaknak, és elérvén, folytatta a nyelvelést. Elnevezte tolvajnak, aki csal, uzsoráskodik, rosszabb a zsidónál. Hogy így nem nehéz meggazdagodni, de az összeharácsolt pénzen nem lesz az Isten áldása. Drevenyak egy ideig túrta a pörölést, de a vén banya nem

tágított. Szájából, mint a patak a lapályon, egyenletes, lassú biztonsággal ömlött a szitok. Végre az erős ember elnéző nyugalmával Drevenyak rászólt, hogy ne hozza őt haragba, és ne vigye vétekre. De az asszony nem hallgatott az okos szóra:

– Elég vétkes vagy már ügyis, rosszabbat már ügyse tehetsz, te galgany, te szvinyar! Végre már rendezett mondat se jutott eszébe, csak egyenként köpte a szavakat: galgany, szvinyar, galgany!

Drevenyak unta a dolgot. Nem akarván fejszével sujtani asszonyhoz, felkapott az útról egy fadarabot. Ezzel megfenyegette, hallgasson, különben ki találja ütni a fogát. Új szitok volt a válasz. Drevenyak most a fadarabbal csakugyan üldözője felé legyintett, gyengén, mint hitte, de oly erősen, hogy Zála asszony agyveleje szétloccsant.

Az ügy vége az lett, hogy Drevenyak erős felindulásban elkövetett halálos kimenetelű súlyos testi sértés büntetért három évet kapott. Az esethez képest látszólag enyhe büntetés végzetesnek bizonyult a testi munkához, parancsoláshoz, üde erdei levegőhöz szokott emberre. Megtörve, tüdővésszel érkezett haza. Otthon asszonykézen megromlott gazdaságot talált. Maga elszokott a munkától, s vállalatba nem volt többé mersze fogni. Ivásra adta magát. Ez egyaránt sietteté anyagi bukását és egészsége végleges hanyatlását. Alig egy évvel szabadsága visszanyerése után meghalt. Eltemették a hegyoldali, fenyőfásorokkal határolt temetőben. Fakeresztet helyeztek sírjára, melyen ügyetlen alakú, faragott betűkkel volt még egy ideig – míg az rothadásnak nem indult – olvasható a neve. Elmondták érte a kis, fagerendás templomban a halotti misét. Ezután földi életének eltűnt a nyoma.

De emléke még eleven, és soká az marad a nép között. Erdei munka után, este, tűz mellett, a fahéj kunyhóban, zapekált pipaszónál, nyári vasárnapon, a ház előtti lócán még mindig emlegetik hatalmas erejű tetteit. Az ő anekdotáit meséli a dajkáló nagyanya, vele ijeszti szülője a vásott kölyköt. Mindenki tudja viselt dolgait, és közben új, költött tettekkel díszíti fel a képzelőtehetség életét. Mindenki tudja, hogy halála után erőszakos gonoszsága büntetésül az ördögök lefejezték, fejét lisztes zsákba tették, hogy elvigyék a pokol tüzébe. Lelkének fejletlen teste pedig a pokol bejárata közelében, ahol a hegyi patak szűk, meredek völgyben óriási törmelékdarabok felett bömbölve iramodik a sziklák között, éjjelenként ott lézeng, új, fehér halinaruhában, kísértetiesen világosan a holdvilágnál. Nappal azonban, félve a jó szellemektől, elrejtőzik az erdő sűrű árnyékában, vagy a barlangban, amelynek bejáratát senki sem ismeri, de amely okvetlen létezik, és amelyben ott lakik a hegy királya csillogó jégpalotában.

Így képződik az erős Drevenyak neve körül az anekdota, már majdnem legendakör, csírája a jövő heroikus mondájának, melyhez csak népies költő és íródiák hiányzik, hogy eposszá fejlődjék. És ki tudja, vajon idővel, ha levezelte bűneit a lángok között, nem támad-e fel újra mint tót Heraklész vagy Toldi, hogy elkeresse, megbüntesse népe zsarolóit, visszaadja váraikat a régi uraknak, a Rákócziaknak, Stiboricsoznak, és helyreállítsa Mátyás és

Szvatopluk birodalmát, koronáján viselve a megtalált karbunkulus követ, mely el van veszve Thököly király óta?

A valóságban a hős családja sanyarú szegénységben tengődött. Az özvegy pár hold sovány földdel maradt, csekély marhaállománnyal és három gyerekkel. A helyzet évről évre rosszabb lett. Egymás után kellett eladni az ökröket, a földeket a hitelező korcsmárosnak, aki legjobb úton volt, hogy egzektált paraszttelkekből uradalmat csináljon össze. A fiúk, mire felnőttek, kivándoroltak Amerikába, ígérvén, hogy keresetükből küldenek útravalót a családnak. Egyelőre azonban az ő útiköltségük felemésztette az utolsó segélyforrást. Barborka asszony és serdülő leánya, a szép Zuszka, magukban maradtak a régi, rozoga házban, sok dunnával, csuporral és üveggéppel, de úgy szólván birtok nélkül, jószág nélkül, egy tehénnel és tele adóssággal. Örültek, ha ennek győzték a kamatját. Törlesztésre vagy adóra alig jutott. Megszünvén a hajdani jólét, attól lehetett tartani, hogy Zuszka senkinek se kell feleségül, s hogy mint zsellérkedő presztanka fejezi be életét.

Most pedig a Drevenyak örökösök voltak a hátralékos adóalany, kiken végrehajtást akartak eszközölni, hogy a bíró, maga is szegény ember, hozzájusson pénzéhez, amelyet felsőbb rendeletre előlegeznie kellett, hogy kifizethessék a községháza és iskola részére utasítás folytán beszerzett higiénikus köpödedény árát.

IV.

A foglalás megtörtént. Zuszka egyedül volt otthon, midőn az érdekes előljáróság megjelent összeírni a Drevenyak örökösök ingóságait. Nem is ügyelt nagyon az eljárásra. A mi agyonközizagzatott országunkban úgyszólván szokott a hatóság megjelenni valamely helyszínen, marhavizsgálát, összeírások, statisztikai felvételek kedvéért. Igaz ugyan, hogy a nép nem alaptalan hite szerint minden eljárásnak fizetség a vége, de hát ez ellen úgyse lehet tenni. Zuszka este hazatérő anyjának el is feledte elmondani a dolgot. Sőt a nála hagyott értesítés is elrakta az imádságos könyvébe, és csak vasárnap akadt rá a templomban. Ezután átadta az írást anyjának. Magyarul lévén, nem értették meg. De írott dolognak a nép szemében még mindig van valami garabonciás jellege, mint akkor hitték, amikor még csak a papok és a boszorkányok értettek a betűhöz. Óvatosan, félig ájtatos, félig aggódó gonddal csavarta a kendőjébe, és elment a plébániára, tanácsot kérendő.

A plébános éppen gazdasszonyával tárgyalt a számcalekvár befőzése iránt, és felhasználta az alkalmat, hogy epret rendeljen, amiért Zuszka szívesen eljárt az erdőre, ha volt vevő kilátásban. Az írás elolvasásával és tanáccsal pedig a káplánhoz utasította. Ez megmagyarázta, hogy fizetni kell, és pedig minél előbb, különben mindenüket, amijük van, eladják a zsidónak. A szegény asszony ijedten sietett a bíróhoz, hogy várna legalább vásárig, hogy eladhassa elébb a borjúját. A bíró maga sem értvén a dolog-

hoz, és sietvén pénzéhez jutni, melyet előlegezett volt, a jegyzőhöz utasította. Az pedig a hegyen túl, a harmadik faluban lakott. Drevenyakné elgyalogolt hozzá. Korán indult, mégis délfelé járt az idő, mire odaért. A jegyző éppen fogatott, hogy keresztelőre menjen szomszéd kollégájához. Nem akart szóba állni szegény asszonnal. Ráírvallt, ha majd Lipovnikra jön, meghallgatja, de ma vasárnap van, ő pedig ünnepen nem fog dolgozni minden szajha kedvéért. Midőn megértette, miről van szó, egyszerűen azt mondta, fizessen mielőbb, különben eladatja nemcsak a dunnáját, de a beleit is.

De a jegyzővel többnyire lehet okosan is beszélni. Ha azonnal fizet három forintot, vár, ameddig lehet. E pénz persze csak a várakozásért jár, és nem lesz beszámítva. Drevenyaknének ennyije se volt. Hiába rimázkodott, a jegyző rámondott, hogy hordja el magát. Drevenyakné nem mert többet szólni, de azért ottmaradt. A jegyző rá se hederített, beült a szekerebe, és elindult. Drevenyakné utána nézett, míg a lassú szekér el nem tűnt az út kanyarulatánál. Ekkor súlyos átkot mormogott a kutya piszár* után, és nehéz szívvel ballagott hazafelé. Megmozgatott mindent, hogy pénzhez jusson. Pár garasa volt kendőbe kötve, párat Zuszka kapott a tisztelendő úrtól az eperszedésért. De ez nem volt elég. A hiányzó összeg nem volt megszerezhető. A szomszédoknak maguknak is alig volt elég saját kiadásaikra, nemhogy másnak telt volna. Végre rászánta magát, hogy inkább olcsón eladja borjúját a zsidónak, még vásár előtt. De ez tudta, hogy árverésen még olcsóbban jut hozzá, és nem vette meg. S az se használt, ha a fészület vagy saját Mária-képe előtt óráig imádkozott. Eljött az árverés ideje. A bíró, akit a jegyző első ilyen működésére kitanított, foganatosítani akarta az ingóságok átvitelét a község házára. Az esküdt és a „polgár“ kíséretében el is indult a hegyoldali kis ház felé. Drevenyakné éppen mosogatott az udvaron. Előtte voltak dézsában a beáztatott szennyes összezsavart, halványan, kékesen és pirosan márványozott tekercei, melyeket Zuszka öblögetett, míg anyja erőteljes sulyokcsapásai csattogtak a kis lócán*. A bíró bejött. Dicsértességgel köszöntek. Az előljáróság előadta jövelele célját. A hetek óta tartó izgalmaktól felingerelt asszony eleinte kért, könyörgött, majd kijelentette, hogy nem engedi elvinni holmiját az Istennek se. Talán e kijelentésnél és asszonyos szitkozódásnál marad a dolog, ha a bíró, nem törődve a nyelveléssel, hozzálát a transzferáláshoz. De e helyett szót állt a bőszerű fehércselédnek, aki pörölés közben oly méregbe jött, hogy sulyokkal kezében az ajtó elé állt, és elállta a bejáratot. Szégyen, gyalázat, hogy a bíró, ez a kölyök, aki még nem is ember, ellene, aki őt gyerekkorában fel is pofozta, mer fellépni, csak azért, mert a zsidó fizetett neki, hogy olcsóbban juttassa a borjához, dunnájához, sok év keserves munkája eredményéhez. A kisbíró megfogta a szoknyáját, hogy eltávolítsa. Erre Drevenyakné sulyokkal úgy arcul legyintette, hogy az orra vére megindult, s mint csirkeölés után, fakópiros, kis gömbölyű pettyeket festett az udvar poros talajára. E harcias fellépés megijesztette az

előjáróságot. A bíró és társa elintézetlenül hagyták az ügyet, és sietve menekültek a mindenre kész némbor sulyka elől.

Az eset eredménye az volt, hogy a jegyző, akihez a bíró fordult utbaigazításért, hatóságsértésért feljelentette Drevenyaknét. De még mielőtt ezt tárgyalhatta a bíróság, az újból kitűzött árverést meg akarták tartani, s az előzményekre való tekintettel csendőri karhatalom igénybevételével.

V.

Ősz volt már. Az északi, rideg hegyi táj színtelen ősze, a lombos erdők pompásan sárguló falevelei, az alvidék gyümölcse, szüreti kedve nélkül. Sűrű, nyirkos köd lapult a vidékre, eltakarva szürke fátyolával mindent, a hegyet, a távolabbi házakat, a templom tornyát, a hársak koronáit. Egyenletesen, nedvesen szürke volt minden, s e szürke sivárságot csak a zöldesfekete háztetők bársonyból szabott szögletes foltjai kockázták, s egyenesen felfelé törve metszették a fészületek cölöpei. Közbe pedig szürkén, tükrösen fénylett az úton a sár, unalmasan tükrözték vissza a szürke sivárságot a pocsolók. Már félig behálózza a köd pókhálójába még látszott valami a fakó, alig zöld rétből. Itt-ott a patak mentén kuszált, már alig lombos égerfák japániasan ritka, kétségbeesetten színtelenül zöld alakja rajzolódott a ködös háttér váltakozó szürkéségébe, még tovább pedig már alig látni, csak némileg sejteni lehetett a fenyőrengeteg sötét szélét, elveszve, eltűnve a ködben.

A mezei munkának vége volt, a favágás nem kezdődött. Az emberek otthon voltak alacsony viskóikban. A fejr mosott vagy font, az emberek közül akinek tellett, részegen hortyogott, a többi józanon heverészett. A munka nélküli lovak kipányvázva legelték a gyérülő füvet az út mentén, fekete, bársonyos foltot alkotva a pejek, míg a deresekek, mint képzeletalkotta fantomok hatottak a köd szürkéségében. Sűrű ölmos eső szűrődött a kigyószzerű útra. Néhány ember lassan hatolt felfelé, óvatos lépéssel keresve a szárazabb helyeket. A vékony, folyékony hegyvidéki sár meg-megszortyant lábuk alatt, amely egy pillanatra száraz nyomot hagyott maga után, hogy szivároghat megtelejék ismét a nedvesség sima tükrével. Hajlott térdel ment elől a bíró, mintha idegen vidéken vezetne csapatot. Őt követte az esküdt és a kisbíró. Ennek ráncos, zord arca, a rég nem borotvált szakáll őszülő tarlójával zsványt juttatott az ember eszébe. Mögötte, mintha bekísérné, jött agyonázott mundérban két zsandár, a hegyi úton is megőrizve valamit a katonás tartásból. Hátról pedig csak nehezen vonszolta magát iratcsomóval hóna alatt a ravasz, fűrkész szemű jegyző.

Felérve bekopogtattak a Drevenyak-házba, és nyomban be is nyitottak. Felszólították az özvegyet az összes hátralék kifizetésére. Erre képtelen volt. Ömlött ugyan most is szájából a szitok, de látva a csendőrt, tetteleg nem mert ellenkezni. Csak jajgatva, sírva csókolta a csendes könnyek között álló lányát, és nézte, hogyan rakja taligára

a kisbíró a télen megszótt, még el nem használt vásznat. Azután az ágyneműre került a sor. A vastag, lágy dunnákat, a parasztasszony büszkeségét legjobban sajnálta, amint a ködszakadásban rágyömösözték a vászon tetejére. Elvették az egyik ágyról mind a négyet. Drevenyakné csak tűrte. De mikor a másik ágyhoz nyúltak, nem tűrhette tovább. Kitért belőle a szenvedély. Nemcsak asszonyi szitokkal, átokkal esett neki a hatóságnak, de leült az ágyra, és nem engedte utolsó ágyneműjét. A kisbíró részegeskedéstől erőtlén karja hiába cibálta alóla a dunnát, melyet a szitkozódó asszony erős kézzel fogott. Az ágyhuzat kifeslett a küzdelemben. A kitóduló tojű pelyhe mint meleg hó szállingózott, fehéren pettyezve a szoba sötét háttérét, utánozva a bűzös levegőben a friss telet, forgószélszerűen kavargva a küzdelem helyén. Jó szó nem használt. A csendőrt kellett közbelépésre felszólítani. Ez eleinte szép szóval, később taszigálva igyekezett eltávolítani a dühös némbort. Ez nem engedett. Ez inkább birokra kelt a zsandárral. Ez kénytelen volt rá szuronyt szegezni. A fegyver látása végkép megfosztotta Drevenyaknét a beszámíthatóságtól.

– Meg akartok ölni? Mit vétettem? Ki akartok rabolni, de nem engedem magamat, védem a gyermekem örökét!

Ilyképp rikácsolva, kétségbeesetten védekezett. Már megfogta a puskát, hogy kicsavarja a zsandár kezéből. A fegyver eldördült. Drevenyakné összerogyott, rá a foszló dunnára. Vére barnáspiros mappákat rajzolt az ágyhuzatra, a felkavart pelyhek közül egypár vértől nehezen, pirosan szállt alá a földre.

Most már akadálytalanul folyt a végrehajtás. A másnap megejtett árverésen a borjú és a dunnák árából csakugyan kitelt az adó, a higiénus köpőedény ára. Szegény Drevenyak Zuszka egész árván maradt az üres házban. A jószívű korcsmáros, ugyanaz, aki összevásárolta volt az ingóságait, magához vette cselédnek.

VI.

Az újság pár nappal rá meghozta a lipovniki véres végrehajtás hírért. A szokásos filantropikus frázisok kísérték a tényállást. A humánus újságíró egyben új, jobb, állami, magyarosító és nagyobb javadalalmazású népiskolák felállítását sürgette, hogy a nép felvilágosulván ne legyen többé kitéve ily veszélynek. Ugyanazon nap napi hírei között eljegyzés volt olvasható: Kaplonyi Jenő, országgyűlési képviselő, e nagyreményű fiatal politikus jegyet váltott Geiger Helénnel, a fővárosi társaság szép és rokonszenves tagjával.

JEGYZETEK:

A szövegben előforduló szlovák eredetű kifejezések:

*galgany = semmirekellő, bitang

*hola = „havas“, magashegy, magyaros alakban „hólya“

*naveki = mindörökké (A Miatyánkból)

*lóca = a „lavica“, a.m. „pad“ kifejezésből

*píszar = írnök

*szvinyar = disznó ember

Bc. art. Ján Pivovarcí
**Expresszionizmus,
 a Kék Lovas és Gömör**

Négy év múlva jelentős évfordulót ünnepelhet az európai művésztszadalom. Amikor száz esztendeje kezdett megformálódni a modernizmus Európában, talán senki sem sejtette, milyen viharos és sokszínű lesz a jelentkezése. A művészek mindaddig példa nélküli céltudatossággal és szívóssággal, forradalmian új szellemben és eszmékkel fordultak a primitív kultúrák felé, miközben a hazai hagyományokat és a népművészetet sem vetették el.

Az új művészgeneráció számára minden érdekes volt, ami szokatlan, aminek logikai értelme van, amiről vitatkozni lehet, amiből szabadon lehet meríteni.

A művészeti központokban új irányzatok jöttek létre, csoportok alakultak, egy-egy művész otthagya csoportját, egy másikhoz csatlakozott. Így formálódott az expresszionizmus is Németországban, amely az absztrakt művészet számára egészen új távlatokat nyitott. A *Kék Lovas (Der Blaue Reiter)* művészcsoporthoz **Vaszilij Kandinszkij** és **Franz Marc** alapította 1911-ben Münchenben. Rajtuk kívül a csoport első tagjai közé tartozott **Alfred Kubin** és **Gabriele Münter**, akik az ugyancsak müncheni *Új Művészegyesület (Neue Künstlervereinigung)* csoportból váltak ki. Később hozzájuk csatlakozott **Henri Rousseau**, **Robert Delaunay**, **Elisabeth Epstein**, **Eugen von Kähler**, **David** és **Vladimir Burljuk** és mások. A mozgalom egyre inkább nemzetközi jelleget öltött. Kiállításaira másokat is meghívtak, például olyan művészeket, akik a drezdai *Brückének*, vagy a berlini *Újszecesszió* mozgalomnak fordítottak hátat, vagy éppen franciákat, mint **Braque**, **Derain**, **Picasso**, oroszokat, mint **Gonszarova**, **Larionov** és **Malevics**. Nyitottak voltak, akárcsak mozgalomuk, a világ felé.

A Kék Lovas művészeti csoport először a müncheni *Thannhauser galériában* mutatkozott be 1911. december 18-án, ahol a csoport 43 képpel szerepelt. A kiállítás alkalmából Kandinszkij és Marc almanachot jelentetett meg, amelyet nyugodtan nevezhetünk egyfajta művészi manifesztumnak vagy hitvallásnak. Az almanach a mozgalom neve alapján a *Kék Lovas (Der Blaue Reiter)* címet kapta. Ezt a reprezentatív kiadványt, Kandinszkij és Marc 1912-ben kiadott almanachját módunkban áll a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeum* könyvtárának olvasótermében forgatnunk, ahol hosszú évekig feküdt mindenki által elfeledve. A csoport ekkor zárta le alkotói és kiállítói tevékenységének első szakaszát. Az almanach terve már 1909-ben felmerült, amikor még a müncheni *Neue Künstlervereinigung* tagjaiként állítottak ki a *Thannhauser galériában*, s amely kiállítás 1909 decemberétől 1910 januárjáig tartott. A folyóiratnak a tervek szerint évente kellett volna megjelennie, a dolgok azonban másként alakultak. Mindössze egyetlen évfolyamot ért meg. Az almanachot luxus kivitelben is megjelentették. Egyedisége főleg ab-

ban rejlik, hogy kiadói Kandinszkij és Marc volt, és az R. PIPER&CO. München (*Piper Verlag*) kiadásában jelent meg. Egyébként ez a kiadó 2004-ben ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. A kiadvány címlapján ez olvasható: „LUXUS – AUSGABE in 50 Exemplare mit Beigabe je eines handsignierten Holzschnittes von Kandinsky und Marc Die ist Exemplar Nr. 01 der Lurus-Ausgabe.“ (Reprezentatív kiadás 50 példányban, Kandinsky és Marc saját kezűleg szignált fametszeteivel. Ez a példány a reprezentatív kiadás 01-es számú darabja.) Az almanach gazdag illusztrációs anyaggal jelent meg, 36 festő 140 képe szerepelt benne, ami akkoriban ritkaságnak számított. A művészek és a mozgalmakon kívül szerepelnek benne törzsi szobrok, gyermekrajzok, népművészeti nyomatok, velencei mozaikok, japán rajzok és egyiptomi árnyfigurák. Az egyik különlegessége, hogy a magas és a populáris művészet egyszerre szerepelt benne. A nyolc zenei tárgyú cikk között olvasható például **Schönberg: Szöveg és zene** című tanulmánya. Emellett tartalmazza Marc és David Burljuk tanulmányát a primitív népművészetéről. Marc Oroszország „vadembereiről”, vagyis modern művészeiről ír, Kandinszkij *A forma vallatása* c. esszéje pedig a formavilág problémáiról értekezik.¹

Az egyedülálló kiadvány a reprodukciókon kívül Kandinszkij és Marc két-két színes fametszetét is tartalmazza (egy-egy aláírt eredetit, illetve másolatot). Joggal feltételezhetjük, hogy ennek a kiadványnak nagyon kevés példánya lelhető fel!

A mozgalom tagjai nem fogalmaztak meg semmilyen esztétikai törvényt, de világosan megfogalmazták az akadémizmussal szemben érzett ellenszenvüket, elutasították a külső természetet és az abban való hitet, amit Kandinszkij „belső szükséglet”-nek nevezett.

Az első katalógus címlapján egyszerű vallomás is szerepelt: „Nem óhajtunk propagálni bizonyos vagy egyes kiválasztott formákat. A mi célunk a képviselt formák színtésével megmutatni, hányféle módon nyilvánulhat meg a művész belső igénye.”² A művészet minden határon átlép, és a határok mögött létezik egy tiszta művészet. – vallották. Az 1914-ben kirobbant első világháború katalizmája zárta le azt a korszakot, amely a *Der Blaue Reiter* keletkezésének idejével azonosítható. INTER ARMA SILENT MUSAE.

Az Almanach gömöri kötődése

A Vaszilij Kandinszkij és Franz Marc által 1912-ben Münchenben kiadott évkönyvet kiállításuk sikeres európai körútja során osztogatták. A kontinens több nagyvárosa mellett (Bologna, Berlin, Bréma, Hága, Frankfurt, Hamburg, Oslo, Helsinki, Trondheim, Göteborg) a kiállítás anyaga eljutott Budapestre is. Az azonban, hogyan került egyik példánya Gömörbe, egyelőre rejtély. Mindenesetre egyértelműen kulturáltságról és egyfajta germanofil kötődésről árulkodik, amely századokon keresztül jellemző volt a régióra. Több lehetőség kínálkozik. Az almanach valamely jelentős nemesi vagy polgári család könyvtárába kerülhetett. Ennél a társadalmi rétegnél a

A Kék Lovas c. almanach címlapja

műgyűjtés már a 19. század felétől egyfajta presztizst jelentett. Gömörbe kerülhetett valamelyik európai városból, ahol megfordult az expresszionista kiállítás. Mivel a ván-

A Kék Lovas c. almanach díszkiadásának címlapja
A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (GM10774)
Júlia Ferletáková reprodukciója

dorkiállítás Budapesten, ebben a kulturális metropolisban is szerepelt, kézenfekvőnek tűnik, hogy olyasvalaki szerezte, aki gyakran megfordult a magyar fővárosban, s akit élénken érdekelt a művészet, főleg a modern művészet (talán **Gömör Olivér**?). Tegyük hozzá, hogy ez különlegességnek és ritkaságnak számított, mivel a felsőbb társadalmi körökben még az akadémizmus uralkodó hatása volt jellemző. Az almanach pedig éppen az akadémizmus elleni harcot, az új művészet propagálását testesítette meg, ami e társadalmi réteg számára idegen volt. Ezért egészen más magyarázat kínálkozik, hogyan kerülhetett a Der Blaue Reiter Gömörbe, Rimaszombatba, amely akkoriban aránylag konzervatív szellemiségben élt. E tekintetben két művész jöhet számításba, akik valószínűleg sosem találkoztak egymással, ám 1903–1908 között mindketten Németországban, pontosabban Münchenben tevékenykedtek.

Egyik a gömöri születésű **Putra Ede** (* 1883. február 25., Hrussó – † 1915. január 5., Rimaszombat), a másik **Mattis Teusch János**, aki Erdélyben született (* 1884. augusztus 13., Brassó – † 1960. március 17., Brassó).

A tehetséges Putra nehéz helyzetéből kifolyóan a megye anyagi segítségével iratkozott be 1903-ban a budapesti *Mintarajziskola*ba, majd 1905-ben müncheni magániskolában folytatta tanulmányait. 1908-ban tért vissza Rimaszombat-

Kandinszkij metszete

Vaszilij Kandinszkij: Vázlat a IV. sz. Kompozícióhoz (1911). Kézzel színezett rajz a Kék Lovas c. almanachból
Júlia Ferleťáková reprodukciója

Franz Marc: Lovak (1911/1912). Fametszet a Kék Lovas c. almanachból. • Júlia Ferleťáková reprodukciója

ba. Főleg portré-, figurális és tájképfestéssel foglalkozott. Művészeti munkásságában teljes mértékben a budapesti és a müncheni iskola hatása érvényesült. Ez azonban nem jelentette azt, hogy – anyagi nehézségei dacára – ne lett volna nyitott minden iránt, ami a Rimaszombattól távoli galériákban, a nagy művészeti központokban történt. A benne élő feszültségről mi sem tanúskodik beszédesebben, mint az a tény, hogy Németországból hazatérve nem vállalt rajztanári állást, inkább alkalmi munkákból élt. Abban az időben a történelmi realizmus és a történelmi romantika volt az uralkodó festészeti irányzat az akadémiákon.

Az oktatásban a nagy figurális kompozíciókra, az ünnepélyes, emelkedett nemzeti, történelmi témákra helyezték a hangsúlyt az egyes nemzeti akadémiákon. Németországban, Csehországban, Magyarországon és másutt is ezek a szempontok érvényesültek a természetes kiválasztásban, a stúdiókat támogatásban. Nem zárhatjuk ki tehát, hogy nagy érdeklődéssel nézte meg a budapesti kiállítást 1913-ban, ahol új ösztönzéseket nyert.

Mattis Teusch János 1903-tól 1905-ig a *Bajor Királyi Művészeti Akadémián* tanult, és azon kevesek közé tartozott, aki kezdettől fogva azonosult az expresszionista irányzattal. Akkoriban közvetlen találkozással nem került sor közte és az expresszionizmus képviselői között, ám az 1913-as budapesti vándorkiállításon találkozott velük. Német gyökerű expresszionizmusára az orosz művészek hatottak, mint **Kandinszkij**, **Javlenszkij**, **Marianne Verelkin**. Látogatta az expresszionisták kiállításait, nagy hatással voltak rá azok élénk színei és ritmikus, absztrakt képei. Eleinte minden valószínűség szerint Kandinszkij művészete ragadta meg (aki 1886–1893 között Moszkvában jogot, közgazdaságtant és etnográfát tanult, majd elutasítva az egyetem által felkínált karriert, Münchenbe távozott, hogy festő lehessen).

Gyanítható, hogy talán éppen Mattis Teusch Jánoshoz hasonló beállítottságú személy lehetett az, akinek révén a *Der Blaue Reiter Almanach* Gömörbe került, ő ajándékozhatta valakinek, esetleg találkozhattott vele Budapesten. Valaki olyan lehetett, aki abban az időben Budapesten tevékenykedett. Vagy talán maga Putra Ede lehetett az illető?

A *Der Blaue Reiter Almanachot*, amelyet Vaszilij Kandinszkij és Franz Marc 1912-ben jelentetett meg a Piper kiadónál, a Gömöri Múzeumban 1976-ban valószínűleg az ott dolgozó PhDr. **Pavol Komora** fedezte fel. Mint cikkemben rámutattam, egyedi kiadványról van szó, melyben a huszadik század elején jelentkező modern, forradalmian új művészettel fellépő, avantgardnak is nevezett irányzat mutatkozott be. Az expresszionisták elutasították a művészetnek a társadalomban játszott szerepéről vallott akadémikus felfogást. **Mária Orišková** a téma apropóján megjegyzi: „Az avantgard fogalmával kapcsolatban felmerül az a probléma, hogy a radikális haladás értelmében csupán az első (eredeti) új lehet avantgard, minden egyéb epigon vagy eklektikus. Az avantgard hazai felfogásban a

tradicionalis, mi több, az akadémikus művészet ellenzéke.“ (ARS 1-3/2002, 285. o.)

Az almanach tehát 1976-ban került a történelmi könyvtár olvasói fondjába. Ettől kezdve úgy kezelték, mint művészeti tartalommal bíró történelmi gyűjteményt. Tartalmával és eredetével azonban nem felelt meg az állami kultúrpolitika szempontjainak. Az állami kultúrpolitika nem hangsúlyozta, mi több, nem méltatta figyelemre azt a művészetet, amely nem volt közérthetően és egyértelműen összehangban az állam által elismert hivatalos kvázi-művészettel, az ún. szocialista realizmussal. Hangsúlyozásaképpen az akkori időknek, éppen akkor tetőzött a huszáki normalizáció által hirdetett „*két kultúra lenini elmélete, amely a művészetet haladóra* (értsd: kommunista haladóra, J.P.) és *sötét korszakra osztotta.*“ (**Ján Bakoš**, ARS, 1-3/1996, 3. o.) Mint látjuk, az állami kultúrpolitika paradox módon elátkozta a „nyugati haladó“ művészetet, mert az burzsoá termék volt, ellentétes a hivatalos művészettel.

Mi, akik a pozsonyi ún. SŠUP-kán tanultunk, amely az iparművészeti iskola utóda volt, s amely a 20. század harmincas éveiben a német Bauhaus szellemében terjedő avantgard irányzathoz kapcsolódott, jól emlékszünk, milyen kérlelhetetlen kiállással védte Dr. **Jozef Brimich** igazgató a művészeti alkotás szabadságát. Számunkra ezt a szabadságot egyértelműen annak – az egyik legjobb – tanárnak a neve jelentette, aki elhalmozott bennünket az európai avantgard eredményeivel. Ez a tanár **Rudolf Filo** akadémiai festő volt.

Ha jól belegondolok, az 1990-es rendszerváltástól, amikor társadalmunk a szabad és demokratikus választások útjára lépett, éppen elég idő telt el ahhoz, hogy – bár a kutatás még folyik – a Vaszilij Kandinszkij és Franz Marc által kiadott *Almanach Rimaszombatban* levő példányát végre úgy kezeljük, mint eredeti és ritkaságszámba menő kiadványt. Propagálásával hozzájárulnánk az ország láttatásához, hiszen nemcsak most tartozunk Európához, de az első világháború előtti időkben is az európai kultúra része voltunk. A kulturális pezsgés némely régióban akkoriban – elsősorban néhány kultúrára szomjas, kivételes és kiművelt egyénnek és nem utolsó sorban a művészeknek köszönhetően – olyan színvonalat képviselt, amit ma csak sejteni vagyunk képesek. Ezt a folyamatosságot két világháború és negyven évnyi diktatúra szakította meg. De hálával tartozunk a múzeum azon munkatársainak, akik ezt a könyvészeti ritkaságot képesek voltak olyan állapotban megőrizni, amilyenben most is láthatjuk a Gömör–Kishonti Múzeumban.

JEGYZETEK:

¹ Alain Bois: Expresionizmus. In: José Pijoan: *Dejiny Umenia* 9. Tatra, Bratislava 1986, 265-267. o.

² J.I.E., Slovník západoeurópskeho maliarstva. 20. stor., 31. o.)

*Czóbel Minka***A fekete lovas**

Akác-sorok közt veres holdvilág süt.
Út homokjában, porfellelgeben
Egy lovas közeleg.

Fekete ménen ül.

A nagy ló csetlik-botlik,
Bozontos farka
Lábát csapdossa.
Lekonyul feje
Vedlett térdére.
De azért csak halad
Feltarthatatlanul.

A lovas arcát nem látja senki,
De rémület-keltő minden mozdulatja,
Egyenes tartása, feje-járása.

Csak halad a nagy fekete árnyék,
A vörös holdvilág réztányérja előtt,
Hiába térsz ki néki,
Elér mégis.
Elér egymásután minden helyre,
Eléri a leggyorsabb futót is,
Lomha fekete lovával
A fekete lovas.

(1904. február 12)

Az erdő hangja XV.

Kik az erdőn vélem jártak,
Már csak ködbe olvadt árnyak,
Ki elfáradt, ki elkésett,
Ki a múltba elenyészett.

De hogy elmúlt a sok álom,
Az erdőt csak jobban látom,
Nem ütközve emberhangba,
Érthetőbb az erdő hangja:

A patak zúg, – fák zúgása,
Madárszárnyak suhogása,
Bogár rajnak libbenése
Sűrű szálú mohnövésbe.

Megroppan dült fák gallyába
Eliramló vadnak lába,
Szél megrezzen a fűszálban,
Kígyó siklik selymes lágyan.

Megcsendül naponta újra
Ezerszálú arany húrja
A beömlő napsugárnak,
Csillagfénynek, holdvilágnak.

Nincs az erdőn tegnap, holnap,
Mind egy csöndbe összeolvad,
Nagy hatalmas néma ének:
Ezerhangú örök élet.

(1914.)

Mednyánszky László rajzai

„Ismered a rajzaimat, vázlataimat – alig akad köztük valami befejezett. Csak afféle átmenet valamennyi. Csak dokumentum valami létesítendőhöz. Ilyen volt az életem is. Átmenet... Valami ismeretlen felé!... A kész képeimet nem szeretem, addig érdekel mindenik, amíg készül. De hiszen maga az élet is ellensége minden véglegesítésnek. Addig az élet, amíg a fejlődés, a befejezettségnek egyik formája a halál...” (Mednyánszky László)

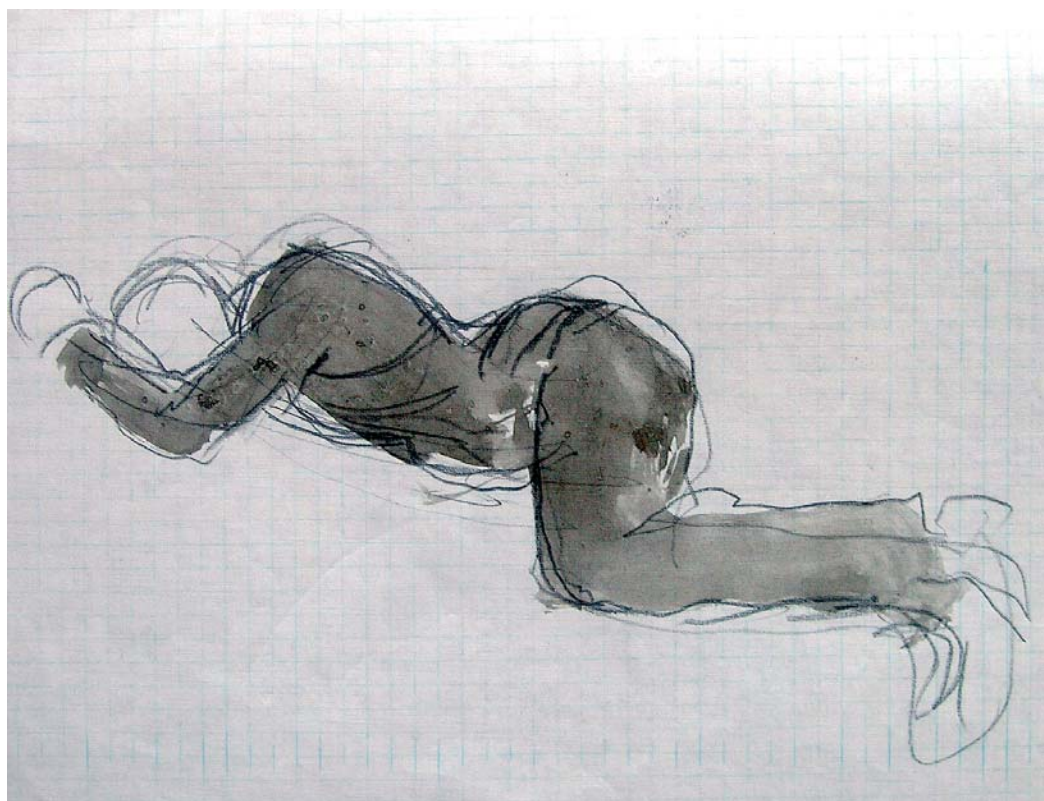
Mednyánszky László: Fekvő alak 1. (ceruza, papír) – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 550) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: Fekvő alak 2. (ceruza, papír) – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 549) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: *Fekvő alak 3.* (ceruza, papír) – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 235) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: *Fekvő alak 4.* (ceruza, tus, papír) – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 551)
Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: Fa (ceruza, tus, papír) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 230) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: Fekvő és ülő alak (ceruza, tus, lavírozás, papír) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 548)
Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Horthy Béla: Alkony (olaj) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 947) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Bhagavad-Gitá – Az isteni ének

(szanszkritből fordította Annie Besant, angolból fordította Gömöryné Maróthy Margit) – részlet

Hatodik párbeszéd

Krisna szól:

1. Ki tetteinek gyümölcsétől függetlenül teljesíti kötelességét, az aszkéta – szannyási¹, jógi; nem az, ki csak szertartásokat nem végez és az áldozat tüzeit nem gyújtja meg.

2. Tudd meg, oh Pándava, hogy mit az emberek lemondásnak neveznek, az jóga. Ki nem mondott le terveiről², az nem jógi.

3. A jógát kereső bölcsnek eszköze cselekvés; ugyanazon bölcsnek, ha már a jógát bírja, lelki nyugalom az eszköze.

4. Ki nem vonzódik az érzékelhetőkhöz, sem a tevékenységhez, ki terveiről lemondott, az jógának birtokában van.

5. Emelkedjék énje az ÉN által és ne engedje át énjét lehangoltságnak, mert az ÉN barátja az ének, de az ÉN ellensége is az ének.

6. Kinek énjét legyőzte az ÉN, az olyan ének barátja az ÉN, de a legyőzetlen alacsony ének³ ádáz ellensége lesz az ÉN.

7. Ki önmagát legyőzte és békéjét megtalálta, az hideg, meleg, öröm és fájdalom, megbecsültetés vagy gyalázat közepette egyforma marad.

8. Azt a jógit⁴, ki bölcseséggel és tudással elégedett, sziklaszilárd⁵, ki érzékeit legyőzte, ki előtt a sár, kő, vagy arany egyenlő értékkel bír, azt összhangban levőnek nevezik.

9. Ki részrehajlás nélkül szemléli szeretteit, barátait, ellenségeit, azokat, kik közönyösek előtte, idegent vagy rokont, becsületest vagy becstelent, ki erre képes, az kiváló.

10. A jógi rejtett helyen, magányban foglalkozzék a jógával szünetlenül, uralkodjék énjén és gondolatain, bírvgya és reménye ne legyen.

11. Tiszta helyen készítsen magának biztos ülést, nem túl magasat és nem alacsonyat, mely egymásra helyezett posztóból, fekete antilop bőrből és kusafüvből legyen.

12. Elméjét összpontosítsa, gondolatain és érzékeinek működésén uralkodjék, nyugodtan ülve gyakorolja a jógát énjének megtisztítására.

13. A testet, fejet, nyakat, egyenesen, mozdulatlan tartsa, nézelődés nélkül, tekintetét orra hegyére szegezze.

14. Nyugodt lélekkel, félelem nélkül, szilárd önmegtartóztatási⁶ fogadalomban, ellenőrzött elmével – Manaszsal maradjon összhangban, gondoljon REAM. Törekedjék ENGEM elérni.

15. A jógi, ki állandóan így egyesül az ÉNNEL, ellenőrzött elmével, eléri az örök békét, a legnagyobb üdvöt, Nirvánát, mely Bennem van.

16. A jóga nem annak számára való, ki falánk, vagy ki magát tulságos böjtöléssel gyötri, ki túlsokat alszik, vagy túlsokat virraszt, oh Ardzsuna.

17. A jóga minden szenvedését elmulasztja annak, ki étkezésében, szórakozásában, tevékenységében, alvásában és ébrenlétében mértékletes.

18. Kinek legyőzött gondolatai az ÉNBEN összpontosulnak, ki semmi kívánatos után nem vágyik, úgy mondjuk, harmóniában van.

19. Mint a széltől védett lámpa lángja, mely nem imbolg, a jógi, ki gondolatait leigázta és elmerült az ÉNNEK jógájában, olyannak mondható.

20. Kinek elméje nyugodt, jógagyakorlat által lecsillapult, ki az ÉNBEN látja az ÉNT és az ÉNBEN elégedett,

21. Abban találja legnagyobb gyönyörét, melyet az értekek felett csak az értelem – Buddhi képes felfogni, melyben elmerülve a valóságtól többé el nem tér.

22. Ha azt elérte, tudja, hogy annál több, nagyobb el nem érhető; ha abban megerősödött, nagy fájdalom sem rázkódthatja meg.

23. Tudja akkor, hogy a szenvedéstől való e feloldozást jógának nevezzük.

Ezen jógához előbb meggyőződéssel kell ragaszkodni, nem pedig csüggedő elmével⁷.

24. A képzelet⁸ szülte minden vágyról lemondva, elméjével – Manasszal tartsa féken az értekek tömegét.

25. Lassankint megtalálja nyugalma az állandóan ellenőrzött értelem, Buddhi által. Szilárdítsa meg elméjét az ÉNBEN, ne gondoljon többé semmire.

26. Amint az ingatag és állhatatlan elme elszáguld, zabolázza meg azt és vezesse vissza az ÉN ellenőrzése alá.

27. A legfelségesebb üdvösség azé a jógié, kinek elméje békés, kinek szenvedély természete megnyugodott, ki büntelen és az ÖRÖKKÉVALÓSÁG természetével azonos.

28. A jógi, ki ily állandó összhangban tartja énjét, bűneit elhagyta, könnyen eléri az összeköttetést az ÖRÖKKÉVALÓVAL és élvezzi annak végtelen gyönyörét.

29. A jóga által harmóniába hozott én, látja az ÉNT mindenben és mindent az ÉNBEN; ugyanazt látja mindenben.

30. Ki ENGEM lát mindenben és BENNEM lát mindent, azt sohasem hagyom el és ő sohasem hagy el ENGEM.

31. Ki az egységben megállapodott és minden létezőben ENGEM imád, az ily jógi az életnek minden körülménye közt BENNEM él.

32. Ki előtt az ÉNNEK⁹ azonossága által, oh Ardzsuna, minden egyenlő, legyen az bár öröm, vagy fájdalom, az ilyet tökéletes jóginak kell tekinteni.

Ardzsuna szól:

33. Az egykedvűségnek ezen jógájában, melyet kinyilatkoztattál, oh Madhuszúdana, nem találok szilárd alapot, tekintve a nyugtalanságot.

34. Mert az elme – Manasz, nyugtalan, oh Krisna, makacs, erőszakos, nehéz vezetni azt. Ugy vélem, oly nehezen fékezhető, miként a szél.

Krisna szól:

35. Kétségtelenül, oh hatalmas karú, az elme nehezen fékezhető és nyugtalan, de állandó gyakorlattal és nyu-

galommal megfogható.

36. Ki önfegyelemmel nem bír, az jógát, úgy vélem, nehezen éri el, de kinek önuralma van, az helyesen irányított erély által elérheti.

Ardzsuna szól:

37. Kinek van hite, de elméje fegyelmezetlen, gondolatai jógától elszállnak s nem ér el tökéletességet a jógában, mily ösvényen halad az, oh Krisna?

38. Elszakadva mindkettőtől, állhatatlanul, mint szétépett felhő semmivé lesz? Elvész az ÖRÖKKÉVALÓSÁG ösvényén?

39. Méltass arra, oh Krisna, hogy e tépelődésemet eloszlasd, mert nincs senki rajtad kívül, ki megsemmisíthetné e kétségeket.

Krisna szól:

40. Príthá fia! Az sem ebben, sem jövőendő életében romlásba nem mehet. Ki helyesen cselekszik, oh kedvesem, sohasem juthat a keservek útjára.

41. Elérvén azok világát, kiknek tettei tiszták, számtalan évekig ott marad, ki nem egészen érte el jógát, az tiszta és boldog házban születik újra.

42. Sőt bölcs jógik családjában is világra jöhet, de ily születést e földön elérni nehéz.

43. Ott megtalálja előbbi testének jellegzetességét, és ezzel ismét törekszik elérni a tökéletességet, oh te, Kuruknak öröme.

44. Előbbi gyakorlatai ellenállhatatlanul tovább soradják. A vágy által, hogy jógát megismerje, már a jógát kereső is felülemelkedik Brahmá szavain, a Védákon.

45. De a jógi kitartással fáradozva megtisztul a bűntől, sok születés által teljes tökéletességet nyer s eléri a legfelsőbb célt.

46. A jógi nagyobb az askétánál, több a tudósnál, több a jógi a tett emberénél. Oh Ardzsuna, légy tehát jógi!

47. És minden jógik között az, ki eltelt hittel, bizalommal, ki benső ÉNJÉVEL BENNEM lakik, ENGEM imád, elérte a legtökéletesebb harmóniát.

Így szól a Bhagavada-Gitá dicső Upanisádjában, az Örökkévalóság tudományában, a Jóga írásaiban, a Srí Krisna és Ardzsuna közötti hatodik párbeszéd, melynek címe:

Az önuralom jógája.*

JEGYZETEK:

¹ Az askéta-szannyászi nem gyújt áldozati tüzet, nem végez szertartásokat, sem áldozást, de csupán ezeknek abbahagyása, őszinte lemondás nélkül, még nem tesz valódi askétává.

² Szankalpa, a képzelő tehetség, mely terveket sző.

³ Szórol-szóra a „nem én.”

⁴ Jógi mindaz, ki a jógát gyakorolja, valamint az, ki elérte az egységet.

⁵ Szórol-szóra: „sziklán ülő.”

⁶ Brahmacsari, az önmegtartóztatást gyakorló, coelibatus.

⁷ Csétah.

⁸ Szankalpa.

⁹ Mindenki szívében ugyanaz az ÉN ragyog.

*Az 1924. évi (1.) kiadás alapján

Czóbel Minka

Eunoia

Az egy, hatalmas, végtelen nagy Isten
Lebeg a végnélküli Nirvanában.

Elszenderül – a nagy, kimondhatatlan,
Kétségbeejtő magasztos magányban.

Elszenderül, – és teremtő erővel
Álmában megteremti most az álmot,

Megálmodja magát, eget és földet,
Meg az egész, nagy, végtelen világot.

Oly mélységes, hatalmas lett az álma,
Hogy mind e változandó álmoképek,

Folytatva az örök nagy Isten álmát,
Azt álmodják: hogy léteznek, hogy élnek.

Az Isten álma szép, magasztos, tiszta,
De belefoly a nagy harmóniába

Elferdítőn, zavartan, visszatetszőn
A sok teremtett álmoképek álma.

Hova fejlődik még e vad zavargás?

Ilyen alakban meddig tart még itten

Az árnyak képződése, szétfolyása?

Mikor ébred már fel az öreg Isten?

Női szoborfej a serkei Gömör-kúria kertjéből
A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 1055)
Mgr. Ján Aláč felvétele

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 27.

A Radzim

A Gömör-Szepesi Érchegységet délről övező Rócei-hegység legmagasabb és egyben legjelentősebb hegye a Radzim. Jellegzetes, kelet-nyugati irányban megnyúlt csonka gúla alakját minden oldalról messziről látni. Ugyanúgy szembe tűnik, ha déli irányból, vagyis Csetnek felől közelítjük meg, vagy ha északról, Dobsina irányából utazunk errefelé. Nem csoda, hiszen a Radzim eléri a 990 m tengerszint feletti magasságot, ami jóval túlszárnyalja a környező hegycsúcsokat, hegyhátaikat. Ettől csak a Rócei-hegységet észak felől övező Érchegység csúcsai magasabbak.

A Radzimnak és a környező tájnak sajátos varázsa van. Régi bányavidék ez. A 19. század második felében gróf **Andrássy Géza** birtokolta a Felsősajó környéki, ún. dobsina-oláhpataki bányacsoporthoz tartozó vasbányákat, mígnem 1900-ban vétel által a *Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársasághoz* nem került. Napjainkban Felsősajó térségében már nem folyik bányászat, az alsó-sajói vasbánya is egyre kevesebb embert foglalkoztat.

A Radzim alatt két kis falucska búvik meg: északon Felsősajó, a déli oldalon pedig Berdárka. Az utóbbi cseresznyéiről is elhíresült. Valamikor még Rimaszombatba is hordtak belőle. Emlegették is a régi rimaszombatiak, hogy az előre gondolkozó gazdasszonyok a piacon nem vették meg a drága primőrcseresznyét, hanem megvárták a szezon után behozott olcsóbb, de kitűnő berdárkai cseresznyét.

Míg Berdárka a Radzim alatti déli lejtésű domboldalon, Felsősajó az itt még patakként csörgedező Sajó völgyében fekszik. A Sajó innen nyugatra, a *Sztolica-hegy* alatt ered, de a környező forrásoknak és hegyi patakoknak köszönhetően gyorsan hízik, és Oláhpatakhoz érve már folyócskává duzzad. A Radzim északi lejtőjén is több bővizű forrás fakad. Nem véletlenül, hiszen a Radzim egy karsztosodott mészkőből álló, észak felé dőlő sapkát képez, melynek hasadékaiban, repedéseiben a leszivárgó csapadékvíz barlangokat és karsztos üregeket oldott ki. A mészkősapka alatt azonban vízátnemeresztő

kőzetek is előfordulnak, miáltal a mészkő üregeiben természetes tartályként nagyobb mennyiségű karsztvíz is felgyűlhet. Ezt csapolják le a karsztforrások.

A Radzim oldalai igen meredek, sziklásak. Ha azonban nem sajnáljuk a fáradságot és leküzdjük a kellemetlen mészköves emelkedőt, az élmény mindenért kárpótol. Meglepetésünkre ugyanis hegycsúcs helyett egy miniatűr fennsíkon találjuk magunkat, amelynek szegélyéről minden oldalra pompás kilátás nyílik. A fennsíkot középen egy szerkezeti törésvonal osztja ketté. A keleti részen emelkedik ki a Radzim főcsúcsa, 991 m tengerszint feletti magassággal. A nyugati rész szegélyén is található egy csúcs, ez azonban jóval alacsonyabb, magassága 961 m tengerszint feletti. Ez az *Alsó Radzim*. Nyugati és északnyugati lejtői meredeken zuhannak alá. Mély barázdákkal tagolt, mészköves, sziklás rész ez, amelyen feljutni igen nehéz feladat lenne. A Radzim fennsíkja legkönnyebben a déli lejtőn keresztül juthatunk fel, ahol a meredek sziklákat lépcsőzetesen fellépő teraszok tagolják. A fennsík északi részén néhány tölcsér vagy tál alakú mélyedést, vagyis töbröt is találunk, amely elmaradhatatlan kísérője a karsztos fennsíkoknak. Barlangok is előfordulnak a Radzimon. Legnagyobbjuk az északi lejtőről ismert 35 m mély aknabarlang, amelyet egy omlás választ el a közvetlen szomszédságában húzódó 80 m hosszú lejtős barlangjárattól.

Felmerülhet a kérdés, hogyan kerülhetett ide ez az aprócska karsztfennsík, amely tulajdonképpen kicsinyített mása a távolabb eső nagy fennsíkoknak, mint a Szilicei-, a Pelsőci-, a Murányi- vagy a Sztracennai-fennsík. A magyarázatra 1973-ban jöttek rá, amikor Melléte határában bebizonyították, hogy a triász- és jurakori mélytengeri

Radzim (a háttérben) • Gaál Lajos felvétele

mellétei üledéksorozatra egy hatalmas takarószerkezet csuszamlott rá, amelyet szilicei takarónak neveztek el (a Gömörország 2004. évfolyam 2. számában írtunk róla). Ez a javarészt triász kori sekélytengeri mészkövekből és dolomitokból álló takaró építi fel a *Gömör-Tornai-karszt* fennsíkjaikat, de hasonló takarók alkotják a Murányi-fennsíkot és a *Szlovák Paradicsom* mészkővidékét is. Ez az eredetileg egységes terjedelmes sekélytengeri mészkőtábla akkor kezdett széttöredezni, amikor a krétakorban az Érc-hegység és környéke emelkedésnek indult. A kristályos aljzat felboltozódása nemcsak a rajta lévő mészkőtábla széttöredezését vonta maga után, hanem annak különböző irányú gravitációs lecsuszamlását is. Így a Murányi-fennsík kelet felé utazott, ahol rácsúszott a *Vepori-hegység* kristályos közeteire, a Szepes-Gömöri-karszt mészkövei pedig délnek vették irányukat, és betakarták a tornai mélyebb tengeri és a mellétei óceáni rétegeket. Ennek a lecsuszamlott mészkőtáblának egyik maradványa a Radzim. Ezért emelkedik ki ilyen magasan a környező hegyek fölé, és ezért maradt fenn jellegzetes csonka gúla alakja. A karszt amúgy is sokáig fenntartja eredeti fennsík-formáját, mivel a csapadékvizek nem a lejtőiket koptatják, hanem a karsztos üregeknek, hasadékoknak, barlangoknak köszönhetően eltűnnek a mészkő belsejében, és ott folytatják romboló vagy építő munkájukat. A Radzim mészköve és dolomitja is megegyezik a nagy karsztfennsíkokon található típusokkal. Fellelhető itt a sötétszürke, fehér kalcit ereztű gutensteini mészkő és dolomit, valamint a felette elhelyezkedő világos, helyenként rózsaszínes steinalmi mészkő. Hasonló, de jóval kisebb takarómaradvány a krasznahorkai várhegy is.

Az ily módon fennmaradt takarómaradványok általában rendkívül értékesek, hiszen elengedhetetlen bizonyítékai a korábban végbement szerkezeti mozgásoknak, de szigetként őrzik egyes igen ritka növény- vagy állatfajok gyakran utolsó képviselőit. Így van ez a Radzim esetében is. A mészkősziget számos ritka vagy védett növényfajai közül kiténik a deres hamuvirág (*Ligularia glauca*). Fő előfordulási helye az ázsiai hegyek és erdős sztyeppék, az Ob mellékfolyásaitól és északkeleti Kazahsztán vidékétől húzódik középső Mongóliáig. Elvéve Ukrajnában, Romániában és a bulgáriai Rila-hegységben is fellelhető. A Radzim ennek az előfordulási térségnek a legnyugatibb lelőhelye. Ez a faj a miocéntenger visszahúzódása után a Kárpátok hágóin keresztül nyomulhatott be a Kárpát-medencébe, ahol valószínűleg a hegység szegélyterületén szaporodott el. Innen azonban a későbbi emberi beavatkozások következtében teljesen kipusztult. A Radzim sziklás lejtőjének is csak olyan részén maradt meg, ahova ember nemigen tud feljutni. A hegy azonban otthont adott más értékes növényfajnak is. Ilyen a felvidéki kökörtő (*Pulsatilla slavica*), sajmeggy (*Prunus mahaleb*), a méregölő sisakvirág (*Aconitum anthora*), a nyakperecfeű (*Corthusa matthioli*), a havasi iszalag (*Clematis alpina*) vagy a cifra kankalin (*Primula auricula*).

A deres hamuvirághoz hasonló példát az állatvilágból is fel tudunk hozni. A *Duvalius* nemhez tartozó futrin-

kafajok kizárólag a barlangi környezethez alkalmazkodtak, látószervük teljesen visszafejlődött, pigmentjük kifakult, tapogatószerveik viszont rendkívül kifejlődtek. Mivel mozgásterük a barlangokra, földalatti üregekre korlátozódott, úgyszólván minden karsztterületen más-más faj vagy alfaj fejlődött ki. Így például a *Duvalius microphtalmus* a Tátra és a Fáttra barlangjaira jellemző, a *Duvalius bokori* vagy *Duvalius sziliczensis* a Gömör-Tornai-karsztra, a *Duvalius goemoeriensis* pedig a Derencsényi-karsztra. A Radzim zombolyaiban a *Duvalius bokori valyanus* alfajt találták meg, amely csupán a Sztracenai-hegység és a Murányi-fennsík barlangjaiból ismert. Bizonyítja tehát a két karsztvidékhez való kötődését, vagy múltbeli összefüggését. A Radzim mészkősziklái ezen kívül megfelelő fészkelő helyet nyújtanak számos madárfajnak is, amelyek közül legértékesebb a kritikusan veszélyeztetett szirti sas (*Aquila chrysaetos*).

A Radzim rendkívüli természeti értékei ellenére sem védett terület. Védetté nyilvánításának gondolata már az ötvenes évek végén felmerült, a konkrét tervek azonban csak 1988-ra készültek el. Ez pedig már későnek bizonyult, mivel a védetté nyilvánítás bürokratikus folyamata elhúzódott, és 1989 után a tervezetbe beleszóltak a földtulajdonosok és más érdekcsoportok is. A tervezetet a természetvédelmi szakemberek többször is átdolgozták, igyekezve legalább részben megfelelni a tulajdonosok érdekeinek. Sajnos ez sem segített, egyes erdőtársulatok öncélú profitérdekeltsége erősebbnek mutatkozott. Az utolsó tárgyalások még 2002-ben is folytak. A védettség pedig ugyancsak indokolt lenne, nemcsak a fentebb leírt okokból, de az erdők védelme miatt is. A déli lejtők bükköseit a múltban már részben tönkretették, azonban az északi rész mintegy 120 éves eredeti bükkös erdői még fennmaradtak. Ezekhez sajátos növény- és állatvilág is kapcsolódik.

Csak remélni tudjuk, hogy Gömör e sajátos és pótolhatatlan értékű hegye egyszer méltó védelmet kap. Csak ne legyen túl későn.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Eisele Gusztáv

1907: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája. Selmechánya, 546 o.

Hajdúk, Juraj

1957: *Ligularia glauca* (L.) O. Hoffmann, nový druh v československej flóre. *Biológia* 12, 5, Bratislava.

1960: Výskyt a rozšírenie niektorých rastlín na Radzime. *Biológia* 15, 9, Bratislava.

Štefanča, Peter

1972: Nová speleologická lokalita – Radzim. *Slovenský kras* 10, Martin, 136-138. o.

Emlékkiállítás Madarász Victor halálának 90. évfordulóján – Balassagyarmaton

I. Pályaképvázlat

A gömöri kuruc hagyományokat ápoló nemesi család sarjaként 1830-ban Csetneken született művész sorsát áttekintve kápráztató sikereket és tragikus bukásokat felsorakoztató életpálya rajzolódik ki előttünk.

Pályájának alakulását mértékadóan befolyásolta, hogy 18 évesen csatlakozott a szabadságharchoz, amelyet végigharcolva hadnagy rangot szerzett. A bukás után bujdosni kényszerült. Az 1850-es évek elején jogásznak tanult, de érdeklődése hamarosan a festészet felé fordult. Mivel itthon nem tudott megfelelő szintű tanulmányokat folytatni, 1853-ban beiratkozott a Bécsi Képzőművészeti Akadémiára, ahol két évig a történeti festészet osztályát látogatta.

Bécsben két jelentős, a kuruc korban játszódó történeti kompozíciót festett. E képeivel kezdte meg a művész azt a tematikai sorozatot, amelyekkel – a festészet eszközeit segítségül hívva – az elbukott 1848-as szabadságharc eszméiért való küzdelmet folytatta tovább. Madarász 1856-ban Párizsba utazott, és az ottani akadémiát, a híres *École des Beaux Arts*-t látogatta. Mint visszaemlékezéséből megtudjuk, 1858-ban elnyerte az *École des Beaux Arts* távlattani díját. A rá következő évben pedig **Leon Cogniet** magániskolájának, amelyet szintén látogatott, díját érdemelte ki. Cogniet-en kívül erősen hatott rá **Paul Delaroche** és **Eugène Delacroix** festésze is.

Tizennégy esztendei párizsi tartózkodása alatt festette legjobban sikerült történeti képeit: *Zách Felicián* (1858), *Hunyadi László siratása* (1859), *Zrínyi Ilona a vizsgálóbírái előtt* (1859), *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben* (1864), *Dobozi* (1868), *Dózsa népe* (1868). Ugyancsak a kor legfontosabb művészeti központjában, Párizsban készültek legjobb portréi: *Zrínyi Miklós* (1858), *Őnarcképe* (1863), *Thierry Amadé* (1864), *Dózsa György* (1867). Ezek a festmények a fiatal művészt Párizsban és itthon egyaránt népszerűvé tették. A párizsi és a hazai kritika is felfigyelt rá. 1859-ben „Kakas Márton” álnév alatt kritikákat író **Jókai Mór** a *Műegylet*ben bemutatott képei láttán „lángész”-nek nevezte az addig ismeretlen festőt a Vasárnapi Újságban.

1861-ben három képpel szerepelt a *Párizsi Szalon* kiállításán, amelyen *Hunyadi László siratása* című képét aranyéremmel tüntették ki. A párizsi művészvilág érdeklődéssel fordult felé, és befogadta az üstökösként feltűnő fiatal tehetséget. Madarász személyes ismeretséget

kötött vezető francia festőkkel és írókkal.

A *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben* című képet 1864-ben állította ki a Párizsi Szalonban. A *Dózsa népe* és a *Dobozi* című romantikus hevületű, expresszív képeit két évvel hazatelepülése előtt, 1868-ban festette.

Madarász Victor első felesége a francia *Adeline Grosjean* – aki 1870-ben Pestre költözött vele – hamarosan meghalt. Második felesége, **Zsiska Jolán** nevelte fel az első házasságból született gyermekeit – **ifj. Viktort**, **Andort**, **ifj. Adeline**-t – és két saját gyermekét, **Györgyöt** és **Pált**.

Miután 1900 körül apjától örökölt üzleti vállalkozásai tönkrementek, kénytelen volt családjával felköltözni a Kelenhegyi úti művészházba, ahol számos képet festett.

Késői alkotói korszakában felerősödik műveiben a politikai témaválasztás. Aktuális eseményekre is reagál, példa erre az 1905-ös orosz forradalommal kapcsolatos *Kolajev históriája* című nagyméretű festménye. Családtagjairól és önmagáról festett arcképek mellett előszeretettel nyúlt Rákóczi és a 48-as szabadságharc témáihoz. Folytatta az 1848-as forradalom, Petőfi és Kossuth emlékéit idéző politikai sorozatát. Ezek közül kiemelkedik a *Petőfi halála (Lidérc)* című képe. Leányáról, Madarász Adeline-ről készített aranyhátterű arcképén, vagy **Keglevich** gróf egész alakos kompozícióján kísérletet tett

Madarász Victor: Kuruc és labanc

arra, hogy igazodjon a kor szimbolista ábrázolásmódjához.

A magas kort megélt festő kezéből több mint 60 éves művészpálya végén hullott ki az ecset. A kilencven éve – az I. világháború harmadik évének kezdetén – 87 éves korában elhunyt Madarász Victortól az ország lakossága a Szépművészeti Múzeumban (az akkor ott őrzött Hunyadi László siratása festmény közvetlen közelében, a híres képen látható elrendezés szerint felravatalozott koporsónál) vehetett végső búcsút.

II. A kiállított anyag bemutatása

A Rákospalotai Múzeumba Madarász Adeline (1871–1962) ajándékozása révén apjától 22 festmény, míg saját munkásságából 31 olaj- és vízfestmény, illetve grafika került. A Rákospalotai Múzeum e képek többségét restauráltatta, bekereteztette, így biztosítva ezek állagmegóvását és kiállíthatóságát. Ajándékozással került a múzeumba néhány darab a művész bútorai közül, továbbá kedvenc kabátja, fényképei, életével foglalkozó korabeli cikkek és katalógusok. A balassagyarmati múzeum első emeleti dísztermében megrendezett emlékkiállításon a művész egykori székei, asztala, karosszéke, gyászszalagjai, fotói, kiállítási katalógusok és kritikák hozzák emberközelbe történeti festészetünk kiemelkedő alakját. A kiállításon ugyancsak látható Madarász Adeline több apjához kötődő alkotása, így közös műtermük részletéről és a csetneki Madarász-házról készült festmények, valamint a művészt halottas ágyán ábrázoló megrázó rajza.

A kiállítás előterében a művész tehetséges lányának alkotásaiból látható egy kamaratárlat. Párizsban készült rajzai, önarcképe, de különösen asztali csendélete alapján fogalmat alkothatunk – **Székely Bertalan** egykori tanítványának – tehetségéről. Székely Bertalan elkészítette Madarász Adeline portróját, amelyet a Rákospalotai Múzeum kölcsönzése révén szintén bemutatunk a kiállításon. A kiállítás főfalán a Petőfi halálát ábrázoló patetikus műve szerepel. A nagyméretű, monumentális hatású festmény bemutatását a *Petőfi Irodalmi Múzeum* kölcsönözése tette lehetővé. A *Magyar Nemzeti Galéria* hat festmény kölcsönzésével tette teljessé a kiállítást. Ebből három a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szereplő festményhez készült előtanulmány. Leghíresebb két képének – a *Hunyadi László*

siratása és a *Zrínyi és Frangepán a bécsiújhegyi börtönben* című képeinek vázlatai jól érzékeltetik a művészi alkotás folyamatát.

Madarász történelmi festészetével nem a diadalmas múlt krónikása, hanem a felrázóan heroikus, elbukásra ítélt küzdelem és igazságtalanságok felidézésével mutat irányt az aktív hazafiságra.

Madarász Victor, hasonlóan **Jan Matejkó**hoz, a nagy lengyel történeti festőhöz, tudatosan dolgozta fel képein nemzete történelmének azon eseményeit, amelyek hazafias tettek, patriotizmusra, az ország szabadságának kivívására mozgósítottak. Madarász jelentősége abban áll, hogy zseniálisan újszerű, egyéni hangvételű történeti kompozícióival nemcsak magyar kortársai számára tudott a hazaszeretetről, az igazságosságról tudati tartalmakat közölni, hanem azok általános emberi értékrendjüknél fogva visszhangra találtak Párizsban is, és érvényben vannak jelenünkben is.

Matits Ferenc

Madarász Victor

Átadták a Petőfi-díjat

Bensőséges ünnepség színhelye volt 2007. június 1-én a *Magyar Tannyelvű Középfokú Ipariskola és Kereskedelmi Akadémia* Kassán. Az oktatási intézmény könyvtártermében adta át a *Simonyi Alapítvány* az általa alapított *Petőfi-díjat*. Az iskola igazgatójának üdvözlő szavait követően az ünnepséget az Alapítvány gondnoka nyitotta meg.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Köszöntöm Önöket, s köszönöm, hogy elfogadták a meghívást.

Ha a „Simonyi“ nevet hallja a magyar, az utóbbi időben leginkább **Simonyi Károly** jut az eszébe. Az irodalomban jártasabbak esetleg felidézik **Móricz Zsigmond** *Légy jó mindhalálig* című regényéből a legendás Simonyi öbester (talán még az is eszükbe jut, hogy az író 2. feleségének, **Mária** asszonynak is Simonyi volt a vezetékneve.)

Leginkább Gömörben ismerik azt a Rima mentén fekvő települést, amely szintén ezt a nevet viseli. Itt indította útjára 1990. május 17-én egy azóta megboldogult atyánkfia, néhai **Habodász Elemér** azt a kezdeményezést, amelynek célja a szlovákiai magyar felsőoktatás megteremtéséhez szükséges pénznek adományokból való előteremtése. Ez a későbbi *Simonyi Alapítvány* születésnapja.

Megnyíltak a szívek – és zsebek. Magánszemélyek, intézmények, önkormányzatok tartották megtisztelő kötelességüknek a példamutatást. Ha egyetem nem is lett az adományokból, máig egyedülállóan szép példát mutatott az összefogásra... Ma, immár a működő *Selye János Egyetem* tudatában, akár mosolyoghatunk is az akkori nemes, ám naív szándékon. Akkor azonban kevéssel voltunk 1989 novembere után. A naívságnál csak a jószándék és a lelkesedés volt nagyobb.

Utóbb az alapítvány célja módosult. Az igazgatótanács úgy döntött, hogy az alaptőke kamatait, illetve magának az alaptőkének egy részét a hazai magyarság művelődésügyének támogatására fordítja.

A Simonyi Alapítvány nem tőkeerős. Az igazi ereje a már említett közösségi összefogás megtestesítésében van. Ez az a fundamentum, amelyre építeni lehet.

Igazgatótanácsának jelenleg 9 tagja van. Delegálják bele képviselőjüket a legjelentősebb szlovákiai magyar társadalmi szervezetek, így a *CSEMADOK* (**Balogh Gábor** személyében Ipolybalogról), a *Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség* (a kassai **Reiter György** képviseli), a *Szlovákiai Magyar Szülők Szövetsége* (képviselet **Szobonya Zsuzsa** Tornaljáról), a *Szlovákiai Magyar Pedagógus-szövetség* (**Csúsz László** Rimaszombatból), történeti egyházaink (római katolikus részről **Elek László** esperes úr Gútáról, református részről **Géresi Róbert** Abaújszénáról) s a korábbi kurátorok közül **Kolár Péter** Kassáról (aki kórházi kezelése miatt nem tud jelen lenni (innen kívánunk neki gyógyulást), **B. Kovács István** pedig Rimaszombatból. Sajátos a Simonyi Alapítvány helyzete a tekintetben is, hogy az MKP képviselője is ott van az igazgatótanácsban – jelenleg **Szögedi Anna** révén. Az

Alapítványban **Nyitrai László** tölti be az ellenőri tisztséget, magam pedig a gondnoki teendőket látom el.

Hölgyeim és Uraim!

Ha az igazgatótanács összetételét tekintjük, megállapíthatjuk: jelen pillanatban a Simonyi Alapítvány a szlovákiai magyarság legreprezentatívabb testülete. Ugye, furcsa ez első hallásra? De így van. Bizonyos értelemben betölthetné az időként és többek által felemlített „szlovákiai magyar közalapítvány“ feladatát. Jelzem, volt is ilyen szándék (az oktatási támogatás folyósítása kapcsán eredetileg a Simonyi Alapítvánnyal számoltak, ám ehelyett utóbb létrehoztak egy másik Alapítványt...)

Engedjenek meg néhány szót a Petőfi-díjról is. A civil helytállásért adandó díj gondolata akkor fogant meg, amikor felállítottuk a mártír-sorsú pedagógus, **Agócs Bélának** a sírján Baracán azt a fejfát, amelyet a pozsony-eperjesi énekhar adományozott egykori karnagya tiszteletére és emlékezetére. A felvetett gondolat egy ideig érlelődött, majd végül a Simonyi Alapítvány karolta fel. A szándéknyilatkozat a költő rimaszombati szobrának avatásakor hangzott el 2004-ben, s tavaly adtuk át első ízben: a közadakozást javasló, már említett Habodász Elemérnek, posztumusz.

S hogy miért éppen Petőfi a névadó? Ha van költő, aki megtestesíti az elkötelezett civilt, akkor az ő. Aki ugyan meglehetősen radikális felfogású volt – ugyanakkor 1845-ben nem utasította el Rimaszombatban a megyei tisztújítás alkalmával a tiszteletbeli táblabírói címet.

Manapság gyakorta tapasztalni a pártpolitika és a civil szerveződések szembeállítását. Egyetlen percig nem kívánom vitatni a szerepkörök, módszerek, eszközök és lehetőségek különbözőségét. A közélet terén azonban csakis akkor tudjuk érdekeinket hatékonyan képviselni, ha az érdekképviselet két szegmense, a civil szféra és a politikai reprezentáció egyeztetni képes alapvető dolgainkban. Aztán teszi a dolgát mindkettő.

A Simonyi Alapítvány 2000-ben már tett egy kísérletet az együttműködés szervezeti kereteinek a kimunkálására: ez volt az ún. *Millenniumi Fórum* Rimaszombatban. A kezdeményezés végül is elhalt, mert nem volt fogadókészség – és bőven voltak azok is, akik igyekeztek ezt meggátolni. A közeljövő majd eldönti, van-e ennek a gondolatnak, azaz a szervezett együttműködésnek létjogosultsága. Alapítványunk mindenestre felkínálja ezirányú tapasztalatait és jószolgálatát. Az elmondottakra való tekintettel hívtuk meg a mai alkalomra az igazgatótanács tagjain kívül az abba képviselőket delegáló szervezetek legfőbb vezetőit is.

A civil helytállásért adandó Petőfi-díjat tehát az a testület ítéli oda, amelyben éppúgy jelen van a civil szféra az országos hatáskörű szervezetek révén, mint történeti egyházaink és a magyar politikai képviselet, az igazgatótanács tagjai pedig Gútától Kassáig terjedően lefedik szinté az egész hazai magyarlakta vidéket.

Bán Zoltán

A szót az igazgatótanács elnöke vette át.

Hölgyeim és Uraim!

Nem egészen szokványos módon kezdem mondanómat. Idézni fogok, nem is röviden. Oka, természetesen, kiderül majd.

[...] „Mint minden igazi érzés, Kassa hazafisága is csendes volt és szemérmes. A városfalak mögött eltűnt a Bocskay-sapkás magyar úr és a kerek fűveges szász polgár, egyik deákul beszélt, másik magyar és lengyel szavakkal keverte a németet, de mikor délben, az Orbán-torony öregharangjának szavára, a háromablakos szász vagy az ötablakos magyar úri ház étkezőszobájában megmerítették az aranyszín levesben az ónkanalat, megtörték a Tisza-közi búzából és sárosi rozslisztből kevert cipót, megemelték a szerednyei vagy hegyaljai nehéz borral vagy mézízű kassai sörrel töltött serleget, ez ízekben és mozdulatokban nem a szász, nem a lengyel, nem a szlovák hagyomány élt tovább, hanem annak a magyarságnak öntudata, mely fajta és nyelv fölött »éltető eszmévé finomult« a gyötrelem századaiban is, s penetrált az idegen kéz rakta köveken és idegen hagyományokon át is. Kassát kemény sors nevelte magyarrá. Csák Mátétól a cseh zsupánokig, akik szalonkocsikban jöttek fanyalogni e »büszke és hideg« város meghódítására, a magyar évszázadok minden politikai becsvágya kocogtatott a város kapuján. De a város őrizte titkát.

Mi volt e titok? Az a természetes rokonérzés, mellyel a város egyszerre fordult a magyarság és Európa, Kelet és Észak felé. Kassa az írók, a kurucok és a kereskedők városa volt. Néha a kurucok kezdték el szabályával azt, amit később az írók, Batsányi, Baróti Szabó Dávid és Kazinczy folytattak lúdtollal, s a magyarokkal házasodott szász kézművesek ivadékai vitték ki tengelyen vagy tutajon a világba, mit egy európai ízlésű és hagyományú magyar város nemesen megmunkált anyagban faragott, főzött, pácolt, ékített. Kassa minden időkből Magyarországról állott helyt a kurucok kardjával, s az európai szintű magyarságot képviselte anyagi kivitelével Észak piacain. De őrzött valami mást is: azt a titkos szövetséget, íratlan szerződést, mely a város igazi rangját jelentette, őrizte azt a láthatatlan pátenst, azt a kiváltságot, melyet nem királyok ajándékoztak neki, azt az európai magyarságot, amely minden időkből rang és szerep volt egyszerre. Kassa tudta, hogy magyarnak lenni Nyugat és Kelet, Észak és Dél között nemcsak etnográfiai állapot, hanem rang is, nemcsak nyelvi és faji örökség, hanem hivatás és feladat is. A város erős falakat épített igazi tartalma köré, védte polgárai házát, marháját, családját huszíták és labancok ellen, a város őrizte magyarságát, fallal, karddal és íróttal, de mindig kitért Európára, mindig nyitva tartott a Dóm nyugati oldalán egy láthatatlan, remekművű kaput az európai szellem számára.

Ezt a titkot őrizte a város, évszázadokon át, erős falakkal és erős lélekkel. Volt világi rangja is: főváros volt,

Superioris Hungariae Civitas Primaria. Aki Kassán született – akár a XV., akár a XIX. században –, fővárosi embernek született, igazibban, mint a Nagy Frigyes-i Berlin vagy a reformkori Pest-Buda polgára. Ez a fővárosiasság áruhában járt, nem volt földalatti villamosvasútja, proletártömegekkel megtömött külnegyedei, nem voltak rossz szobrai a köztereken, sem zagyva utcái, ahol zengerájok és a kirakatba akasztott külföldi divatlapok jelképeznek egy mesterséges városiasságot. Kassa főváros volt, szerény, makacs és jelképes módon, uralkodott egy országrész fölött politikai eszközök nélkül, mert szobáiban, lakosai lelkében, a város levegőjében és lélegzetvételében élt az a titokzatos igény, mely a kövekből várost, a kövek közé gyűlt emberekből polgárt, a polgárságból szerepet és hivatásérzetet tudott elővarázsolni. A fővárosi lélek egyértelmű ezzel az igényességgel. Kassa soha nem volt lágy és barátkozós város, mint a sárosi vagy szepesi városok. Kemény város volt, tartott rangjára és igényére, s meg is tudta védeni azt. [...]

Az elhangzott, itt és most csupán kivonatossan idézett szöveget **Márai Sándor**, a „kassai polgár“ fogalmazta meg 1938 októberében, a várakozás idején (Képes Vasárnap).

Lehet-e méltóbban köszöntenünk, itt, Kassán, mint az ő szavaival? Márai idézett írásának megjelenésekor alig két esztendő. Mára betöltötte a hetvenet.

Sok víz folyt le azóta a Hernádon! Jelentősen megváltozott a Város, annak arculata, emberei. Voltak s vannak azonban emberek, hűségesek, őrtálló polgárok, akik a 2. világháborút követő babiloni időkben is, minden körülmények között őrizték és őrzik a város lelkiségét, megtestesítve a genius locit. Közöttük is kitüntetett hely illeti meg Ünnepeletünket.

Termékeny évtizedet tudhat maga mögött. Művelődéstörténezként megírta a szlovákiai magyar színjátszás történetét (*Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában*. Bratislava, Madách 1974), magyar nyelvünk megújítójának Kassához fűződő kapcsolatait kismonográfiában összegezte (*A Város és az Író. Kazinczy Kasája és Kassa Kazinczyja*, Madách, 1994). Megannyi tanulmányban érintette Kassa múltját, amelyek különböző folyóiratokban (*Irodalmi Szemle*, *Gömörország*, a *Kazinczy Ferenc Társaság* „Széphalom“ c. évkönyve) láttak napvilágot. Ismert tankönyvíróként is (*Irodalom a középiskolák 2. osztálya számára*. 2003), s **Pásztó András** és **Žilka Tibor** mellett társszerzőként jegyzi az *Irodalom-elméleti és stilisztikai fogalmak szótára* c. munkát. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990.) Az ő munkája az iskolatörténeti múzeum is. A kassai ipariskola száz éve címen pedig írásban is összefoglalta ennek az oktatási intézménynek a történetét (Kassa, 1972). Az idején könyvhétre jelent meg a Kassáról szóló kiváló városkalauza. Több írásával igazolta, hogy kiváló ismerője Márai Sándor életművének. (*Márai Sándor*. Eperjes, 1992, *Ami egy Márai-regényből kimaradt*, *Gömörország*, III. évf. (2002) 4. sz., *Márai Sándor diákévei*. In: Széphalom. Ünnepi kötet Kováts Dániel 70. születésnapjára.)

De nem csupán ismerője az életműnek. Több annál: szellemiségének éltetője.

Hölgyeim és Uraim, Kedves meghívott vendégeink!

Idefelé jövet megálltunk Baracán, Agócs Béla sírjánál. Egy főhajtás erejéig tisztelegtünk ennek a tragikus sorsú embernek az emléke előtt. Nehéz sorsú ember volt, terhelt lélekkel – a végletekig következetes. Jelképes, hogy a részben az ő intő emléke ihlette, a helytállásért adandó díjat éppen egy pedagógus kapja. Az az ember, aki a második

Agócs Béla sírjánál a baracci temetőben. Balról jobbra: Agócs Vilmos, Kovács Csilla, Elek László, Bán Zoltán, Balogh Gábor, B. Kovács István, Lovas Róbert, Szobonya Zsuzsa, Szögédi Anna Geceze Attila felvétele

világháború után, a kassai magyarság szétszórását követően újra megnyíló ipariskola első osztályában érettségizett, majd az alma materbe is tért vissza. Nemzedékek kerültek ki a keze alól, s megannyi más pedagógustársa mellett az övé is az érdem, hogy ehhez az iskolához a „legendás” jelző tapadt. Egy olyan ember, aki nem csupán oktatót, hanem a „pedagógus” név eredeti jelentéséhez híven: nevelt és ápolt is. Köszönet érte mindazok nevében, akik tanítványának mondhatják magukat szerte a házban – és a világban.

Tudom róla, hogy méhészmester. Gömörben, Kőrösön azt tartották a természetfölötti képességekkel felruházott, bűvös méhészről, hogy ha a család rajzáskor el akart menni, hatalmánál fogva képes volt azt visszahívni. Ünne-

A Petőfi-díjat Bán Zoltán, a Simonyi Alapítvány gondnoka adja át dr. Kovács Miklósnak. A háttérben (balról): Elek László, Balogh Gábor, Géresi Róbert, B. Kovács István (takarva) és Pulen Lajos Geceze Attila felvétele

peltünk tanárként is méhész volt. Az ő általa gondozott méhek többsége nem bitangolt el. Nem, mert megtanulták tőle a Márai Sándor által szavakba öntött kassai szellemiséget. S mindezt hosszú időn át úgy csepegtette bele a reá bízottakra, hogy az író neve sem hangozhatott el. Nem mások érdemét kívánom kicsinyíteni, amikor azt mondom, boldog lehet, aki az Ő kaptárába tartozott. Többen is vallhatjuk ezt.

Hölgyeim és Uraim, Kedves vendégeink!

A Simonyi Alapítvány által a civil helytállásért adandó Petőfi-díj idei kitüntetettje **Dr. Kovács Miklós**. Felkérem a Tanár Urat, hogy fáradjon ki, és vegye át a díjat.

*

Kovács Miklós személye elválaszthatatlanul összefonódott a „magyar ipari”-val. Egyik sem volna a másik nélkül az, ami.

Az igazgatótanács helyénvalónak tartotta, hogy amikor a Tanárt megbecsüli, az oktatási intézménynek is kifejezi köszönetét és megbecsülését. **Mikszáth Kálmán** szavait idézem, aki az Alapítvány székhelyén működött alma materéről írta azt, ami szilárd hitünk szerint a kassai magyar iparira is vonatkoztatható:

„Fagyos világ volt ez akkor. Minden melegség bent szorult az ilyen intézetekben. Ezek voltak még a végvárak, amelyekben magyar levegőt lehetett szívni. Ezek a férfiak, akik akkor itt tanítottak, nem afféle tanügyi bácsik voltak (ahogy most képzelné az ember), hanem az utolsó generálisok, akik titokban hadsereget nevelnek, ügyes politikuskok, akik óvatosan, nagy furfanggal belecsepegtetik a rideg, száraz tananyagba azokat az édes érzéseket, melyekből a hazaszeretet lombosodik ki, bűvészek voltak, akik úgy tudják mutogatni a multat, hogy benne látszik kidomborodva a jövő, próféták voltak, akikben a hit nem szétfoszló ábránd, hanem élő fa, amely gyökereit beleereszti a fogékony gyermeki szívekbe.”

Kívánjuk, hogy a szakmaiság mellett még sokáig őrizze meg a „magyar ipari” ezt a szellemiséget. Legyenek ama mikszáthi generálisai – de sorkatonák is!

A Simonyi Alapítvány az oklevél mellett egy lehetőségeihez mért, szerény támogatással kívánja segíteni ebbéli törekvéseiket. Miközben megkérem Pulen Lajos igazgató urat az oklevél és a támogatás átvételére, s egyúttal megköszönöm neki, mint házigazdánknak, hogy befogadott bennünket erre az alkalomra.

B. Kovács István

*

A kitüntetett Dr. Kovács Miklós keresetlen szavakkal emlékezett meg hanyattatástól korántsem mentes diákéveiről, a katedrán eltöltött évezedekről. Megemlítette, hogy annak idején éppen az ünnepség színhelyeként szolgáló könyvtárteremben érettségizett. Külön örömeinek adott hangot, hogy a díj adományozói az iskolára is gondoltak.

(szerk.)

Naprágytól Győrig

„Vállal magasb mindeneknél“ címen tudományos konferenciát és ünnepség-sorozatot rendeztek Győrben a Szent László-herma odakerülésének 400. évfordulóján. A konferencián előadást tartott **B. Kovács István** is, aki tolmácsolta a gömöriek, kivált naprágyiak üdvözlését. Hogy miért, arról szól az alábbi írás.

*

Naprágy közvetlen az országhatár mellett, Bánréve közelében fekvő szlovákiai magyar kisközség. Erdélyi Gézával jártam itt mintegy 25-30 évvel ezelőtt, amikor Gömör megye klasszicista építészetéről szóló könyvéhez fotókat készítettem. Ekkor készült ez a kép is, amelyet nagyon szeretek. Azt hiszem minden építészetéről szóló könyvben méltó helye lennek ennek az épületnek, amely – nemrégén tudtam meg – **Tarr Miklós** kúriája volt.

Ahogy írtam, elég régen jártam a faluban, de a közelmúltban többször is eszembe jutott, Győrben, ahol sokat emlegették **Naprágyi (Náprági) Demeter** püspököt, aki itt, Naprágyon született 1556-ban és Győrött halt meg 1619. március 25-én.

Tanulmányait Nagyszombatban és Bécsben végezte. 1586-ban esztergomi kanonok, majd egri nagyprépost. 1597-ben erdélyi püspök, de 1601-ben menekülnie kellett. Előbb Nyitrára, onnan 1607-ben utolsó állomás helyére, Győrbe került. Ide mentette értékes könyvtárát és a magával hozott ötvöskincseket.

Szabó Tamás írja a győri püspökség történetében, hogy Náprági Demetert úgy is emlegetik, mint az utolsó magyar humanista főpapot. Kinevezésekor siralmas állapotokat talált Győrött: a Püspökvárat a katonaság foglalta el, így többnyire Szombathelyen vagy a keszői püspöki várban tartózkodott. A káptalani javadalmak helyzete is olyan volt, hogy csak fokozatosan gondolhatott a katonai stallumok betöltésére. A püspök hozzákezdett a törökök által megromgált székesegyház restaurálásához, és több egyházi műkinccsel gazdagította az egyházmegye

Tarr Miklós kúriája Naprágyban • Móser Zoltán felvétele

A Szent László-herma • Móser Zoltán felvétele

főtemplomát. A tridentinum szellemében rendszeresen látogatta az egyházmegyét.

Náprági Demeternek köszönhető Szent László meglőnböztetett tisztelete. A püspöknek még 1600 előtt birtokába jutott a szent király fejereklyéje. Amikor győri püspök lett, magával hozta a hermát, s már halála előtt a székesegyháznak ajándékozta, végrendeletében pedig örökségül hagyta rá.¹

A **Domanoszkzy**-féle *Magyar Művelődés Történet* második kötetében olvasható, hogy „*Szigmond király 1406-ban kiadott okirata mondja el, hogy Sz. László fejereklyetartója a váradi székesegyház sekrestyéjében néhány évvel az előtt támadt tűzvész alkalmával elpusztult. Ennek helyére készült a máig meglévő díszes herma, amelyet a reformációig a székesegyházban tiszteltek. A templom feldúlása után (1565) Náprági Dömötör erdélyi püspökhöz jutott, aki püspöksége megszűntetése után Győrbe vitte s 1600-ban Prágában renováltatta. Ekkor készült az ereklyetartón látható, álékkövekkel díszített korona. A XVII. század folyamán a püspökség egyéb értékeivel többször elmenekítették Győrből s csak a török kiűzése óta maradt állandóan a székesegyházban.*“²

A Szent László-hermát, amely ma a székesegyház legféltettebb kincse, jól ismerem, mert fényképeztem. S hogy bennem a gótika korából származó herma és naprágyi (klasszicista) kúria képe egymás mellett békében megfér (vagyis a református falu és a katolikus székesegyház), arról talán fölösleges is szólnom. De talán mégsem fölösleges, mert olyan jó lenne, ha ezt mások is természetesen mondanák.

Móser Zoltán

JEGYZETEK:

¹ Szabó Tamás: A Győri Püspökség története a 16. századtól napjainkig 37. l.

² Magyar Művelődés Történet II. 1939-42. 661., 539. sz. jegyzet.

Ami igazi nyomot hagy

Nyári táborba menni, értelmesen eltölteni az időt, valamit tanulni, mesterségbeli tudást szerezni, tehetséget továbbfejleszteni, élményekkel gazdagodni, barátságokat, életre szóló lelki érintéseket magáévá tenni – ugyan ki ne kívánt volna ilyen magának ifjú korában s ki ne kívánná ma is ennek lehetőségét? Jó az, ha egy fiatal és tehetséges ember nyara nem csak lustálkodással, csavargással, semmittevéssel telik el, hanem kedvtelésének is élhet, kiteljesedhet a művészetben, az alkotásban, a hasonlóan gondolkodók és érzők társaságától feltöltődve. Erre adott lehetőséget idén nyáron, augusztus elején a *Rovás Nyári Alkotótábor*. Aboskőszegen, az Abák ősi várának tövében, az egykori pionírtábor és természeti iskola kissé megkopott de festő tájjal körbefogott környezetében sikerült ismét megszervezni a sorrendben már a tizenharmadik tehetséggondozó tábort. Tizenhárom szekcióban közel százan népesítették be a terepet. Ez a tábor kissé más, mint a hagyományos nyári táborok. Elsősorban azért, mert szlovákiai mértékben kevés az olyan ifjusági alkotótábor, amelyben a résztvevők napi nyolc órán át az általuk szabadon választott képzőművészeti tevékenységgel foglalkozhatnak. S ha csak nyolc órát?! A fiatalok ugyanis a foglalkozások reggel kilenc órai megkezdésétől olykor még késő este is az általuk megkezdett alkotáson dolgoztak, kipróbálva a sok-sok lehetőséget, a jelenlévő szekcióvezetőktől állandóan tanácsot, segítséget kapva. A festészet szekciót **Tóth József** festőművész koordinálta **Both Mária** festőművész segítségével, csendéletet, absztrakt művet, tájképet alkotva együtt a gyerekekkel. A figurális rajz szekcióban **Szabó Ottó** festőművész, a portré, az akt, a különböző rajzolási technikák használatára tanította a haladónak mondható tehetségeket. A grafika szekciót **Kiss László**, encsi művésztanár, a *Hejcei Alkotótábor* motorja és **Gyenes Gábor** grafikusművészek vezették. Itt a grafit, a tus, a linómetszés, a monótipia készítés trükkjeit sajátíthatták el a szekcióban résztvevők. Sokan választották a fotózást. Ez a népszerű művészeti ág ma már olyan népszerűségnek örvend, hogy két csoport is foglalkozott vele. Az egyik fénykép szekciót **ifj. Szaszák György** kassai fotóművész vezette **Samuelis László** segédletével, a másikat pedig **Szathmáry Király Ádám** miskolci fotóművész, aki féltucatnyi magyarországi fiatal alkotóval érkezett, akiket a számítógépes fényképfeldolgozás rejtelmeibe avatott be. Több mázsa agyaggal, gipszel készültek a tábor szervezői a szobrásznövendékek érkezésére. Őket a *Besztercebányai Művészeti Akadémián* oktató **Suchoža József** szobrászművész taníttatta **Král Bea** építész aszisztenciájával. Suchoža József Aboskőszegről egyenesen a *Ceredi Alkotótáborba* indult, ihlet után. Minden évben nagy sikere van a kerámia szekciónak, amelyet **Fecsó Szilárd** és **Fecsó Ivett** keramikusok vezetnek. Idén is páratlan szépségű és egyedi darabok kerültek ki az általuk vezetett gyerekek keze alól, sok háztartás gazdagodott igazi kerámia-alkotással a hazautazó gyerekek révén. Apró, csodás finomságú tárgyak készültek a tűzzománc

szekcióban, melyet **Tóth Erzsébet** kézműves és **Václav Kinga** építész vezettek. A tűzzománc új reneszánszát éli, ez az ékszerkészítő kis műhely, minden nap késő estig dolgozott. A népművészeti szekciót **Rigó Béla** kézműves - népi iparművész vezette, kicsik és nagyok újra tanulhatták, mi minden csodálatosat lehet gyékényből, kukoricacsuhéból, fűzfavesszőből és más természetes anyagokból elkészíteni. Az alkalmazott művészet szekció **Krúzs Judit** képzőművész hallgató vezetésével saját kis érzelmi naplót írt és festett, de emellett szétbontott számítógépek alkatrészeiből sajátos és modern ékszereket is készítettek. A könyvillusztrációval foglalkozó gyerekeket **Tóth Tímea** és **Takács János** grafikusok taníttatták arra, mennyire nem könnyű feladat egy adott irodalmi alkotáshoz a képzőművészet eszközeivel méltónak lenni. Az irodalommal és újságírással is foglalkoztak kicsit a fiatalok, a tábor végén megjelent a *Rovásodra*, című alkalmi kiadvány, amely egy humoros, sajátos tábori hangulatot adott vissza az olvasóknak, akik egyben a szereplői is voltak a lapnak. Nagy mesefaragások, drámapedagógiai játékok is voltak, **Szekeres Éva** vezetésével naponta három-négy órán át tizennégy-tizenhat kócos, kiskamasz lány játszott szerepjátékokat, olykor magát a szekcióvezetőt is meglepve találékonyaságukkal és kreativitásukkal. Ezen kívül még a Hernád medrében és partján egy különleges hangulatú land-art objektum is épült, kövek, víz és fény és mozgás játékát egybefonva. A szikár tényeknél maradvá: tizenhárom szekció dolgozott a tábor idején, teljes erőbedobással és maximális oda- és egymásra való figyellel. Huszonegy felnőtt figyelte nyolcvan gyerek művészi kezdeményezéseit és szárnypróbálgatásait. Segített, ha a röplés nehezen indult, korrigálta őket legjobb szakmai tudása szerint, hogy érték, szemlélet, egyéniség alakuljon ki bennük. Nagyszerű, nagyszámú alkotás született, melyeket novemberben, Rimaszombatban, a *Művelődési Ház Ganévia* Galériájában tekinthetnek meg majd az érdeklődők. A Rovás XIII. Nyári Alkotótáborának a mérlege azonban mégsem azon vonható meg, mennyi alkotás látható majd a posztamenseken és a falakon kiakasztva. Megvonhatatlan a mérleg, hiszen érzelmek nem mérhetők, a nyitottságra való készség fejlődése, a látni tanuló fiatalok száma azonban biztos gyarapodik. És ez a legfontosabb!

(szászai)

Művek és alkotók • A szerző felvételei

A művészet üzenete

A hétköznapok forgatagában nemigen foglalkozunk önnön létezésünk végső kérdéseivel. Kétségtelen, ehhez szellemi életünk adhat segítséget értő és érzékeny módon. Mindannyiunk számára megoldandó feladat a harmónia elérése, a sorsfordulókon való helytállás, vagy a mulandósággal való szembenézés, ám ennek ellenére hárítjuk a szellemi életünkkel való találkozást. Sokszor érezzük, az iránymutató gondolatokat csak e találkozás során kapjuk, olyan gondolkodásbeli, világszemléleti alternatívák megfogalmazását, melyek az élet nagy és örök dilemmáit veszik sorra, ha nem is a teljesség, de az elmélyültség igényével.

Az a kiállítás, mely a második Nyári Balog-völgyi Fesztivál kicsúcsosodása, 2007. augusztus 18-án, Bátkában, egy teljes napon át egy inspiráló szellemi utazást ígért minden érdeklődőnek.

A rendezvényt **Simon Beáta**, a rimaszombati **Tompa Mihály Református Gimnázium** diákja nyitotta **Nemes Nagy Ágnes** *Nyári rajz* és **Veres János** *Itt vagyok ismét* (Igo Aladár népművésznek) című versével. Ezt követte a **Lévay Tibor** által vezetett *Nagybalogi Egyházi Énekkar* műsora, majd megnyitó beszédet mondott **Gyurán Ágnes**, a *Csemadok Bátkai Alapszervezetének* elnöke, a Fesztivál egyik szervezője, **Mács Zoltán**, Bátka község polgármestere, **Mács József** író, Bátka község egyetlen díszpolgára, **Balogh Gábor**, a Csemadok OV alelnöke és **Nagyferencz Katalin** szobrászművész, a kiállítás kurátora, aki a szakmai értékelésében nagy elismeréssel beszélt a tárlatról. Ezután következett a magának a tárlatnak a megtekintése. Ebben segítségül szolgált a tárlatkalauz és a tárlatvezetők, így gond nélkül megtudhatta a több mint 400 érdeklődő látogató, hogy egy-egy alkotó munkája melyik épületben keresendő. A délutáni beszélgetés során kiderült, mi az alkotók véleménye a művészetről és önmagukról mint örömmel, lelkesen alkotó emberről. **Sebők Csilla**, a *Bátkai Alapiskola* igazgatónője és Gyurán Ágnes a rendezvény szervezői minden alkotót emléklappal ajándékoztak meg. A tárlatot csak aznap volt lehetőség megtekinteni, az alkotókról, az alkotásokról és magáról a kiállításról elké-

A fesztivál megnyitóján • Benedek László felvétele

szült egy album, mely vándorútjára indult. Jelenleg Függében van, ezután Nagybalogra kerül, és természetesen eljuttatható bárhová, ahol erre igényt tartanak: önkormányzatokhoz, intézményekhez, civil szervezetekhez.

Mielőtt szólnánk az alkotókról, olvassunk el egy részletet **Kosztolányi Dezső** *Halotti beszéd* című verséből.

„...Ilyen az ember. Egyedüli példány.
Nem élt belőle több, és most sem él,
s mint fán se nő egyforma két levél,
a nagy időn se lesz hozzá hasonló...”

*Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a multba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.
Többé soha
nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya.
Szegény a forgandó, tündér szerencse,
hogy e csodát utólag megteremtse...”*

A szám szerint 37 gömöri alkotó megannyi akadályt leküzdve vállalta a nyilvánosság, egymás és főképp önnön maga előtt a művészi arca felfedését. Azt az arcot, mely eddig egyáltalán vagy csak kevésbé volt ismert, elismert. Az odafigyelést igénylő, igényesen válogatott munkák, olykor a találó zenei részletek átszövésével segítették a látogatót a megértésben és a ráérzésben. Az alkotások között találkozhattunk festménnyel, fotóval, filmmel, grafikával, ceruzarajzzal, tusrajzzal, hímzéssel, horgolással, faragással, kosárfonással és a nap folyamán, az alkotóműhelyekben készült gyerekalkotásokkal.

Olvassunk most bele egy-két üzenetbe, mely által bárki – alkotó, látogató, szervező, tárlatvezető – megfogalmazhatta a kiállításról alkotott véleményét.

„Ez a találkozó nekem személyesen nagyon sok szépet adott. A nap folyamán egy furcsa jó érzés kavargott bennem. Az egész napi nyüzsgés, az emberek rácsodálkozása, hát ez volt, ami már régen hiányzott. A találkozás, a véleménycsere, ami gyakran kell, hogy tovább inspirálja az embert az alkotásra és ezt éreztem a többi kiállítóban is. Köszönöm és köszönjük a lehetőséget.”

„Ez valami elképesztő!!! Köszönöm.”

„Üzenem mindenkinek, hogy az én szeretett falumban mindig történik valami. És az számomra igen nagy öröm!!!”

„Számomra nagy rácsodálkozás az egész fesztivál, amiért őszinte elismerés mindenkinek, aki a saját gondolatával, tetteivel, cselekedetével segítette. Öröm átélni, hogy él ez a Balog-völgy, és hitem csak erősödik, hogy míg ilyen lelkes emberek élnek – teszik a dolgukat e nemes ügy érdekében – nem alszik ki az élet (a lélek) szűk, de értékekben gazdag hazánkban. Csak így tovább!”

„Jól érezzük magunkat!!! Nagy lehetőség ez a kiállítás!”

„Szeretném kifejezni őszinte elismerésemet mind a szervezők, mind az alkotók felé. Őszinte örömmel tölt el,

A fesztivál megnyitóján • Benedek László felvétele

hogy a mi kis »régiónkon« belül ennyi tehetséges művész és alkotót ismerhettem meg. Én tárlatvezetőként kísérhettem figyelemmel e mai nap eseményeit. Rengeteg élménnyel gazdagodtam. Remélem a közeljövőben még tanúí lehetünk hasonló rendezvényeknek környezetünkben.“

„Nagyszerű kiállítás. Szívből gratulálok a szervezőknek, s örülök a sok-sok tehetségnek.“

Vajon honnan ered egy ilyen jellegű fesztivál létrehozásának, megszervezésének a gondolata? A választ az ötletadó, Gyurán Ágnes, a Csemadok bátkai alapszervezetének elnöke és Sebők Csilla, a Bátkai Alapiskola igazgatónője adják: „Ez nem annyira ötlet, mint inkább b e n s ő k é s z t e t é s volt, amelynek parancsoló ereje nemigen hagyott számunkra választást. A benső készítés pedig saját fejlődési irányainkból, sorsfordulóink tapasztalataiból fakadt. Úgy éreztük, az itt élő emberek többet érdemelnek, hisz szellemi kincsekkel rendelkeznek. Ezek a kincsek elherdálódnak, üzenetük nem jut el senkihez. Legyen egy-egy alkotás értékes, üzenetekkel teli, nem nyílik alkalom arra, hogy a szellemi üzenetek iránt érdeklődők találkozhassanak vele. Többségük nem jut el sehová, nemhogy látni, még hallani sem lehet róla. Gyakori eset, hogy az állandóan az idővel és önmagával harcoló alkotója számára is nyuggá válik, az alkotás öröme által kapott teremtő erő pusztító erőkké alakul át, nemegyszer önpusztító jelleget öltve. Egy alkotással, egy alkotói tekintettel, egy a tárlaton résztvevő látogatóval való személyes találkozás erősíti az emberben azt a bizonyos belső hangot, mely egyre erőteljesebben súgja: Érdemes volt! Számunkra ez a fesztivál mindenképp m i n ő s é g i v á l t o z á s t jelentett a saját utunkon. A visszajelzésekből arra következtetünk, mások számára is.“

Mindannyian egy külön világ vagyunk, máshonnan érkeztünk, másfelé tartunk, sajátos meglátásokkal, tudatszinttel, érzelmi komplexitással. Amit egy ilyen fesztivál megcélozhat, az a dogmatikus és zárt rendszerek meghaladása, a szemléletváltás ösztönzése. Másfelől a megismerés világi is kifejeződik általa, hisz mást lát meg egy rendezvényen, rendezvényben egy szakmabeli és mást egy laikus. A végtelenséget is hivatott érzékelteni, a korlátok nélküliséget, a látóhatár tágítását.

Fontos, hogy kutassuk egymás értékeit, a másik világ-

ról alkotott képét, s azt az üzenetet, melyet a világ felé közvetít alkotása által. A tudatosan élt életben alapvető kérdés: Felismerjük-e, hogy mivé lehetnénk? És teszünk-e annak érdekében, hogy azzá váljunk? Sikerül-e megfejtünk a bennünk élő ideát, azt az ideaképet, mely körvonalazza, milyennek kellene lennünk? **Hamvas Béla** szavait idézve a „*korrupt lét*“ tükrözése kevés, csak a „*valóság*“ bemutatása, amikor csak a negatívumokra helyeződik a hangsúly, az nem visz előbbre, inkább belenyom bennünket a földbe. Mindez bénítóan hat szellemi fejlődésünkre, melynek éltetője a remény, a kiút, a távlat megmutatása. Kell, hogy keressük és igényeljünk a változtatás lehetőségeit. Ott kell, hogy éljen bennünk a nyitottság az új, a más befogadására. Végülis megéri a befektetés, a szellemi erőpróba való részvétel, hisz ki ne találna vissza szívesen önnön jobbik, nemesebbik énjéhez. Az üzenetek rejtjelesek, megfejtésük nehéz. Sok áldozatot, lemondást kíván, míg az útjelző tábla megmutatja a számunkra helyes irányt.

Az ember eltöpreng: Vajon mi az, amit látunk? Mi is az anyag?

Ma, amikor mindenki az anyagért, az anyagiak megszerzéséért rohan, adódik a kérdés: az anyag: káprázat vagy valóság? Sok és fontos feladatunk van vele, az anyag megnemesítése a célunk, másfelől pedig saját anyagba zártságunkkal küzdünk egész életünk során.

Élet, halál, sors, kihívások, érzés, tudat, vágy, elme, múlt, jövő, tér, idő és a kettősség jelenléte életünkben: éjszaka – nappal, férfi – nő, öröm – bánat – az örök témakörök, melyek hozzánk tartoznak, melyek foglalkoztatnak bennünket. E témaköröket vizsgáljuk, miközben keressük, kutatjuk a kérdéseinkre a saját válaszainkat. Megdöbbentő felfedezések bizonyítják, hogy az idő nem az, aminek egyfajta közmegegyezéssel beállítottuk, a tér sem objektív kategória. Minden relativizálódott. A tudatról is kijelentették, hogy nem a koponyánk falai között létezik. Az élet érző, érzékeny, sebezhető. Az emberre komoly felelősséget ró, hisz csak az ember képes a gondolkodásra, s ez által a saját sorsa irányítására, alakítására. Sorsunk kódjai: szabadság vagy determináció? Meddig terjed szabadságunk? Más a külső, más a benső szabadság. A meghatározottságok léteznek, van a társadalom, évszakok...de a szellem szabadsága terén csak én szabom meg a gátjaimat és a lehetőségeimet. A szellemben, a tudatban van a szabadság. Ezért nem véletlen, hogy a szellemi alkotásoknak eleve üzenetértékük van. Nemcsak kultúrtörténeti szempontból, hanem azért is, mert alkotásaink életünk aktív társai lehetnek. És a művészet az élet művészetét is jelentheti. Egy-egy üzenet megfejtése kijozánít, felráz, a saját, eddig csak sejtett igazságunkat tudatosá teszi.

Nemcsak megszívlelendő, hanem követendő a nekünk szánt üzenet, mely életünk, szellemi fejlődésünk segítője.

Balázs Emese

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csőrgő Zoltán írása a Lőrincz Gabriella szerkesztésében készült Világokon át (Barangolás a metafizika birodalmában) című sorozatról.

Kézművesnap Várhosszúréten

A jelek szerint sikerre van ítélve a várhosszúréti Kézművesnap. Idén augusztus 4-én második alkalommal rendezték meg, nagy érdeklődés mellett. A rendezvény a templomkertben kezdődött, ahol a résztvevők megkoszorúzták a II. világháború harcaiban elesett magyar honvédek emlékművét. Ünnepi beszédet B. Kovács István mondott. (Beszéde az Agóra rovatban olvasható.) A kézmű-

A közönség a kézművesház udvarában • Gecse Attila felvétele

vesház udvarán az egyházak képviselői áldották meg az újonnan épült kemencében sütött első kenyeret, majd gazdag kulturális műsor várta a megjelent vendégsereget. A kézművesek sátraiban szinte minden kézműves ág képviseltette magát. Várjuk a folytatást.

(szerk.)

Könyvhét, 2007

Az idén immár harmadik alkalommal nyílt meg Gömörország sátra az *Ünnepi Könyvhéten*, Miskolcon. A május 31-én rendezett gömöri nap keretében fellépett a rimaszombati *Új Gömör Táncgyűttes*, valamint **Borbás Orsolya** és **Brindzák Márta**, a *Tompa Mihály Református Gimnázium* diákjai, akik népmesékkal szórakoztatták a megjelenteket. **Balázs István Czenthe Zoltánnal** és **B. Kovács Istvánnal** beszélgetett.

Gömörország sátra. Az előtérben Czenthe Zoltán dedikál
Gecse Attila felvétele

Könyvről – könyvre

Rábely Miklós: Egy rimaszombati polgár emlékezései (Gömör-Kishonti Téka 8., Rimaszombat, 2005.)

Volt egyszer egy asztalosmester Pesten, a Váci utcában, aki arra volt büszke, hogy **Petőfi** tőle vásárolta a házasságkötésekor a konyha- és szobabútort. Ugyanez a **Rábely János** készítette azt a koporsót is, amelyet üresen, ill. téglával megrakva a kivégzett **Battyányi Lajos** helyett engedtek le a sírba. A fia viszont az akkoriban egyre népszerűbb nyomdász szakmát választotta, és a levert szabadságharc utáni időszakában kezdte inaséveit **Emich Gusztáv** nyomdájában. Betűszedő lett, aki a szakma mellett a nyomtatásra váró könyvekből is tanult, s így ismerkedett meg **Jókai**val is. A kiegyezés után, 1869-ben, amikor a megyeszékhelyek is kezdtek lépést tartani az európai rangú főváros dinamikus fejlődésével, egy rimaszombati nyomdatulajdonos özvegye eladta neki a nyomdát, amiben a már korábban odaköltözött sógor, **Hollósy József** asztalosmester közvetített. Így történt, hogy 24 évesen fiatal nejevel együtt elhagyta szülővárosát, ahová akkoriban tömegével tódultak be vidékről, és letelepedett Gömör székvárosában, mint egy „vízhorodta-gallycsapta”, azaz „gyüttment”. A nagy nyüzsgésből egy csendes, akác lombos, Rima parti kisvárosba cseppent, ahol élni akart, de nem élőködni. A jövevényt nehezen fogadják maguk közé a „gyükerék”, ha parancszóval érkezik, de a szorgalmas, adakozó lelkű ember nyitott kapukra talál. Idősebb **Rábely Miklós** ez utóbbiak közé tartozott, és életének további hetven esztendejét e város felemelkedésének szentelte. Gyermekei – köztük az emlékező is – ennek a városnak szülőttei, neveltjei, a Város felemelkedésének legszebb történelmi korszakában, a 19. század végén, s a 20. század elején, amit megszakít és végleg eltorzít a világháború, s az azt lezáró területmarcangoló, szegényletes békeszerződés. Az emlékező az ötvenes évek végén s a hatvanas évek elején írja le közel száz év személyes élményeit, melyekre mindig ránehezedik a Trianont is felülmúló újabb jogfosztás, az 1945 utáni csehszlovákiai fasiszta jellegű dekrétumok és egyéb embertelenségek árnya, a számkivetettség keserősége. A közvetlen szemtanú vallomása sokkal hitelesebb és emberibb a történelem statisztikai adatainál. Ráadásul olyan tények kerülnek felszínre, melyekről a hivatalos történelem vagy nem szól vagy mást mond.

Mert milyen erkölcsi romlás révén nevezhettek el utcát vagy teret olyan személyekről Rimaszombatban (például **Klokoč**), akiknek legnagyobb „érdemük” az volt, hogy aljas módon utálták a magyarokat, és ezt tettelesen is kimutatták (feljelentés, kopaszra nyírás, megverés)? Ezzel a mai napig nem mer szembenézni a szlovákiai történetírás, pedig ennek a tényismeretnek a hiánya fertőző

sebként üszkösödik el az ország alkotmányosnak és demokratikusnak megfogalmazott testén. Ha gyógyítani nem tudják vagy nem akarják, akkor amputálni kell...

Rábely Miklós könyve ebben is segíthet. Legalább Rimaszombat objektív történelemrajzában a megismerésében. Hiszen ki más tudna közvetlenebbül beszélni a *Gömör-Kishont* című hetilapról, melyet az édesapja alapított és a bátyja tartott fenn hosszú éveken át? Avagy milyen jelentős szellemi műhely volt a *Polgári Olvasókör*, melynek impozáns új otthonát 1896-ban éppen id. Rábely kezdeményezésére építették meg és avatták fel. Ám épp ilyen fontos volt a *Rimaszombati Ipartársulat* ténykedése is, és talán ezen szervezetek tagjainak is köszönhető, hogy befolyásukkal megakadályozták Rimaszombat füstös iparvárossá és katonavárossá züllesztését (abban az időben!). Ám arról is tudósít, hogy az idegen, szabadkőműves eszméket milyen álságos köntösben próbálták a lelkek és telkek kalmárai elhinteni, de itt e közösség egészséges ellenállására találtak, mert a szabadságjogok álszent jelszavai mögött az anyagi önzés és a pénzvilág kívánalmái álltak. A könyv pótolhatatlan érdeme a nevek, helyszínek, időpontok sokaságának felidézése, mert ezáltal kordokumentummá, történelmi forrásmunkává is válik. Például a *Rimaszombati Dalárda* szereplései és tagjainak jellemzése, a gimnázium új épületének felavatása (1904. október 11., költsége 290 ezer korona, utcai szélessége 72 m.), **Tompa Mihály** szobrának leleplezése és ugyanezen a napon az új vármegyeházának avatása (1902. június 4., a részvevők, a műsor, tervező stb.), **Ferenczy István** szobrász emlékének megörökítése (1909. szeptember 26.). Ám arról is hírt kapunk, hogy a Trianont követő időszakokban miként rombolták az emlékműveket, a magyar intézményeket és a lelkeket is a hatalom új urai. Megtorlás, börtön, pénzbírság, megfélemlítés járt a magyar könyvek árusításáért, magyar színdarab betanulásáért avagy a nemzeti himnuszunk idézésének javaslatáért is, mert mindig voltak besúgók és feljelentők, s nem csupán a betolakodó hatalom köreiből. „*Benešek félrevezették az egész világot. A nyugati országok sajtói azt hirdették, hogy Csehszlovákiában biztos mederben folyik a nemzetiségi konszolidáció...*“, miközben a rosznyói püspök olyan plébánost nevezett ki az abszolút magyar többségű városba, aki nem volt hajlandó a hívek anyanyelvén hirdetni Isten igéjét, felére csökkent a gimnázium magyar tagozatának létszáma, megvonták a magyar kultúrára nevelő falusi tanítók fizetését, tandíjmentességgel, ingyenes tejjel csalogatták a magyar gyerekeket a szlovák iskolába, a rendőrség rendszeres razzitát tartott magyarországi könyvek után a könyvesboltban, rendőri megfigyelés alá helyeztek minden magyar közszereplőt. Rábely Miklós is megjárta a börtönt, s így még láthatta **Sobri Jóska** sírját és beszélhetett annak egykori bandatagjával Ilván... 1945 után aztán még egyszer belerúgnak a város magyar lakosságába. „...a szlovakizált magyar nép a saját szégyene miatt lelkileg annyira összeroppant, hogy ki-ki a saját otthonába bújva, még régi baráti társaságában sem meri kiejteni elfojtott jajszavát. Már nincs önérzetük, önbizalmuk,

ellenálló képességük!“

Újabb börtön, meghurcolás, kifosztás, majd kitelepítés vár véglegesen a családra. Ez a legrettenetesebb, és csöbörből vödörbe, mert Magyarországon is a szovjet kommunizmus veszi kezdetét, s ráadásul még a szülőföldet is elszakították.

Ezzel a tudattal kezdte el írni visszaemlékezéseit Rábely Miklós, aki a miskolci száműzetésben fejezte be életét, de soha nem vesztette el annak a reményét, hogy egyszer még talán mégis visszatérhet. Most könyv formájában egy kicsit valóban visszatért közénk....

(Mihályi Molnár László)

Imolay Lenkey István: Az én Tompa Mihályom. (A Hegybeszédesek Baráti Társaságának Füzetei 8. Mohács, 2007. 47 oldal)

A Gömörország egy közeli (2007 tavaszi) számában köszöntöttük a 65 esztendőes Imolay Lenkey Istvánt, s mutattuk be ebből az alkalomból azt a kis kiadványt, amellyel barátai, a Hegybeszédesek Baráti Társaságá-

nak tagjai ünnepelték őt, kebelbarátjukat.

Nemrégiben jelent meg a sorozatnak egy újabb kiadványa *Az én Tompa Mihályom* címmel, melynek rövid bevezetőjében a jelenleg Mohácson élő Lenkey István így vall szülőföldjéről és annak költőjéről: „*Ahogy múltak az évek, egyre inkább megelevenednek gondolataimban, álmaimban távoli szülőföldem: Gömör folyókkal, patakokkal szabdalt dímbe-dombos tájai, a Szuha-völgy falvai, a gyerekkoromban hallott mesék, mondák, versek. Mindig kézközben lévő Tompa-kötetem sorai földézik bennem e felnevelő táj levegőjét, természeti szépségeit, a nap mint nap látott épületeket, a jól ismert embereket – jellegzetességeikkel, történeteikkel, szellemiségükkel.*“

Ezután nagyapjára és kedves tanáira emlékezik szerető szavakkal, akiknek útmutatásával megismerkedett a minden gömőri ember számára oly közelinek, szinte jó ismerősnek érzett Tompa Mihállyal, aki nemcsak református lelkész volt, nemcsak szebbnél szebb verseket írt, de számos anekdota is fennmaradt a térség népének emlékezetében az erős fizikumú, hirtelen haragra lobbanó, de gyorsan meg is békélő gyarló emberről. Tompa Mihály – vallja Lenkey – egyet jelent neki „Gömörországgal“.

A rövid bevezető gondolatokat egy kis válogatás követi, Lenkey István a számára kedves és fontos Tompa verseket ajánlja barátainak és az olvasóknak. Mindössze tizenöt verset foglal magába a kisded kiadvány, csupán apró ízelítő Tompa költészetéből. Arra azonban talán mégis elegendő, hogy felhívja az olvasó figyelmét erre a sokáig elhallgatott gömőri költőre.

A verseket **Szigeti Szabó János** finom vonású lavírozott tusrajzai illusztrálják.

(Bodnár Mónika)

Arany ABC. (Írta **Pósa Lajos**, rajzolta **Ujváry Ignác**. A könyvet az eredeti illusztrációk felhasználásával szerkesztette és tervezte: **Csipka Rozália**. SIKERxBT, é.n., 11 számozatlan oldal)

Az A4-es formátumú, teljes színnyomással készült, izléses kiállítású könyv a szerzőpáros 1894-ben megjelent munkája alapján készült. Egy újabb lépés ez a Pósa-rehabilitáció röögös útján. A munka egyidejűleg szlovák nyelven is megjelent (Zlatá abeceda), a magyarországi szlovák kisebbségi önkormányzattal való együttműködésben.

Pelle Andrea: Sej, Bást falu sáros, Óbásttal határos. Medvesalji népdalok. (Kottagrafika: Huszár Ágnes. Gyurcsó István Alapítvány Könyvek 37. Dunaszerdahely, 2006. 279 oldal.)

A kötetet a péterfali születésű szerző előszava és eligazító bevezetője (*Történelmi, társadalmi és kulturális háttér, Medvesalja népdalagyománya*) indítja. Tematikus rendben mutatja be a falu népdalkincsét. Az eligazodást mutatók segítik, s fotótár is található benne. A kötethez hangzóanyagot tartalmazó CD is tartozik.

Magyar Zoltán – Varga Norbert: Három szem klokočka. Egy gömői pásztor hiedelemvilága és története. (Gondolat kiadó – Európai Folklór Intézet, Budapest, 2006. 234 oldal, 50 FF felvétel.)

A Magyar Zoltán által szerkesztett kötet DarMO István nadabulai (sajóházai) pásztor idevágó történeteit tartalmazza. A 10 tematikus csoportba rendezett anyagot bevezető-értelmező tanulmány, valamint jegyzetek és tájszójegyzék egészíti ki. Az előadó átadott tudásáért elnyerte a Magyar Népművészet Mestere kitüntető címet.

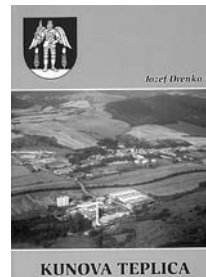

GEMER-MALOHONT II. Zborník Gemersko-malohontského múzea v Rimavskej Sobote. (Összeállította: **Olga Bodorová**. 206 oldal. Rimaszombat, 2006.)

A GÖMÖR-KISHONT c. tanulmánygyűjtemény a Gömör-Kishonti Múzeum periodikumuma. II. kötete 13 írást tartalmaz a természettudományok,

régészet, történelem, néprajz és művészettörténet köréből. **Marian Soják** az Ujvászár (Rybník) határában felfedezett barlang régészeti leleteiről számol be, ahol az újkőkori bükki- és későbronzkori kiettei kultúra emlékei mellett, a barlang falain szénrajzok töredékei is előkerültek. Olvasható a kötetben a múzeumlapítást megelőző 1882. évi megyei művészeti és régészeti kiállítás katalógusa is – 9 korabeli felvétellel együtt. **Iveta Krnáčová** a múzeumi könyvtár 16. századi nyomtatványairól ad alapos és pontos áttekintést – szintén képanyaggal kiegészítve. **Henrieta Boršošová** Rimaszombat művelődési helyzetét érzékelteti a dualizmus időszakában. Olvashatunk továbbá a Sajó vízimadarainak összeírásáról (**M. Gálffyová**) Nemesmartonfalva őskori és koraközépkori leleteiről (**G. Nevizánszky-O. Ožďáni**), a Sőregen talált éremletről (**M. Budaj-J. Hunka**), Šoltýska eredetéről és jelképeiről (**L. Sokolovský**), a régió csehszlovák erődítményrendszeréről (**Peter Chorvát**), a csetneki csipkéről (**Angela Czintelová**). O. Bodorová összefoglalja a roma kultúra dokumentálására szakosodott intézmény ezirányú tevékenységének elmúlt tíz évét, egy manierista olajfestmény (Krisztus látogatása Máriánál és Mártánál) restaurálásáról az **A. Piovarčiová-J. Piovarčei** szerzőpáros számol be.

Összességében nagyon tartalmas kötet, egyik-másik írásában nem egy vitára ösztönző megállapítással.

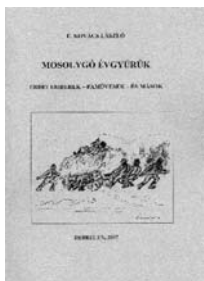
Jozef Drenko: Kunova Teplica (Kiadta Kuntapolca önkormányzata 2006-ban, 181 oldal, fekete-fehér szöveggözi képek)

A monográfia a Csetnek völgyi település múltját mutatja be. A Bevezetést követően három fejezetbe van rendezve az anyag. Az első fejezet (8-29) a természeti környezetet mutatja be. A második fejezet (30-107) történelmi áttekintést ad, különös tekintettel a helyi vasművességre, a Concordia rt-re. A falu művelődéstörténelmi hagyományait a harmadik fejezet (108-175) foglalja össze. A munkát a zárszó és irodalomjegyzék zárja. Az önkormányzatnak szándékában áll a munka magyar nyelvű megjelenítése is.

Limbacher Gábor (írta és összeállította): **„Kegyelmekkel tündöklő boldog anya“. Szent Anna tisztelete és a Palóc Búcsú.** Balasagarmat, 2005. 272 oldal, 142 színes és fekete-fehér kép.)

Az igényes kivitelű könyv részletesen tárgyalja a palócföldi Szent Anna-kultuszt – beágyazva azt a szent egyetemes és összmagyar kultuszába. A munka másik részében a Szent Anna-kultusz jegyében fogant, több mint egy évtizedes múltra visszatekintő balasagarmati Palóc Búcsút mutatja be a szerző. A munkát szöveggyűjtemény, jegyzetek és irodalomjegyzék teszi teljessé.

É. Kovács László: Mosolygó évszázadok. Erdei emberek – faművesek – és mások. (Etnica, Debrecen, 2007. 144 oldal, 42 szövegek közötti rajz a szerzőtől).

A kötet anekdotákat tartalmaz, így összességében sajtóságot képet nyújt Dél-Gömör népeletéről.

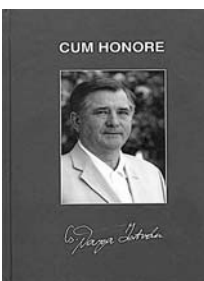

Solymár József: A falu szája. (Salgótarján, 2007, A5-ös formátum, puha kötés, 302 oldal.)

„A tudósító 1929 kora őszen érkezett a helyszínre, de csak két-három esztendő elmúltával kezdte el a megfigyelést, az anyaggyűjtést. Jó oka volt erre, mivel a mátraalji palóc falu [Mátraballa - a szerk. megj.] leendő krónikása Tokajhegyaljáról, közelebről Tállyáról, egy rátkai tót cselédlány karján, pólyában érkezett a helyszínre.” Így vezeti be a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent munkáját a *Ládafia* c. fejezetben. Néhány fejezetcím: *A szandálos gyerek*, *Trianon ficcskái*, *A falu réjtétől a Don kanyarig*, *Korcsmai nótázások*, *Holtig tartó sértődöttség*, *A falu szája*, *A boldog szerelem*, *Magányos asszonyok*, *Pározva szép az élet*, *A gatyamadzag nekrológja*, *A kódustetyű dicsérete... A Vén pogány egy palóc templomban c. zárófejezetben a szerző könyvének műfaját illetően is állást foglal: „Ülök palóc templomunkban az üres gyóntatószék mellett, én a vén pogány, és várom a feloldozást.*

*Nem néprajz,
Nem szociográfia,
Nem helytörténet,
Nem memoár,
Nem riport,
Nem szépirodalom,
Nem nekrológ.
Ez a könyv nem is könyv.
Egy nyögés, egy sóhajlás,
Talán a végső...“*

Az egyik legizgalmasabb, legolvasmányosabb könyv, amely az utóbbi időben a kezembe került.

Cum honore – Cs. Varga István (Segít a város alapítvány, Eger, 2006, A5-ös formátum, keménykötés, 301 oldal)

„Jó tudni azonban, hogy nem csak a magunk életét éljük, hanem életünkbe szöve másokét is. Hogy ez mennyire így van, elég fellapoznod a hallgatód, tanítványaid ötletéből, szeretetéből született könyvet, s máris rajzani kezdenek az emlékek, az elvesztett időt visszaperlő képek.” – olvashat-

juk **Baán Tibor** köszöntőjében. A könyv 8 fejezetbe rendezve több mint negyven szerző írását tartalmazza. Műfajukat tekintve van köztük vers, levél, tanulmány... Ami összeköti őket, **Cs. Varga István** személye. Az *ELTE* habilitált professzorának 60. évfordulójára jelent meg a kötet. Tőle is olvasható a könyvben 7 írás. Mi az Ünnepeelt rimaszombati látogatásaira, előadásaira is emlékezünk. Ő volt az, aki egyengette városunk szülöttének, az Egerben élt **Apor Elemér**nek a szellemi hazatérését is.

Lapról – lapra

Egyháztörténeti Szemle.

A kiadóként a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei által jegyzett folyóirat VII. évfolyamának első számában **Gyulai Éva** „Hajtsd le, Uram, füleidet...” Két 17. századi könyörgés című tanulmányában (58-87. o.) a rimaszombati szabók céhének énekét is elemzi. A már régebből ismert éneket 1623-

ban szerezte **Laskay Gáspár** deák „Az Rima mentében / Szombatnak városában”.

Pelsőci Hírnök. (Pelsőc és környéke honismereti közlönye. Szerkeszti: **Kardos László.** A4-es formátum, 4 sokszorosított oldal.)

A 2007. év tavaszi és nyári számában megtalálható a vers, hírcsokor és évfordulónaptár. Az idén elhunyt **Polyák Sándor** tollából *Rövid kivonatok a Pelsőci Sport Club történetéből*, illetve **Bukó János** családjának *története* címen olvasható egy-egy írás. Megjelenésének 75. évfordulójára megkezdte a közlöny **Tichy Kálmán** *Philéciumtól Pelsőcig* c. monográfiájának ujraközlését.

Balogfalai Hírmondó. (A balogfalai önkormányzat és a Csémadok alapszervezet lapja. Szerkeszti: **Juhász Dósa János.** A 4-es formátum, nyolc színes oldal.)

Az idei júliusi számban a **Csörnök György** polgármester a Falunap kapcsán beszámol a település életéről, a falu történetét pedig **G. Kovács Gyula** foglalja össze. **Bozó Erika** az elmúlt iskolai év eredményeiről ad számot, **Gombala Jolán** az óvodát mutatja be. Emlékezik a lap egykori tanítójára, **Petik Gyulára**, köszönti a 95 éves **Tamás Aladárné Szűcs Ilonát**. A falu szülöttéről, **Mihályi Molnár Lászlóról** *Egy rebellis Balogfaláról* címmel olvashatunk.

Az idő szárnyán Jacsmenyik József festőművész köszöntése születése napján, a fél évszázad küszöbének átlépésekor

„Se nem hosszú, se nem rövid, hanem a tárgyhoz mért beszédre van szükség” – írja Platón. S írja még azt is: „...az ember hasonlónak válik ahhoz, amiben gyönyörködik...”. Elmélkedni mértéktelenül az időnek múlásáról, annak gyors szárnyacsapkodásáról lehetne, ám inkább gyönyörködni tessék! Arctól tájig, tájtól arcig, oda s vissza keresgélhet a tekintet, mint ki múltba merülve utazik, ott bent, szépet ígézve. S a látszat mögötti történések keretét mindig a gyors idő adja, változó akarásával formálja a képet. Aki lát, észreveszi, mint múlik minden, s hogy forgácsolódik le végül a fölösleges, elhullik a semmitmondó, tovaillan a végtelen űrbe, pornak. Majd a teremtés, ha úgy akarja, a porból megint újat elevenít, ám addig kerengés minden, körbe az időben. Ki embernek születik, s tehetőséggel áldja-veri az Isten, annak még nehezebb. Látva, nem hiába van minden, tudja a dolgát, teszi is, makacs anyagot szelídítve felviszi arcát a tájnak gyenge ecsettel. Útjait járva belebotlik a fénybe, bezárva szemébe elteszi azt, s mikor emlékként újra kibukkan, már képe az, kíván vásznat, teret s időt megmaradásra. Barátjának tart engem a festő, s mi kell ennél nagyobb dicsőség? Mérhetetlen földi vagyont nem gyűjtünk, a minden mulandó nem szorít minket. Ki tud a fényvel játszani úgy, hogy a játék végül őt emeli el a földtől meleg árnyékok, ívek küszöbén tovalépni a szürke mából? Csak a festő! Én szeretem, ha égnék a meleg színek, ha lobog a fának lombja,

arcot kap a város, lelket az utca. Nem tudja a földi halandó ügyse, mikor intenek rá le az istenek úgy, hívó szavukra, hogy hallgatni kelljen. Hát mindig teszi dolgát, egyszerűen, méltón az emberi léthez. Igazat kereső álmódzóként. Mert elszalad tíz, húsz, ötven s száz év, s kinek ki van az mérve, az mégis marad, mert úgy tett, hogy kívánva volt. A barátság hídján állva mondani merném, jó hogy e képek közt emberi arcokat látok. Tartson ki hittel mindenki maga belső tájain, míg nézi e képsort itt ma. Mert mi fontosabb önmagunknál? A halhatatlanságot nem kanállal mérik. Minden pillanatodban tégy úgy, hogy nem tudod, lesz-e még másik! Ha így lesz, megérted, mitől olvadnak a színek oly békés vonalakká, mért kell megfogni újra és újra ecseteknek végét. Nézz ki magadból, engedd úgy beleszólni kicsit a képnek élő pillanatját a mába, hogy tudod, mily kicsi vagy s az idő tart csak örökké. De pillanatokból áll ez, nem hagyhatod elfutni bambán, nem befogadva a szépet. Így legyen végig, életed színeit őrizd és lesd meg, a végtelen álom mint figurázza játszva újra a megszokott utcák képét. S ha nem megy csak úgy, bátorítás nélkül, nézdd csak a képet, mi itt villan most is elő. Játsszunk, keresve a régít, látva az újat ötven képen, félszázadot látott festő szemével. Legyen jó sors vezetője a barátoknak, egészség, jó bor, fények koszorúzzák s béke!

Isten éltesse a festőt, adva neki kedvet soká még festeni tájat, arcot, időket, deríteni kedvünk jobb mezők látványával, igazán!*

Szászi Zoltán

*Elhangzott Jacsmenyik József kiállításának megnyitóján, Rimaszombatban, 2007. július 19-én, a Városi Művelődési Központ Ganevia Galériájában.

A jubiláns közepén • Szekeres Éva felvétele

Lórincz Adrián

Egy zavargás igaz története

Ámbár jó félév telt el azóta, ezt a történetet mégis március idusával kell kezdenem. Azzal, hogy míg Budapesten s a vidék néhány nagyobb településén március 15-én is önfeledten zavargott a magyar, a Felvidék legtöbb magyarlakta településén sikerült méltó módon megünnünk az Ünnepet. Üdítő kivételek persze akadtak...

Annak ellenére, hogy a világsajtó nem kapta szárnyára, s a magyar hírcsatornák sem közvetítették napokig élőben, azért csak zavarogtunk mi itt, a Kárpátok alatt. Pontosabban: Felső-Gömör egy kies völgyében, ahol a mészkőplatók és ördögszántások lábánál szerényen búvik meg a még emberi léptékkel mérhető Világ kellős közepe – Kecső.

Nevezett, alig négyszázhetven, zömében jó magyar lelket számláló kistelepülés persze csak azok számára a Világ közepe, akik e tájon születtek, s idegenből térnek meg; az itt élők számára egyre kisebb értéket képvisel a *Gömör-tornai Karsz*tban megbúvó földdarab terméketlen földjével, apadó patakjával, nemzeti parkká nyilvánított, ergo érinthetetlen erdeivel. Kisiskolája még van – jó, ha egy tucat gyerek bók-lászik a padok közt –, óvodáját meg fenntartják erővel is, mert tudják: ha egyszer megszűnik, „*nehez léssz vissza-csinányi*”. Páratlan szépségű földdarab – de még az az átkozott turista is csak keresztülnyargal rajta, mert idegenforgalmi szolgáltatásokról beszélni a felső-gömöri falvakban nem csak dőreség, hanem olyasmi, mintha a kocsmában kitenné az ember a bicskát az asztalra... Mert itt még a wellnesshotelos-turistaparadicsomos-délibábos szép jövőt építő multi is átvágja az embert; az építkezések félbe maradnak, a munkalehetőség elúszik. Miben higgyen hát? Önmagában azóta nem hisz, hogy jó ötven éve elmagyarázták neki: az ember kollektív lény, egyedül nem képes boldogulni. Aztán csak átballag egy-egy csapnivaló Borsodi Világos, s „*má' esse' a régi*”-fajta fütyülős barack erejéig a Hegy túoldalán fekvő Aggtelekre, Jósvafőre, elmélázni afőlött: vajon itt mitől működik...?

Így élnek eleim, barátaim, rokonaim Felső-Gömörben, fel-feltéve önmaguknak a kérdést: vajon van-e élet a Földön? A kötődés itt a röghözkötöttséggel, a szabadság a nincstelenséggel, a boldogulás nagyjából a rabszolgaság vállalásával azonos. S még számos, egymásból fakadó ellentétet terem e föld, melyek mind az emberben oldódnak fel. Csoda-e hát, ha már az ünnep se a régi...?

*

Ünnep. A változó világban megrögzült pillanat, írta **Hegedűs Géza** egyik regényében. Ahogy elnézem a kopjafa körül jóformán hivatalból csellengő maroknyi népet, emlékezni kezdek. Emlékszem – pontosabban: többségünk még emlékszik – az ideinél fényesebb, emelkedettebb hangulatú márciusi ünnepekre. A kilencvenes évek elejére, amikor a frissen felavatott kopjafa némely szimbóluma sértette a faluban egyszemélyes többségként élő szlovák csendőr

nemzeti öntudatát. Letakartuk hát a szimbólumokat, de a Himnuszt – valamennyi magyarét, pártállástól függetlenül – csak azért is elénekeltük. Valaki elkezdte a hátsó sorban – erőtllenül, berozsdállt torokkal –, majd egyre többen kapták el az emelkedő dallamsort, s mire a balsorshoz értünk, mely bennünket, magyarokat valóban oly régen tép, egész szépen zengett. Nem lett belőle eget-földet megrázó mennydörgés, sem harcba szólító csatakiáltás; megmaradt annak, ami: fohásznak...

Hosszas kutakodás eredményeképpen azóta sikerült beazonosítanom, „lokalizálnom” a mi balsorsunkat: civilben kishitűségnek hívják. Idén már nem hagyta elénekelnünk a Himnuszt, sőt abban is megakadályozott, hogy összegyűljünk a kopjafánál. Két tucatnyian ha voltunk – jobbára a verses-zenés összeállításban szereplő iskolások és óvodások szülei, néhány hivatali személy, meg az asszonykórus. Minimális emelkedettség, lapos hangulat, némi kényszerű átélés. Koszorú, mert az kell, meg a tizenöt évvel ezelőtt kitűzött, máig megőrzött kokárda. Kossuth Lajos azt üzenté, meg egy hang a hátam mögül: „*Oszt' nemhogy megírod ezt a szégyent...*” Csak azért is – hátha magunkba szálunk.

Mondom: idén nem volt Himnusz, de hál' Istennek, a hátsó sorban azért támadt annyi mozgolódás, ami egy büszke apai és honfiúi szívnek elég ahhoz, hogy nagy reményekkel teljen meg. Kisleányom, Bogi bontotta a rendet, négy évével ösztönösen lázongva a felnőttek azon hülye szokása ellen, hogy a gyerekeket az ünnepi műsor alatt fegyelmezni kell. S mert megnézte velem az előző esti magyar híradót, mindenkinek, aki regulázni próbálta, önfeledten vágta a fejéhez: „*Mondjon le!*” Így lett lemondatra egy röpké óra leforgása alatt több ízben is a teljes helyi elit – könnygáz, hóbörgés, meg minden fölösleges céccó nélkül. Szép csendesen, gömöri módra.

Szóval: valami megmozdult...

*

Másfél évszázada a reformkor költője, **Tompa Mihály** még azt rötta fel a gólyának, hogy

„*Neked két hazát adott végzeted;
Nekünk csak egy - volt! Az is elveszett!*”

Haza dolgában azért a költőnél és gólyánál is lényegesen jobban állunk, Bogi meg én. Jómagam, mert sosem volt kérdéses számomra, hová tartozom, s mert azt, hogy valahová születtem, nem tartom véletlennek. Bogi más, ő már a nehezen körvonalazódó Nagy Közös Európa gyermeke, s büszkén és elégedetten vallja, hogy három helyre mehet haza: Sárosfára, Szécsénykovácsiba és Kecsőbe. Egy nagy, Csallóköznek nevezett pusztaság közepén, szerintem emberi lakhatásra teljesen alkalmatlan helyen található az első; az ember feje fölött jó négy-öt méterrel ott kavarog a Duna felduzzasztott vize, hegy meg sehol – de ez rajtam kívül senkit nem zavar. Az Ipoly szeszélyes kanyarulatai mentén, Nógrád megyében fekszik Bogi második „hazája”, Szécsénykovácsi; a nagy-

szülői ház kertjének végéből alig karnyújtásnyira látszik az „odaát”, Szécsény városának büszke tornya, Magyarország. Persze jól tudjuk, hogy ez csak játszi délibáb – a mostohaország (az anyaország kifejezés idejét múlt és helytelen) manapság távolabb van, mint bármikor, régen, amikor még volt miért átkíváncozni, átmenni...

Kecső nem azért harmadik a sorban, mert bármivel is kevesebb volna, mint a másik kettő – sőt érezhetően ez a legfontosabb. A sziklák borította, vörös földben eltéphetetlen gyökerek szálai húzódnak, kötnek. Ez az a hely, ahol minden az övé, az enyém, meg azoké az „anyagba leszálltaké”, aki itt „öltek, öleltek, tették, ami kell”. **Carl Gustav Jung** tétele – mely szerint az ember nem is lehet más, mint a föld, amelyből kinőtt – az elsőtől az utolsó szóig igaz (egyebek közt innen eredeztethető az ösztönös, megmagyarázhatatlan ragaszkodás a szülőföldbe történő temetkezéshez, mondja a lélekbúvár).

Az én világom még behatárolható – léptéke az a távolság, amelyet egy szuszra meg lehet tenni, hogy Hazatérhessek. A sarkamban araszolató nemzedék – köszönhetően mindannak, amit megteremtettünk nekik, s ami fölött rég nem rendelkezünk – már nagyobb távlatokban fog gondolkodni. Meglehet európai vagy világpolgároknak fogják nevezni magukat, s mindenütt egyformán képesek lesznek otthon lenni anélkül, hogy egyszer is hazatérnének. Itt jön a felelősség – úgy adni a kezükbe a Világ térképét, hogy ne feledjék megmutatni annak közepét, amely körül az egész forog.

Falvaink elnéptelenedését, illetve a minden téren megnyilvánuló érdektelenséget látva félek, ezzel kissé megkésztünk; optimizmusom viszont azt mondatja velem, vegyük komolyan végre: „...ez a mi munkánk; és nem is kevés!”

B. Kovács István A haza fiairól

Azokra emlékezünk most, akik életüket adták a magyarságért, az országért.

Boldogult nagymamám, Máli mama gyakorta felemlgette előttem egyik nagybácsimat, Sanyi nevű fiát. Mint mondta, egyszer elgondolkodva megjegyezte neki Sanyi: minden anyának három fiú kéne: egy az apának, egy az anyának, egy pedig a hazának. Mama három fia elvesztésének fájdalmával mindehhez ezt fűzte hozzá előttem: „Ő lett a haza fia!” SAS behívóval rendelték Budapestre, ahonnan kitortek ugyan, de Zólyom táján szovjet fogságba esett, s a gulagokon veszett. Mindezt egy onnan szerencsésen hazatért nemesradnóti fogolytársa mondta el... Soha többé nem kaptunk hírt róla.

De miért is hozakodok elő személyes emlékekkel? Hisz tán mindannyiunknak vannak hasonló emlékei.

Hát éppen ezért!

Minden közösségi összejövetel alkalom arra, hogy azokra is emlékezzünk, akik testi mivoltukban már nincsenek köztünk. Kivált pedig azokra, akik a szabadságunk védelmében erőszakos halált szenvedtek. Ők is résztvevői min-

dennapjainknak, ők is alakították világunkat. Senki nem feledheti elvesztett édesapját, testvérét, barátját, vagy kedvesét. Hányan siratják, keresik álmaikban vagy valóságosan eltűnt szeretteiket! Mindannyian a magunkét keressük.

„Hol vannak a virágok? Hol vannak a katonák? Hol vannak a sírjaik?” – kérdezi a világhírű dal. A virágok, katonák és sírjaik Berlinben és Moszkvában, Budapesten és Pozsonyban, Vészverésen és Várhosszúréten vannak. „Sírjaik felett csak a szél süvít” – hangzik tovább a dal. Igen, a mi, magyar fiainknak (is) sokáig ez a sors jutott. Csak a hűséges emlékezet őrizte őket. A II. világháborúban elesett katonáinkat, hőseinket évtizedekig nyilvánosan említenünk, megsiratnunk sem volt szabad. Már az is jó volt, ha megtagadnunk nem kellett őket. Miközben falvainkat, városainkat hivalkodó szovjet emlékművekkel rakták tele. Nem az elesett katonák iránti kegyelet ihlette az állíttatókat. Azt akarták elhíthetni velünk, hogy az antifasiszta egyben demokrata is. Hát nem feltétlenül. Kivált, ha kommunista véli ezt magáról.

Sok-sok fiatalember fekszik itt, a templomkertben. Száz-harminc ember! Gondoljuk meg: egy erős gömöri falu népe. Elvetélt, derékba tört életek. Valahol azt olvastam, miszerint ilyen helyen nincs helye sem a történelmi, sem a politikai, sem a morális mérlegelésnek. De mennyire, hogy van! Az elmúlt század két diktatúrájának, a fasisztának és a kommunistának az áldozatai ők. Számunkra, magyarok számára mégis elsősorban a szabadság védelmezői az itt nyugvók. Igen, a szabadságé! Ne féljünk kimondani! Testükkal védtek az 1938-ban megnagyobbodott magyar hazát. Nem az itt nyugvó embertársainkon múlt, hogy a felföldi magyarság számára a háború 1945 után folytatódott, sőt, akkor kezdődött igazán. A kitagadtatás korában tragédiák sorozatát értük meg anyáink, nagyapáink révén: anyai nyelvünk betiltása, iskoláink bezárása, önmegtadadásunk erőszakolása, népünk ki- és áttelepítése volt egy-egy csatája ennek a háborúnak. Nem az itt nyugvó hősök, áldozatok tehetnek arról, hogy korábban a zsidó magyarok deportálására használt, fűtetlen marhavagonokban nem sokkal haláluk után keresztényen magyar népünket deportálták: a cseh határvidékre és a gulagok poklába. Ők a legtöbbet tették, amit tehettek: életüket áldozták a vörös ördög elleni harcban. Erre is emlékezzünk és emlékeztetünk itt és ma!

1945 nem mindenki számára jelentett felszabadulást. Hogyan lehet fejet hajtani annak a diktatúrának a hivalkodó emlékműve előtt, amely magyarjaink százazreit hurcolta munkatáborba? Amely több évtizedes basáskodása eredményeképpen szétzúzta parasztságunkat, megsemmisítette polgárságunkat, megtaposta vallásunkat... Amikor fejet hajtunk, erre is gondolnunk kell! Különbön kiüresedett, tartalmatlan, üres gesztus volna az emlékezés.

Egy nagyobb emlékoszlop és hat kisebb kereszt alkotja a második világháborúban elesettek itteni emlékművét. A közepén lévő legnagyobb emlékoszlopon található a felirat, valamint egy versidézet is. Engedjék meg, hogy idézzem!

„Amerre jártunk, holtakat hullatunk
Százat, ezreket. Hadd tudná, aki megmarad,
Hogy haza melyik út vezet.”

Az elesett honvédek emlékműve a templomkertben • Gece Attila felvétele

Szép ez az emlékmű kivitelében. Köszönet érte **Ulman István**nak és **Pekár István**nak, akik „*faragták jó szívvel, becsületből, a várhosszúréti önkormányzat segedelméből 1994 őszén*“.

De a külsín nem elég. Tudatunkban tartalommal kell megtöltenünk. Erről próbáltam szólni ezen az alkalmon.

Köszönöm, hogy meghallgattak.*

* Elhangzott 2007. augusztus 4-én

Mács József

II. Balog-völgyi Fesztivál*

Kedves jelenlevők, szervezők, alkotók, vendégek!

Még elevenen és felejthetetlenül él emlékezetünkben az I. Nyári Balog-völgyi Fesztivál, amely e térségben talán először teremtett lehetőséget a dimbes-dombos Gömörországban fekvő gyönyörű völgyünk népének, hogy a bátkai futballpályáján táncosaink, énekeseink, színjátszócsoportjaink tehetséges fiataljaink bemutatkozzanak.

Azóta eltelt egy év, és újra itt vagyunk. Ezúttal nem a futballpályán, hanem egy nagy Balog-völgyi iskola falai között, hogy csodálói lehessünk az immár II. Nyári Balog-völgyi Fesztivál újabb figyelmet érdemlő eseményeinek, tágasabb szülőföldünk, amatőr képzőművészeink bemutatkozásának és bemutatásának. Több mint harminchárom – nem csak Balog-völgyi – alkotó élt ezzel a lehetőséggel. Örömkre szolgál, hogy a kiállított művek között megtekinthetjük hét Balog-völgyi iskola és óvoda tanulóinak munkáit is. Az alkotó műhelyekbe bepillantva, közelről lehetünk szemtanúi annak, mire képes egy-egy ügyes kézben a ceruza, az ecset, a kréta vagy a vízfesték.

S miközben e rövid köszöntőmet mondom, azon jár az eszem, hogy akárhogyan és akárhonnan is szorítanak bennünket, mindig számosan akadnak sorainkban derék fátylavivők, akik velem, velünk együtt vallják: megmaradásunkat erősítően mindig történjék valami. Mert hiszen egyik legnagyobb költőnk, **Ady Endre** is azért tartotta figyelmeztető tükrét élénk *Nekünk Mohács kell* című versében, mert nagyon jól ismerte fajtánkat, a veréshez, felbuzdulásokhoz szokott fajtát, akiről a költemény utolsó strófájában így ír:

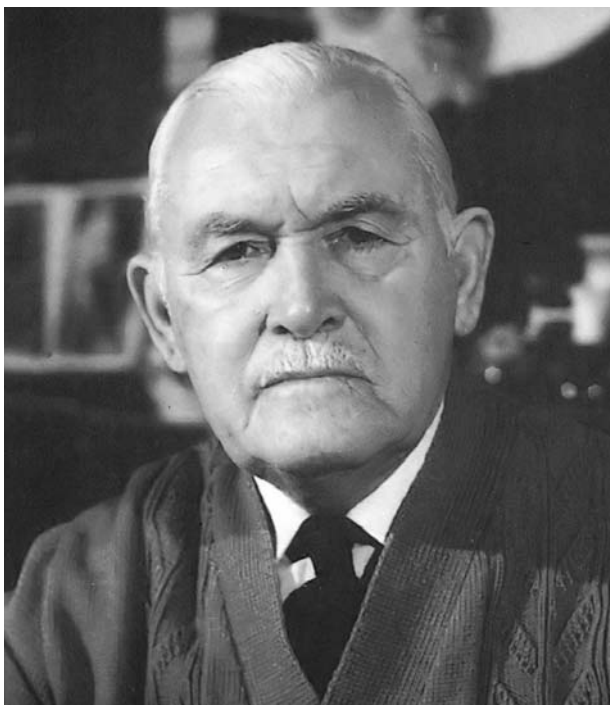
„Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.“

Az Ady igazságát felismerők agyából szülőfalumban is így pattan ki a másokat, bennünket felrázó isteni szikra. Ők azok, akik készek és képesek az értékeinket felmutatni, megbecsülni. Ők azok a tiszteletet és megbecsülést érdemlő emberek, akik nélkül szürkévé, sivárrá, eseménytelenné válna az életünk. Mélységesen hiszem, hogy a majdani, harmadik fesztiválnak is meglesz a mostanihoz és az előzőhöz hasonló közösségi élményt nyújtó, hasznos programja, amely az itt felröppenő kérdésekhez, hogy tudniillik mit tud a ceruza, az ecset, hozzáteszi a következő fontos kérdést is: mi mindent tud még felmutatni drága Balog-völgyünk?

Nyitó szavaimmal csak dicsérettel tudok szólni a Gyurán Ágnesekről, a Balog-völgyi Fesztivál életre hívóiról, a jelen levő alkotókról és alkotásaikról. Mindazokról, akik a nehéz előkészítő munkából kivették a részüket. Gratulálok nekik!*

* Elhangzott 2007. augusztus 18-án

Dr. Faggyas István (1912–2007)

Ismét eltávozott közülünk valaki, akit sokan ismertek, szerettek és tiszteltek. Dr. Faggyas István nyugalmazott honvéd őrnagy, grafikus, néprajzkutató, Ózd város díszpolgára 2007 áprilisában, életének 94. évében távozott csendesen, békésen ebből a világból. Búcsúztatására a római katolikus egyház szertartása szerint április 26-án került sor Ózdon, a Gyári temető ravatalozójában, ahol tisztelői leróhatták kegyeletüket, végső búcsút vehettek Tőle. A szertartást követően szűk családi körben helyezték örök nyugalomra a szennai temetőben, azon a helyen, amiről így beszélt: Gömörben születtem, s gömöri földben fogok nyugodni, mert a Hangony patak azon oldalán fekszik a temető, amely Gömörhöz tartozik. Ózd díszpolgáraként ugyan megillette volna a városi díszsírhely, de ő még életében úgy döntött, hogy inkább szerettei körében kíván pihenni.

Édesapja molnár volt, a keleméri malom tulajdonosa. Édesanyja a gömöri eredetű Bódi családból származott. Iskoláit szülőfalujában kezdte, majd édesanyja családjának támogatásával a miskolci főreálgymnáziumban folytatta. Ennek befejezése után jogot tanult Miskolcon és Pécsen, ám jogi pályára soha nem lépett. Előbb gazdálkodott, majd a második világháború befejezését követően szülei malmában segédkezett, az adminisztrációs munkát irányította egészen 1949-ig, a malom államosításáig.

A miskolci főreálgymnáziumban eltöltött nyolc év alatt nagy hatással volt rá tanára, Veszprémy Jenő festőművész. Az ő irányításával kezdett rajzolással és festéssel foglalkozni, amihez kedvtelésként időről időre vissza-visszatért,

utolsó éveit is leginkább ez a foglalatosság töltötte ki. Rendkívül termékeny grafikus volt. Klasszikus szépségű, lendületes tusrajzainak elsődleges témája a vágató ló, s mindaz, ami az embert e nemes állathoz köti – olvashatjuk róla a *Kortárs Művészeti Lexikonban*. A lovak visszavisszatérő szereplői rajzainak, ám emellett egyéb témák is megragadták a figyelmét: a régi Kelemért szimbolizáló öreg arcokról készült sorozata, a gömöri nemes családok címerrajzai, valamint számos népeleti rajza a putnoki *Gömöri Múzeum* képzőművészeti gyűjteményét gazdagítja. A mindig adakozó szellemű alkotó hálásan fogadta az iránta és munkássága iránt tanúsított figyelmet és érdeklődést, s ezt bőkezűen, egy-egy rajzzal vagy grafikai sorozattal köszönte meg. Ily módon alkotásai sokfelé megtalálhatók, nagy örömeire többek között Keleméren, szülőfalujában is, ahol az *Aggteleki Nemzeti Park* jóvoltából a *Mohos-házban* állandó kiállításon láthatják a vendégek lovas képeinek egy részét. A miskolci *Herman Ottó Múzeumnak* is számos darabot adományozott.

A helytörténet és a néprajz iránti vonzalma az 1960-as évektől követhető nyomon. Ekkoriban jelentek meg első írásai, s ez idő tájt kezdte gyűjteni egy letűnt kor és élet tárgyi emlékeit. Nyugdíjba vonulása után ez a szenvedély felerősödött. Szellemi gyűjtéseit előbb honismereti pályázatok formájában készítette el, később önálló kiadványokban jelentette meg (*Népeleti rajzok; Fejfás temetők a magyarországi Gömörben; A Sajó és Szuha vidékének kisnemessége; Lakosság és templomi ülésrend I-II.; A keleméri Mohosok; Fejezetek Putnok múltjából; A cigányzene Gömörben; Lovak és lovasok; A megberetvált vaddisznó – Keleméri adomák, történetek*).

Faggyas István a néprajzi munkák mellett verseket is ír. Verseinek gyűjteménye *Őszi virágok* címen látott napvilágot. Rajztehetsége és a rajzolás iránti szeretete abban is megmutatkozik, hogy az összes könyvét és dolgozatát ő maga illusztrálta.

A sors sok megpróbáltatás elé állította: végigélte és harcolta a második világháborút, a menekülés során elvesztette egyetlen gyermekét, akinek hiánya fájó űrként végigkísérte egész életét, túlélte a családi malom államosítását, majd tönkretételét, elviselte a megbélyegzést, a meghurcoltatásokat. Mégis szerencsés, boldog ember volt, aki az élet egyik legnagyobb ajándékaként magáénak mondhatta hű társának gondoskodó szeretetét és támogatását a mindennapok gondjában és örömeiben. Az Ő szívében és a mi lelkünkben is emléke örökké élni fog.

Bodnár Mónika

A költő hazatérése Dénes György (1923–2007)

Somogyi Tibor felvétele

Hazatér a költő oda, ahonnan elindult: a kishazába, Gömörországba, annak is egyik szívébe: Pelsőcre. Mert Gömörnek, ha valaki nem tudná, sok-sok szíve van. Nincs még egy vidéke a világnak, ahonnan ennyi költő, író, művészember indult volna világhódító útjára, magát szétosztani akaró, világot jobbítani próbáló keresztútra, mint innen. Pelsőcről, Péterfaláról, Panyitból, Radnótból, Rimaszombatból. Hadd ne soroljam. Dénes György, mindannyiunk Gyuri bácsija 84 év földi lét után visszatér az anyaföldre. Ebbe a ragadós, kemény, embert riasztó, világgá zavaró gömöri agyagba. Mert hiába élte le élete nagy részét Pozsonyban, aki Gömörben születik, abból sosem lesz honos polgár a nagy olvasztótégelyben.

Utolsó éveiben, ritka találkozásunk alkalmával mindig nekem szegezte a csipkelődő, provokatív kérdést: „*Tulajdonképpen miért nem lettél te fazekas?*” Amivel természetesen szülőfalum kézműveseire, a mellétei fazekasokra utalt, akik méltóztattak kihalni, abbahagyni a szakmát. Később rájöttem, dehogyis csipkelődött, inkább számon kérni próbált. A gyökerek, a múlt, a feledés, az önfeladás kínzó kérdéseit vetette fel. Mivel én voltam kéznél, hát nekem. Az idősebb jogán, és talán azért is, mert Pelsőchöz nekem is volt/van némi közöm. A kérdés persze megállt a levegőben, és ott is maradt mindig megválaszolatlanul.

S talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom, Dénes György esetében is a fent idézett „múlt, feledés, önfeladás” a kulcsszavak. Talán azért lesz az ember költő, hogy kicszelezze a feledést, hogy nyomot hagyjon a világban. Talán. Az 1923-ban született Dusík Dániel is ezért fogott tollat. Első versét még ifj. Dusík Dániel nevével közölte az *Új Szó* 1949. szeptember 4-i száma (*Nyári mezőkön*), és

sokáig azt hitték, ez volt az első szlovákiai magyar vers a némaság évei után. Aztán kiderült, Gály Olgáé vagy Gyurcsó Istváné az elsőség. A tényen azonban mit sem változtat, hogy Dénes György egyik tagja volt az alapozó nemzedéknek. Hamarosan a napilap munkatársa lett, ahonnan rövidesen, 1951-ben átment a rádió magyar szerkesztőségébe, ahol egészen nyugdíjazásáig, 1985-ig vezette az irodalmi rovatot.

Dénes György rendkívül termékeny költő volt, egyes vélemények szerint talán a legtermékenyebb szlovákiai magyar poéta. Szám szerint 21 kötete jelent meg. Mi sem természetesebb, hogy írói indulásakor ő sem mentesült a kor mételyétől, a sematikus országépítő lelkesedés eufóriájától (ne feledjük, mélyről jött, és szegény világban cseperedett fel, ezért bízott a jobb világ ígéréteiben), hogy a kiábrándulás után annál keserűbbre váltson a hangja, annál több lemondás, szomorúság és magányérzés süssön át a költészet szövetén. Két kötete után (*Magra vár a föld*, 1952; *Kék hegyek alatt*, 1955) lírájában már alig maradt nyoma a rossz értelemben vett „közéletiségnek”. Ehelyett befelé forduló, csöndes, meditatív hangvétel lett jellemző a verseire, sok érzékletes tájleírással és természeti képpel gazdagította szlovákiai magyar lírát. Sosem mondott le azonban a közösségért való aggodásról, és sosem feledte, honnan indult. „*Akikért én hadba szállok, / gazdagon is proletárok*” – írta például 1978-ban.

Az áttörést az 1966-ban megjelent *Évek hatalma* című kötete hozta meg, majd lírája, hangvétele, költői eszköztára egyre csiszoltabbá vált. Az *idő történetében* (1970), *Mélység fölött* (1972), *Szemben a mindenséggel* (1976), a *Fenyéren boróka* (1979), a *Virágzó némaság* (1981), a *Hajnaltól alkonyig* (1983) vagy az *Elfogy a fény* (1988) című kötetei szinte egyenletes nivót mutatnak. Közös nevezőjük, hogy elég korán, már a hetvenes évek második felében leszámolt az élet, a magány, az emberi küzdelem végső kérdéseivel. Borongó, sötét hangulatú lírai költővé érett Dénes, és az is maradt mindvégig.

De mintha ellensúlyozni akarta volna saját sötét világát, a hetvenes években önfeledten játszani kezdett: egymás után sorjáztak gyermekvers-kötetei. Úgy áradtak tollából a gyermekdalok, mintha az Isten is gyerekköltőnek teremtette volna. A nyolcvanas-kilencvenes évekre talán ebben a műfajban is ő volt a legtermékenyebb. A *Pipitér* (1984), a *Bükkfamakk* (1987), a *Zebramadár* (1991), a *Sétálni ment három kalap* (1994), a *Kenderkóc* (1999) valamint a *Tüsszentős király* (2000) című kötetek legjobb versei az egyetemes magyar gyerekköltészet kimeríthetetlen tárházába tartoznak.

Talán éppen e furcsa, de korántsem logikátlan kettség – a költői szomorúság és a költői játszódás – közös keretbe foglalt önarcképe tükrözi leghívebben Dénes György, Gyuri bácsi életét. S az utókor? A kérdés még korai. Ő minden tőle telhetőt megtett a feledés ellen.

Kövesdi Károly

Alapító okirat

Alulírott [...] ezennel egy Szentpétery József ötvösművész nevét viselő alapot (a továbbiakban: Célalap) létesíték. A Célalap a rimaszombati székhelyű Simonyi Alapítvány keretében hivatott kifejtetni tevékenységét.

I.

A Célalap neve és székhelye

Elnevezése: Szentpétery József Célalap

Székhelye: Rimaszombat, Daxner utca 35.

II.

A létesítés időtartama

A Célalap alapítása határozatlan időre szól.

III.

Küldetés és cél

A Célalap küldetése Szentpétery József ötvösművész kultuszának ápolása, valamint a Rimaszombatban, kiemelten a Tompa Mihály Református Gimnáziumban tanuló, illetve innen egyetemekre, főiskolákra járó magyar diákság sokoldalú támogatása.

IV.

Alaptőke

A Célalap alaptőkéjét 1.000.000 Ft-ban (ennek megfelelő Sk-ban) határozom meg.

Ezt az összeget a Simonyi Alapítvány nevében álló és általa nyitandó, elkülönített folyószámlán kívánom elhelyezni.

V.

A Célalap szervei

I. Igazgatótanács

Azonos a Simonyi Alapítvány Igazgatótanácsával. Kívánom azonban, hogy az igazgatótanács a Célalap létét és tevékenységét érintő kérdések megtárgyalására mindenkor hívjon meg egy háromtagú testületet, amelynek ezekben a kérdésekben vétőjoga lehessen.

Alapítóként az alábbi személyeket jelölöm ki az utóbbi testület első tagjaivá:

1. B. Kovács István, 530704/320, Železničarska (Vasutas) u. 1, 979 01 Rimavská Sobota (Rimaszombat)

2-3. A Tompa Mihály Református Gimnázium mindenkori igazgatója és a diáktanács képviselője hivatalból tagjai az igazgatótanácsnak.

A Testület a jövőben üresedés esetén önmagát egészíti ki.

II. Gondnok

Azonos a Simonyi Alapítvány gondnokával.

III. Ellenőr

Azonos a Simonyi Alapítvány ellenőrével.

VI.

Záró rendelkezések

1. A Simonyi Alapítvány, illetve a Célalap esetleges jövőbeni megszűnése esetén ez utóbbi vagyont és a feladatkörét valamely, a gömöri magyarságot szolgáló, hasonló célokat követő Alapítvány, illetve polgári társulás örökölje. Ha ilyen nincs, a TMRG, illetve a Rimaszombati Református Egyházközség legyen az örökös.

Kelt Rimaszombatban, 2006. augusztus 23-án.

* Az alapító nem kívánja megnevezni magát.

** Az alapító az összeget további 1.000.000 Ft-al megnövelte.

Balról jobbra: B. Kovács István, az adományozó, Sebők Atilla, a Tompa Mihály Református Gimnázium igazgatója
Gecse Attila felvétele

A díjátadás pillanata. A Szentpétery-díjat első ízben Bódi Zsófia és Koós Gábor, a Tompa Mihály Református Gimnázium diákjai kapták meg • Gecse Attila felvétele

Terény, 2007. május 1.

A határon kívüli magyarok kettős állampolgárságáról tartott 2005. december 5-ei, sikertelen népszavazás eredménye (kivált pedig a népszavazás hordaléka) sokkhatásként érte a magyar közvéleményt.

Hódmezővásárhely és a Nógrád megyei Terény község önkormányzata úgy döntött, hogy tiszteletbeli polgárság adományozásával erősíti a magyar összetartozás gondolatát.

2007. május 1-én, az Európai Unióhoz történt csatlakozás harmadik évfordulóján került sor Terényben, az Európa Parkban a „Terény Község Tiszteletbeli Polgára” cím átadási ünnepségére. Számos rimaszombati részesült a megtisztelésben, a befogadásban. Az alkalom ünnepélyességét emelte a helyi *Kalácska Népdal és Hagyományőrző Kör* fellépése. A tiszteletbeli polgárságot igazoló oklevelet **Fáy Dániel** polgármester és **Szlobodnyik András** körjegyző adták át. A „tiszteletbeli polgárok” nevében **Bán Zoltán** mondott köszönetet a szimbolikus befogadásért. Jelen voltak és köszöntötték a megjelenteket Hódmezővásárhely képviselői is.

Gecse Attila felvételei

Gyóry Dezső Lármafa

A nemzethalál árnya őszi reggel
bizonytalan köd, terjeng a Duna
didergő partján. Fölszáll-e? Ki tudja?
Nem szabad többé kialudnia
a nemzetrázó jajveszékelésnek:
A köd nem égbolt! - S minden lármafa
e kérdést verje: Hol van, nem az ország,
de a magyar Lét új határa ma?

Beder Tibor

Míg múltad marad, idegen maradsz

Szent László nyomában

Negyvennyolcan álljuk körül Lőcse főterén a szobrot. Csak a talpzata öt méter magas, a rajta álló daliás férfi is lehet vagy három méter.

Erdély különböző tájegységeiről, de többségében Székelyföldről gyűltünk össze mi, a 8. Lármafa-találkozó résztvevői. Két nappal előbb az erdélyi mezőség keleti peremén fekvő Cegőtelkéről indultunk el, arról a helyről, amelynek közelében 1068-ban a Kerlés melletti Cserhalom mezején László herceg, a későbbi szent király a leányrabló kun vezértől visszaszerezte a Nagyváradról elhurcolt magyar leányt.

Több korabeli történeti forrás ad hírt arról, hogy ő mindig a magyar nép védelmében emelt kardot, és különösen kedvelte a határvédőket, a székelyeket és a felvidéki szepesi lándzsásokat. Így volt ez az úr 1345. évében is, vízkereszt táján, amikor tatárok támadtak a székelyekre. A harc három napig tartott. És beszélnek, hogy amíg az üldözés tartott, Szent László király fejét a váradi templomban sehol sem találták. A templom öre negyednap újból bement keresésére, akkor már ott volt szokott helyén, de átizzadva, mintha élve, nehéz munkából tért volna vissza. Az ör elmondta a csodát a kanonoknak és egyéb jámbor embereknek, egy öreg tatár pedig megerősítette állítását. Azt beszélte ugyanis, hogy őket nem a székelyek és a magyarok verték meg, hanem ama László, akit mindig segítségül hívnak.

És a többi tatár szintén bizonykodott, hogy mikor a székelység rajtok ment, egy hatalmas termetű vitéz járt előtte, magas lovon, fején aranykorona, kezében szekerce, és mindnyájukat lefogytott rettenetes csapásaival és vagdalkozásával.

Évente egyszer mi is magunk közé szólítjuk László királyunkat, hogy kíséren el lármafagyújtó útjainkra, és segítsen nekünk abban a küzdelemben, amelyet anyanyelvünk fennmaradásáért folytatunk. Ő hát a csapat 49. tagja, aki bár sok nyelvet beszélt, de velünk együtt ő sem érti a város többségi lakosságának nyelvét. Nem érti, és

nem is értheti, hiszen az ő korában a magyar nyelv, majd a 12. századtól a trianoni döntésig a német és a magyar volt a város nyelve. 1910-ben a város lakosságának negyven százaléka volt magyar és ötven százaléka német ajkú. A város méretét és lakóinak számát tekintve felülmúlta Kassát és Eperjest. A ma 12 678 lakosú városban száznál kevesebb magyar és német él. A többi szlovák.

Múltértelmezések

Nemsokára egy autóbusznyi szlovák kirándulócsoporthoz érkezik a szoborhoz, és figyelmesen hallgatja az ismertetőt. Felvidéki magyar kísérőnk tolmácsolásából tudjuk meg, hogy az előttünk álló szobor férfi alakja **Ludovít Štúr** (1815–1856), a 19. századi szlovák nemzeti ébredés vezéregyénisége, a modern szlovák nemzettudat megeremtője.

Az ő nevéhez fűződik a szlovák irodalmi nyelv megteremtése, amelyet a Felvidék középső részének cseh nyelvhez kevésbé közelálló nyelvjárásából hozott létre. Hangsúlyozta az önálló szlovák nemzet szükségességét is, melyet a magyar államon kívül képzelt el. A magyarellenességéről közismert Štúr az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején szlovák önkénteseket szervezett a forradalom leverésére. Ezt helyesen cselekedte – nyomósítja ismertetőjét a csoport vezetője –, mivel az 1848–1849-es forradalom kizárólag a magyar nemzeti célokat kívánta megvalósítani.

Közben felvidéki magyar kísérőnk arról tájékoztat bennünket, hogy **Jókai Mór** *A lőcsei fehér asszony* című híres regény szerzője, aki többször is megfordult ebben a városban, és ennél a szobornál is járt, egy magyar zászlót bal kezével magasra emelő honvédszobrot láthatott itt. 1849 telén **Guyon Richard** tábornok vörös sipkás honvédjei (az 1848-as szabadságharc híres honvédszázalója volt a kassai vörös sipkásoké) a Branyiszkó-hágó (758 m) közelében győzték le gyilkos ütközetben a császári sereget. **Görgey Artúr** tábornok 1849. február 5-én a lőcsei honvédbálon értesült a branyiszkói győzelemről. Csapatával kihasználható a győzelmet, haladéktalanul délnek indult.

Erre emlékeztetett a lőcsei honvédemlékmű, melyet a hatalomváltás után ledöntöttek és beolvasztottak. Az utódállamokban ekkor kezdődött el a magyar emlékek eltá-

volítása, előbb a szobrokkal és utolsó maradékunkkal, a nyelvvel folytatódik napjainkban. Csak hát a szlovákok leleményesebbek voltak szomszédaiknál, ahol mindenestül lerombolták a szobrokat, majd helyükre sokfelé újakat emeltek. Itt meghagyták az alapot, csak kicserélték másra a szobrot. Olyanra, amely nem sérti a többségi nép érzelmeit. Hogy mit gondol a vesztes, az senkit nem érdekel. Guyon tábornokról még annyit, hogy a forradalom leverése után **Kossuth Lajossal** együtt Törökországba menekült, és a török szultán szolgálatába állt. Sírja az Isztambulhoz tartozó Üszküdarban, régi nevén Szkutáriban található, Közel-Kelet legnagyobb sírkertjében, a *Karaca Ahmet Mezarligiben*. Emlékét sírjának érdekes magyar felirata ma is őrzi:

Itt nyugszik Guyon Richárd gróf / Török főtábornok / Frankhon ivadéka / Angolhon szülöttje / Magyarhon vitéze / Meghalt október 11-én 1856 / Élete 44. évében.

Elmereng az élet furcsaságain, és azon csodálkodom, hogy sem a franciák, sem az angolok nem tiltakoznak a hajdani gróf „magyarsága” ellen, sőt, ő maga sem kérdőjelezte meg a magyar forradalom polgári szabadság-eszményeit, melyeket az akkori Magyarország minden lakója számára megfogalmazott.

Magyar vértanú Felvidéken

Margonyán, a falutól mintegy kilométerre, egy erdő közepén emelt kriptában alussza örök álmát **Dessewffy Arisztid** aradi vértanú. Az utódok nevében az ő sírjára vittünk koszorút. A 13 tábornok közül négyet az aradi vár sáncában lőttek agyon. Holttestét innen szállította haza a család. Útikalauzunk, a szlovák parlament magyar képviselője közbenjárására a falu polgármestere mutatta a kriptához vezető utat. Az erdőt keresztüliszelő időszakos vízmosás eróziós gerincein egyensúlyozva meredek kaptatón araszoltunk a kripa felé. A kánikulának köszönhetően száraz terepen. Vajon nem érdemelne többet egy olyan ember emléke, aki életét adta olyan eszméért, melynek harcosai példásan vizsgáztak hősiességükkel? Hazaszeretettől.

Hisz az osztrákok csak **I. Miklós** cár 200 000 fős intervenciói seregének köszönheték győzelmüket.

Lengyel történészek szerint a közszékhelyen emelkedő Dessewffy-kastélyban született **Báthory István** erdélyi fejedelem, a lengyelek királya, a Báthory család szilágysomlyói ágának leszármazottja. 1567-ben Báthory István fejedelem Medgyesen fogadta a királlyá választásának hírével érkező lengyel követeket, hogy aztán a lengyelek leghíresebb királyává váljék. A krakkói templomban elhelyezett sírjára naponta több koszorút is elhelyeznek a lengyelek.

Az Orbán familia felvidéki ága

Ugyancsak ennek a kastélynak volt lakója **Orbán Balázs** édesanyja, **Knektel Eugenia**. Édesapja, **Knektel János** selmebányai bányamérnök volt, aki szultáni felkéré-

sre utazott Törökországba, hogy a birodalom gazdag arany- és ezüstereit kifejtse, melyeket a római uralom óta nem bányásztak. Itt vette nőül a **Duzoglu**kkal (régii örömi királyok utódai) rokonságban álló, elsőrendű latin családból származó **Foresti Máriát**. Házasságukból egy leánygyermek, a már említett Eugenia született, akit édesapja titokban Magyarországra vitt, és beíratta a kassai nőneveldebe, hat évre előre fenntartási díjjal biztosítva képzését. Visszatázasakor a hajó elsüllyedt, és soha többé nem láthatta sem Sztambult, sem szülőföldjét. Eltemette nyomtalanul a háborgó Fekete-tenger, mielőtt aszszonyát értesíthette volna leánya hollétéről. Közben a hat év, amelyre a tartásdíj ki volt fizetve, eltelt, s az elhagyott árva utcára került volna, ha az akkor Kassa közelében lakó **Orbán Pálné** született Dessewffy grófné keresztényi nemes buzgalomtól ösztönözve magához nem veszi a szegény elhagyottat, és saját lányaival tovább neveltetve, annak gondját magára nem vállalja.

Akkortájt került haza a katonaságtól Orbán Pálné fia, báró **Orbán János**, aki a napóleoni hadjáratokból sebesülten és sebzett szívvel jött haza, s búcsút vett a hadi pályától, ahol a magyarral akkor is olyan mostohán, oly méltatlanul bántak, mint most, vitézségének, érdemeinek jutalmát mások tették zsebre. Orbán János mint százados valamely franciák által megszállott kisebb erődöt éjjel meglepett, falait megmászta, és élete kockáztatásával elfoglalta. Ezért egy német ezredes nyert előléptetést, az ő nevét még csak meg sem említették. Ezért és más, magyar önérzetet sértő eljárásokért megnehezelt, otthagya a katonai pályát, visszautasította a felajánlott nyugdíjat, s visszatért a polgári életbe, ahol sohasem tudott a némettel kibékülni, s mindig a Magyarország függetlenségéért buzgólkodó szabadelvűek táborába tartozott. Egy alkalommal, midőn szülőinek látogatására s az elzálogosított lengyelfalvi ősi családi birtok kiváltása érdekében hazautazott, ott megismerkedett a széppé fejlődött Knektel Eugeniával, a támaszt és védelmet igénylő szegény árvával. Megszerette, nőül vette, s azzal a kiváltott lengyelfalvi ősi birtokra, az Orbán család származási helyére telepedett le. E házasságból született a legnagyobb székelynek tartott Orbán Balázs. A 874 lakosú községben mindezekről senki sem tud.

Süvölt a szél Késmárk felett

Késmárk egyik meghatározó épülete az élénkpiros színű, új evangélikus templom. A 2003-ban Budapesten megjelent Szlovákiai útikönyv címlapját is ez díszíti, mintegy jelezve a magyar történelemben betöltött szerepét.

A templom **Theofin Hansen** osztrák műépítész tervei alapján épült. Keleties stílusa **II. Abdulhamit** török szultánnak köszönhető (1876–1909), akinek bőkezű adománya sokat segített a templomépítésben. A templom belsejét tartó fekete márványoszlopok is a szultán ajándékai. Mi készítette a szultánt adakozásra, miért volt fontos számára ez a templom? – tehetjük fel a kérdést. **Thököly Imre** kuruc hős, Magyarország törökök által elismert királya és Erdély fejedelmének tisztelete, aki a kurucfelkelés

leverése után feleségével, **II. Rákóczi Ferenc** édesanyjával, „Európa legbátrabb asszonyával“, **Zrínyi Ilonával** Izmitben, a hajdani Nikomédiában élte a bujdosás éveit. 1705. szeptember 13-án, 48 éves korában, tizenhárom évi bujdosás után halt meg, és az ottani örmény temetőben temették el. 1906-ban a többi bujdosóval együtt szállították haza, hogy Rákóczi kívánsága szerint hazai földben nyughassanak. Ebben a templomban alakítottak ki számára egy mauzóleumot a fejedelem palástjával és zászlóival, az Izmitből ideszállított eredeti sírkövel. Különböző késmárki evangélikus líceum legismertebb növendékei közé tartozott Thököly Imre, **Kazinczy Ferenc** és Görgei Artúr is. Kuruc nótával kedveskedtünk Thököly Imre emlékének, majd a mauzóleum falára elhelyeztük a Hargita-hegység illatát árasztó, mohával bélelt fenyőkoszorút. A hajdani kurucpárti város mai lakóinak (20 000) emlékezetéből teljesen kikopott Thököly Imre személye.

Újra Szent Lászlónál

A Késmárk közeli Kakaslovnicon és a Branyiszkhó közeli Zsegrán a Szent László-freskó képsorait veszszük szemügyre az ottani középkori templomok falán. Ezek, mint a többi freskó (összesen 48), az 1068-as cserhalmi ütközetről adnak hírt. Nagyjából négy szakaszra osztva örökítik meg az eseményt: kivonulás a váradi várból, a kunok üldözése, a csata és a pihenés. Többségében a határvidékek Árpád-kori templomainak falait díszítik. Ebből huszonegy Erdélyben (tizennégy a Székelyföldön) és húsz a Felvidéken, a mai Magyarországon öt, Ausztriában és Szlovéniában egy-egy található belőlük. A Lármafa-találkozók során eddig – beleértve a mostanit is – húszat sikerült felkeresnünk szélteben-hosszában a hajdani Magyarország területén. Ez alkalommal a küzdés jelenetét elemeztük alaposabban, és arra voltunk kíváncsiak, hogyan küzd Szent László a lányért, és hogyan segíti őt a lány. Zsegrán újdonságnak tűnik az eddigi ciklusokhoz képest, hogy az elrabolt magyar leány a földről ragadja meg a kun kezét. A többi esetben a kunt övénel fogva megragadva veti magát a földre. A kakaslovnici képsoron a király nyíla a kun szájából kicsapó láng felé irányul, a harc jelenetében fegyver nélkül küzdenek, miközben a lány a nehéz bárdal a kun bal lábán a horgasinát vágja el, majd a karddal lenyakazza a kunt. A kakaslovnici képsoron a király lándzsája nyakon döfi a kunt, a lány elvágja a kun horgasinát, és lefejezi.

Lám, vonom le a következtetést, összehangolt cselekvéssel le lehet győzni a támadókat. Aztán azon töröm a fejem, hogy 690 (1317) és 627 (1380) évvel ezelőtt, mert ekkor festették a kakaslovnici és a zsegrai templom Szent László-falikepeit, hogyan jutott el a cserhalmi ütközet híre a Cegőtelkétől légvonalban is a közel 400 kilométerre fekvő Kakaslovnica vagy Zsegrára, amely a mostani aszfaltos úton is jó 600 kilométerre van onnan. Meg aztán hiányoztak a mai értelemben vett hírközlés eszközei is. Sem telefon, sem internet nem állt a rendelkezésre. A hírvívés egyetlen módja a gyalogos vagy a lovas posta volt. A történet híre mégis eljutott az ország legtávolabbi része-

ibe is. Falfestmények, legendák és a Szent László emlékére szentelt templomok sokasága hirdette a nagy király tetteit. Mindezek fogékony fülekre találtak, hiszen akkor a nép is azt akarta, mint a király, és a király is azt tette, amit a nép elvárt tőle. Ezer évig a magyarság és a vele itt élő népek történelme az egész Kárpát-medence története volt. Olyan történet, amelyet közösen éltek meg, együtt építettek fel, és ha kellett, együtt harcoltak vagy haltak meg érte. Aztán az egymást követő háborúk, forradalmak és ismét háborúk forgatagában apadó magyarok számával többszörös arányban növekvő más ajkú népesség térhódításával a lakosság csak egy részét, csak a magyarul beszélőket érdekelték az itt történt dolgok. A trianoni békediktátumtól kezdve aztán a magyarság egyharmada vált idegenné saját hazájában. Ettől kezdve a maradék Magyarországot körbevevő utódállamok által megírt történelem megtanulására kötelezték az itt élő magyarokat, és addig ismételték és gazdagították immár több mint nyolcvan éven át, amíg a kétkedők is magukévá tették a magyartalanított történelmet. A második világháború után „a nemzetköziség és a testvériség“ jegyében a szocialista Magyarország is elfelejtette igaz történelmi múltját tanítani.

Borsiban és Kassán Rákóczi társaságában

A magyar határt a szlovák határtól a Ronyva pataka választja el. A jelentéktelen víz mellett a Nyárad Duna nagyságú folyónak tűnik. Ha nem hívnák fel rá a figyelmet, észre sem vennénk. Híre viszont, akár a Dunáé, nagy. A trianoni határ kijelölésekor a csehszlovák fél a megáradt patakot hajózható folyónak tüntette fel. Így került a határ túoldalára a Sátoraljaújhelytől mindössze öt kilométerre fekvő, akkor színmagyar település, a Magyar Betlehemnek is nevezett Borsi. A község keleti szélén álló kastélyban született 1676. március 27-én II. Rákóczi Ferenc, a nagy fejedelem, akinek születésével egy nemzeti eszme kelt életre. A kastélyt a Bodrog folyó ártéri erdeje veszi körül, és egykor a Bari pataktól táplált, kettős sáncárok övezte. Önvallomásában a következőket írja szülőhelyéről II. Rákóczi Ferenc: „Zavar fog el és pirulok, ha arra gondolok, hogy Te, Istenem, nekem és a mindenségnek teremtoje, istállóban születél, én pedig kastélyban. Te szegény pásztorok között, én a porszem és féreg, a Te színed előtt, kastélyban és udvarjárók nagy csődületében.“ Ha tudta volna a fejedelem, hogy miként züllesztik majd istállóvá születési helyét, és hitében, nyelvében miként sarcolják meg szülőfaluja lakóit, talán nem lett volna lelkiismeretfurdalása, hisz a kastélyból valóban istálló lett, és a falu lakóiból másodrendű állampolgárok és üldözött magyarok.

A település kicsiny református templomában megilletődve hallgatjuk azt a harangot, amely 331 évvel ezelőtt csilingelő hangjával adta hírül a fejedelem születését. 1654-ben öntötték Eperjesen, és a gondosan megőrzött hagyomány szerint a fejedelem édesanyja, Zrínyi Ilona adományozta azt a borsi egyháznak. E hagyomány hitelességét abban vélik igazoltnak látni, hogy amikor a

fejedelem, valamint édesanyja és bujdosó társai hamvait 1906. október 29-én Kassára hozták a törökországi Rodostóból, ezt a harangot is Kassára vitték, hogy ennek hangja kísérje a hamvakat új nyugvóhelyükre, a kassai dómba. Akkor a magyar nyelv „erdőzúgásának“ tűnt a sok harang zengése az akkori magyarok lakta Kassán. Az eltelt százegy év óta a szocialista iparosítással érkező betelepülőkkel 235 160-ra duzzasztott Kassának mindössze 10 000 magyar lakosa maradt. A bujdosók hamvai hazaszállításakor rendezett 2007. évi századik évfordulón a magyarok hangja, akár a borsi harangé 1906-ban, elveszett a szlovák nyelvűvé vált városban. Persze, Borsiban is változtak a dolgok. A valamikori színmagyar falu 1409 lakójából már csak 956 magyar. Borsiban ma már, más magyar településekhez hasonlóan, a katolikus magyaroknak szlovákul prédikál a plébános, és már az óvoda és az iskola is szlovák nyelvű. 1993-ban Borsiból csak egyetlen gyereket járatnak magyar iskolába a közeli Bodrogszerdahelyre. Egyébként a Bodrogköz legjelentősebb magyar településének 2252 lakójából 1515 magyar. Borsi község lakói már ráálltak arra az útra, amely „idegenségük“ feladásával a többségi nemzet tagjaivá lépteti majd elő őket. Így eleget tesznek annak a felhívásnak is, amelyet a szlovák államfő, **Ivan Gašparovič** fogalmazott meg június közepén: önmérsékletre intette a magyarokat, és a múlt feledésére szólította fel őket.

Szép gesztusnak tűnik napjaink konfliktusokkal teli világában egy ilyen felhívás. A kérdés csak az, hogy meddig mehetünk még az „önmérséklettel“ és „a múlt feledésével“. Nem varrhatjuk a felelősséget a borsi magyarok nyakába, hogy a jobb érvényesülés jegyében szlovák iskolába járatják gyerekeiket. És a katolikus magyarok sem egyértelműen hibásak azért, hogy szlovák anyanyelvű papokat küld rájuk a nagyszombati katolikus püspökség. A kassai Rodostó-házban csak szlovákul beszélő, különben kedves hölgy sem hibás azért, hogy nem tud egy szót sem azon a nyelven, amelyről az egész Rodostó-ház szól. Még az Árpád-házi Szent Erzsébet-székesegyház huszoneves idegenvezetőjére sem tudok haragudni, amiért csak szlovákul tartotta ismertetőjét, és azt is csak a szlovákoknak. Amikor megjelent egy hat személyből álló szlovák csoport, faképnél hagyta az „idegeneket“, közel ötvenfős csoportunkat, hogy a többségieknek álljon a rendelkezésére.

Szlovákiában és általában az összes utódállamban „idegenként“ kezelt magyarok csak akkor válhatnak elfogadhatóvá a többségi nemzetek számára, ha elfelejtik múltjukat. Ez már részben meg is történt! Az utolsó, ami ebből a múltból megmaradt, az a magyar nyelv. Ezt kell mielőbb felszámolni. Erre szolgálnak azok a kiemelt védőintézkedések, amelyeket a magyar nyelv rovására a többségi nemzet nyelvének védelmében foganatosítanak. Még az olyan településeken is, ahol egyetlen többségi sem él, és nem is élt soha, elsőbbsége van a hivatalos nyelvnek. A magyar nyelv ellehetetlenítését szolgálta a 90-es évek új közigazgatási beosztása is. Eszerint a magyarok által lakott déli területek észak-dél irányban elnyúló megyékhez kapcsolódnak, így egyetlen megyében sem kerül-

nek többségbe a magyarok. A szlovákok jelentős része a családi és iskolai neveletésnek köszönhetően nem örül annak, ha Szlovákiában valaki nem az ország hivatalos nyelvén szólal meg először. A múzeumokban a látóivalók túlnyomó többségét magyarázó szövegek csak szlovákul, legfeljebb angolul vannak feltüntetve. Mivel a látóivalók szinte mind kapcsolódnak valamilyen módon a magyar történelemhez vagy kultúrához, sőt, elsősorban a magyar látogatók számára szolgálnak érdekességgel, nem is beszélve arról, hogy az ország lakosságának tíz százaléka magyar anyanyelvű, meglepő és felháborító ez a mellőzöttség. Bár annak idején saját népük érdekében ők is megfogalmazták az autonómiát, ma hallani sem akarnak erről. Pusztán csak azért, mert a magyar nyelv megtartásának egyetlen lehetősége a Székelyföldön, Kárpátalján, Vajdaságban és a Felvidéken a ma még többen élők autonóm státusának a biztosítása.

Nem csodálkozom hát azon, hogy a borsiak ma szlovák iskolába íratják gyermekeiket, és azon sem, hogy a katolikusok szó nélkül túriki, hogy templomaikban szlovákul hirdessék az Isten igéjét. Ha látszólag önkéntesen is teszik ezt, a háttérben az állam kényszerítő ereje áll. A hibát a mindenkori vezetőkben kell keresni, akik még az uniós átállás után sem adták fel nyelvirtó szándékukat. Felelősség terheli az ottani magyar politikusokat is, és hibás a mindenkori magyar állam is. Egy magyarverés, melyet én is elítélek, könnyebben eladható, és hónapokig lehet vele foglalkozni, miközben pusztul a magyar nyelv. A moldvai csángók magyar nyelvű misézéséért küldöttségek keresik fel a mindenkori pápát, felvonulásokat rendeznek, és több ezer kilométeres biciklis zárandoklatot szerveznek, hogy felhívják rá a világ figyelmét, persze, jogos és dicséretes, amit tesznek – miközben javában folyik a Székelyföld kiárusítása is. Felvidéken a magyar nyelvű elemi oktatás fokozatos leépülése, Erdélyben az államilag támogatott magyar egyetem hiánya sorvasztja a magyar nyelvet. Megbocsáthatatlan vétek terheli érdekvédelmi szervezetünket tizennyolc év mulasztásáért.

Úgy érzem, a következő években is felkérjük Szent László királyunkat, hogy segítse elárult magyarjait abban a harcban, melyet anyanyelvükért folytatnak. A szlovák államfőnek pedig azt üzenjük, hogy emelje hivatalos rangra a magyar nyelvet is a mai Szlovákia területén, ahogy ezt Európa több uniós államában már rég megtették a magyarnál kisebb nyelvek esetében is. Ígérjük, hogy akkor megfontolás tárgyává tesszük a magyar néphez intézett üzenetét. Addig is megmaradunk történelmünket és nyelvünket megbecsülő „idegeneknek“.*

* Eredetileg megjelent a Háromszék c. erdélyi napilap 2007. július 4-iki és 5-iki számában (szerkesztett változat)

Balázs Emese, publicista (Balogtamási)
Beder Tibor, tanár, Magyarok Székelyföldi Társasága
 (Csíkszereda)
Bodnár Mónika, muzeológus (Putnok)
Czóbel Minka, költő (1854–1943)
Danis Tamás, tanár (Rimaszombat)
Ferenczy Károly, festőművész (1862–1917)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Gömöry Olivér, író (1869–1920)
Győry Dezső, költő (1900–1973)
Horthy Béla, festőművész (1869–1943)
B. Kovács István, gőmörológus (Rimaszombat)
Kövesdi Károly, publicista (Pozsony)

Lőrincz Adrián, újságíró (Sárosfa)
Mács József, író, publicista (Pozsony)
Maróthy Margit, színművész, teozófus (1873–1955)
Maróthy Kálmán, szobrász (18.-19..)
Márk Lajos, festőművész (1867–1940)
Matits Ferenc, muzeológus (Balassagyarmat)
Mednyánszky László, festőművész (1852–1919)
Mihályi Molnár László, tanár, publicista (Szepsi)
Móser Zoltán, fotóművész, tanár (Bicske)
Pap Ágnes, történész (Budapest)
Ján Pivovarci, restaurátor, művészeti szakíró
 (Rimaszombat)
Szászi Zoltán, költő, újságíró (Rimaszombat)

Helyreigazítás:

Idei 2. számunkban sajnálatos elírás történt. Tévesen tüntettük fel, hogy Pazderák Bertalan szlovák-orosz szakon végzett a pozsonyi Komenský Egyetemen. A valóságban magyar-orosz szakos diplomát szerzett az említett helyen.

(szerk.)

Tájékoztatás

Felhívjuk Olvasóink figyelmét a Szepsiben és Buzitán immár kilencedik alkalommal megrendezendő *Egressy Béni Országos Színházi Fesztiválra*. A rendezvényre 2007. november 15-e és 18-a között kerül sor.

A 4. szám tervezett tartalmából:

„Nem a történelemtényekből érthetjük meg igazán a múltban történeteket, hanem az eseményeket átélt emberek élményeiből. Csak ezek után, amikor már az ő szemükkel látjuk a dolgokat, csak akkor – vagy ezzel párhuzamosan

–, mindkét síkot összevetve lenne szabad a múltat kutatni. Ha az ember csak úton van az igazság felé, soha el nem érheti: csak keresheti azt, és a megtalált apró részletekből talán lassan összeáll a kép, ami már nagyon közel áll a valósághoz, az igazsághoz.

Ezek a történetek valahogy nem tudnak, nem akarnak véget érni. Ott forognak a sajtó derékban, a kopott izületekben, ott szaggatnak a koponya mögött, s a kézben, amely ötven év után is megdagad reggelente. A megtörtetett test egyre erősebben emlékezik.

Pedig de jó lenne felejteni. Kimosni a testből a megaláztatást, a fejből a kiszolgáltatottság képeit. A hideget, a piszkot, a szégyenletes éhséget, amely úgy elborította az ember agyát. A reggeli botütéseket, a vánszorgó menetet a hóban, a zötyögő marhavagont. A poklot, melyet »málenkij robot«-nak hívtak. A bányát, a tetveket.

Szüleim: id.Tóth István és felesége, született Csűr Irén a gömöri dombok közt fekvő Nagybalogon éltek és élnek ma is.

1945. január 18-án vonult be oda a Vörös Hadsereg. Sztálin fiai nagylelkűnek bizonyultak, mert a gyerekeknek és öregeknek megengedték, hogy otthon maradjanak, a felnőtt lakosság nagy részét azonban tizenhat és negyvenöt év között, összedoboltatták »nyilvántartás végett«. Közölték velük, hogy kéthetes munkára viszik őket Miskolcra, mindenki hozzon magával élelmet ennyi időre.

A két hétből kinek három, kinek öt év lett – az oroszországi, donbaszi szénmedence bányáiban, lágereiben. A falunkból elhurcoltak közül huszonhárman soha többé nem látták viszont szülőföldjüket, ott pusztultak el a hőmezőn vagy a bánya mélyén.“

(Tóth Lajos: „...ha megfordultunk, mindig a láger világgóságát láttuk...“

Tartalom

VEZÉRCIK

Európai utasok (Kövesdi Károly)	1
--	---

LÁSSÁTOK, FELEIM! (Témánk: A „gömöri Szindbád” – és kortársai)

<i>B. Kovács István: Egy ismeretlen magyar író</i>	2
Gömöry Olivér levelei Czöbel Minkához	21
<i>Pap Ágnes: Gömörné Maróthy Margit és a teozófia</i>	24
Gömörné Maróthy Margit naplójából	31
<i>Danis Tamás: Rejtély – kedves emlék</i>	34

FUTÁRSZALON (Irodalom, művészet)

<i>Gömöry Olivér: Egy köpőedény története</i>	35
<i>Ján Pivovari: Expresszionizmus, a Kék Lovas és Gömör</i>	52
<i>Czöbel Minka: Az erdő hangja XV., A fekete lovas (versek)</i>	56
Mednyánszky László rajzai a Gömör-hagyatékból	57
Bhagavad-Gitá – Az isteni ének (részlet)	61
<i>Czöbel Minka: Eunoia (vers)</i>	62

MAGYAROK A NYELVHATÁRON (Honismereti írások)

<i>Gaal Lajos: Gömör természeti értékei 27. Radzim</i>	63
--	----

EMLÉKEZETÜNKRE (Emlékezetes írások – jeles évfordulók)

Emlékiállítás Madarász Victor halálának 90. évfordulóján (<i>Matits Ferenc</i>)	65
--	----

FÚJ A NAP ALATT (Emberek – művek – események)

Átadták a Petőfi-díjat (<i>szerk.</i>)	67
Naprágytól Győrig (<i>Móser Zoltán</i>)	70
Ami igazi nyomot hagy (<i>Szászi Zoltán</i>)	71
A művészet üzenete. Balog völgyi Fesztivál (<i>Balázs Emese</i>)	72
Kézművesnap Várhosszúréten	74
Könyvhét, 2007	74
Könyvről könyvre – Lapról-lapra	74

KÖSZÖNTÜNK, HÚ TÁRS (Jubilánsok, díjazottak)

Az idő szárnyán (<i>Szászi Zoltán</i>)	78
---	----

AGÓRA (Közélet, publicisztika)

<i>Lőrincz Adrián: Egy zavargás igaz története</i>	79
<i>B. Kovács István: A haza fiairól</i>	80
<i>Mács József: II. Balog völgyi Fesztivál</i>	81

SZOMORÚ KAPU

Dr. Faggyas István (<i>Bodnár Mónika</i>)	82
A költő hazatérése (<i>Kövesdi Károly</i>)	83

ÖRVÉNYTÁR

A Szentpétery Célalap Alapítólevele	84
--	----

HETEDHÉT MAGYARORSZÁG

Terény tiszteletbeli polgárai (<i>szerk.</i>)	85
<i>Győry Dezső: Lármafa (vers)</i>	86
<i>Beder Tibor: Míg múltad marad, idegen maradsz</i>	86

SZERZŐINK, POSTALÁDA	90
-----------------------------------	----

A címlap Ferenczy Károly: Gömöry Olivér (1899) c. festményének felhasználásával készült. Júlia Ferletáková felvétele.

A kép a Gömör-Kishonti Múzeum tulajdona.

A folyóiratban közölt autorizált írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó és a szerkesztőség értékelését.

GÖMÖRORSZÁG

az északi magyar peremvidék fóruma
HONT • NÓGRÁD • KIS-HONT • GÖMÖR • TORNA • ABAÚJ

VIII. évfolyam, 3. szám, 2007. ősz

Kiadja:

Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat
Megjelenik: negyedévenként
A lap főszerkesztője: Tózsér Árpád
Főszerkesztő: B. Kovács István
Jelen számunk szerkesztésében
közreműködött: Kövesdi Károly

Szerkesztőbizottság:

Bodnár Mónika (Putnok)
Csáky Károly (Ipolyság)
Gaál Lajos (Rimaszombat)
Gyetvai Zoltán (Losonc)
Hizsnyan Géza (Rimaszombat)
Kovács Ágnes (Rozsnyó)
B. Kovács István (Rimaszombat) – elnök
Mihályi Molnár László (Szepsi)
Molnár Sándor (Rimaszombat)
Puntigán József (Losonc)

Képszerkesztő: Kovács Szabolcs

**Folyóiratunk egyben a Rimaszombat és Vidéke P.T.
és a Simonyi Alapítvány
hivatalos közlönye is.**

**Lapunk az Interneten is olvasható. Szerkeszti:
Gyetvai Zoltán
www.gomororszag.sk**

Tájékoztató

A Gömörország 2007. évi 3. száma szeptemberben jelenik meg. Lapzártá: 2007. augusztus 30.
Kérjük Tisztelt Szerzőinket, hogy közlésre szánt írásait lehetőség szerint elektronikus formában juttassák el szerkesztőségünk címére:

e-mail: gemamuz@isternet.sk
lemezen: Železničarska (Vasutas) u. 1; 979 01
Rimavská Sobota (Rimaszombat)
Indokolt esetben hagyományos módon (írógépen) készült kéziratot is elfogadunk.

Kérjük Tisztelt Szerzőinket, hogy írásukkal egyidejűleg címüket és személyi számukat is szíveskedjenek közölni.

A folyóirat éves előfizetési ára: 200 Sk.
Az alábbi folyószámlára való befizetést követően rendszeresen megküldjük a folyóiratot a megadott címre.

A számlatulajdonos neve: Gemer-malohontský muzeálny spolok
Számlavezető bank: OTP Banka Slovensko,
Rimavská Sobota
979 01 Rimavská Sobota, Francisciho 2
Számlaszám: 6500380/5200

GÖMÖRORSZÁG - Az északi magyar peremvidék fóruma

Megjelenik: negyedévenként • Nyilvántartási szám: MK SR 2252/2000 • ISSN 1335-6410

Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat • Felelős kiadó: Dr. Kovács István, elnök • A szerkesztőség címe: Železničarska 1, 979 01 Rimavská Sobota, Tf.: 0905 846 618; E-mail: gemamuz@isternet.sk • Nyomdai előkészítés:

Kovács Szabolcs, Marian Ševčík, Ex-print • Nyomta: Ex-Print, Losonc • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap (Budapest) és a Szülőföld Alap (Budapest) támogatásával

Példányszám: 1000

Ára: 60,- Sk (Magyarországon: 400,- Ft)

Előfizethető a szerkesztőség címén.

GÖMÖRORSZÁG - Az északi magyar peremvidék fóruma

Vychádza: štvrťročne • Číslo registrácie: MK SR 2252/2000 • ISSN 1335-6410

Vydáva: Gemer-malohontský muzeálny spolok, Rimavská Sobota • Zodpovedný vydavateľ: Dr. István Kovács • Adresa redakcie: Železničarska 1, 979 01 Rimavská Sobota, Tel.: 0905 846 618; E-mail: gemamuz@isternet.sk

Tlačiarenská príprava: Marian Ševčík, Ex-print • Tlač: Ex-Print, Lučenec

Vyšlo s finančným príspevkom Ministerstva kultúry SR – Program Kultúra národnostných menšín 2007, Nemzeti Kulturális Alap (Budapest), Szülőföld Alap (Budapest)

Náklad: 1000 ks

Cena: 60,- Sk

Objednávky na adrese redakcie.